
THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM GRAECORUM ET ROMANORUM
TEUBNERIANA.

P. VIRGILII MARONIS
OPERA OMNIA

EX RECENSIONE

IOANN. CHRISTIANI IAHN.

EDITIO QUARTA.

BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM GRAECORUM ET ROMANORUM TEUBNERIANA.

Herausgegeben von:

H. L. Ahrens (1) — Imm. Bekker (2) — C. Ed. Benseler (3) — Th. Bergk (4) — J. Bernays (5) — G. Bernhardy (6) — G. Boehme (7) — H. Bonitz (8) — E. Bonnell (9) — C. Daremberg (10) — R. Dietsch (11) — L. Dindorf (12) — W. Dindorf (13) — C. T. Dressler (14) — A. Fleckeisen (15) — H. E. Foss (16) — Fr. Franke (17) — R. Geier (18) — Fr. Haase (19) — C. A. Haeckermann (20) — K. Halm (21) — R. Hercher (22) — K. F. Hermann (23) — M. Hertz (24) — C. Jacobitz (25) — J. C. Jahn (26) — L. v. Jan (27) — J. Jeep (28) — H. Keil (29) — R. Klotz (30) — H. Köchly (31) — A. Meineke (32) — R. Merkel (33) — A. Nauck (34) — K. Nipperdey (35) — F. Oehler (36) — G. Queck (37) — Fr. Ritschl (38) — G. Roeper (39) — A. Rossbach (40) — C. L. Roth (41) — C. Scheibe (42) — Th. Schmid (43) — F. W. Schneidewin (44) — J. H. C. Schubart (45) — C. Sintenis (46) — L. Spengel (47) — L. Urlichs (48) — W. Weissenborn (49) — Fr. Wimmer (50) — E. Wölfflin (51) — A. Dederich (52) — G. F. Schoemann (53) — A. Kirchhoff (54) — E. Mehler (55) — A. Baumeister (56) — G. Thilo (57) — K. Schenkl (58).

Erschienen sind bis jetzt:

A. Griechische Autoren.

(Die jedem einzelnen Autor beigefügte Zahl bezieht sich auf den Herausgeber, welcher darnach aus dem obenstehenden Verzeichnisse ersichtlich ist.)

☞ **Die Ausgaben auf feinerem Papier sind verhältnismäszig theurer.**

	Thlr.	Ngr.
Aeschinis orationes (17)	—	7½
Aeschyli tragoediae (13)	—	10
— Jedes Stück einzeln . . . à	—	3
Aesopicae fabulae (21)	—	7½
Apollodorus (2)	—	10
Apollonii Rhodii Argonaut. (33) .	—	9
Appiani historia Romana (2), 2 voll.	1	24
Aristophanis comoediae (4) 2 voll.	—	27
— Auch jedes Stück einzeln, à	—	5
Arriani expeditio Alex. (18) . .	—	9
— — — mit Karte	—	13½
— — — scripta minora (22) . .	—	10
Athenaeus (32), vol. I—III. . .	3	—
Babrii fabulae (44)	—	6
Bucolici Graeci (1)	—	5
Demosthenis orationes (13), 3 voll.	1	7½
(Auch in 6 einz. Abtheilgn.)		
Dio Chrysostomus (12), 2 voll. .	1	18
Diodorus Siculus (2), 4 voll. . .	2	27
Erotici scriptores (22), 2 voll. .	2	12
Euripides (34), 2 voll.	—	27
Heliodorus (2)	—	22½
Herodianus (2)	—	12
Herodoti historiae (11), 2 voll. .	—	22½
Homeri Ilias (13) 2 voll.	—	12½
— — mit Einleit. v. Sengebusch	—	18
— Odyssea (13), 2 voll.	—	12½
— — mit Einleit. v. Sengebusch	—	18

	Thlr.	Ngr.
Hymni Homerici (56)	—	7½
Iosephus, Flavius (2), 6 voll. .	3	18
Isocratis orationes (3), 2 voll. .	—	22½
Luciani opera (25), 3 voll. . . .	1	24
(Auch in 6 einz. Abtheilgn.)		
Lycurgus (42)	—	6
Lysiae orationes (42)	—	11¼
Manetho (31)	—	12
Nonnus (31), 2 voll.	3	—
Pausanias (45), 2 voll.	1	—
Pindari carmina (44)	—	9
Platonis dialogi (23), 6 voll. . .	2	27
(Auch in 15 klein. Abtheilgn.)		
Plotinus (54), 2 voll.	1	24
Plutarchi vitae (46), 5 voll. . .	2	9
(Auch in 14 einz. Abtheilgn.)		
Quintus Smyrnaeus (31)	—	12
Rhetores Graeci (47), 3 voll. . .	3	—
Sophoclis tragoediae (13)	—	12½
— Jedes Stück einzeln . . à	—	3¾
Stobaei florilegium (32), 4 voll.	3	—
Strabo (32), 3 voll.	1	21
Theophrastus Eresius (50), 2 voll.	1	6
Thucydides (7), 2 voll.	—	18
Xenophontis expeditio Cyri (12)	—	6¼
— historia graeca (12)	—	7½
— institutio Cyri (12)	—	7½
— commentarii (12) .	—	3¾
— scripta minora (12)	—	7½

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONE

IOANN. CHRISTIANI IAHN.

EDITIO QUARTA.

LIPSIAE

SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.

MDCCCLIX.

R. R. Balcomy

P. VIRGILII MARONIS

B U C O L I C O N

L I B E R.

TITYRUS. ECLOGA I.

MELIBOEUS. TITYRUS.

MELIBOEUS.

Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui Musam meditaris avena;
Nos patriae fines et dulcia linquimus arva.
Nos patriam fugimus; tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.

TITYRUS.

O Meliboee, deus nobis haec otia fecit:
Namque erit ille mihi semper deus; illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.

MELIBOEUS.

Non equidem invideo; miror magis: undique totis
Usque adeo turbatur agris. En, ipse capellas
Protenus aeger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corulos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah, silice in nuda connixa reliquit.
Saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset,
De coelo tactas memini praedicere quercus.
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.

TITYRUS.

Urbem, quam dicunt Romam, Meliboee, putavi
Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus

Pastores ovium teneros depellere fetus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus haedos
Noram; sic parvis componere magna solebam.
Verum haec tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

MELIBOEUS.

Et quae tanta fuit Romam tibi causa videndi?

TITYRUS.

Libertas, quae sera, tamen respexit inertem,
Candidior postquam tondenti barba cadebat;
Respexit tamen et longo post tempore venit,
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque-fatebor enim-dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculî.
Quamvis multa meis exiret victima septis,
Pinguis et ingratae premeretur caseus urbi;
Non umquam gravis aere domum mihi dextra redibat.

MELIBOEUS.

Mirabar, quid maesta deos, Amarylli, vocares;
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipsae te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa haec arbusta vocabant.

TITYRUS.

Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam praesentes alibi cognoscere divos.
Hic illum vidi iuvenem, Meliboee, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
„Pascite ut ante boves, pueri; submittite tauros.“

MELIBOEUS.

Fortunate senex, ergo tua rura manebunt,
Et tibi magna satis, quamvis lapis omnia nudus
Limosoque palus obducat pascua iunco.
Non insueta graves tentabunt pabula fetas,
Nec mala vicini pecoris contagia laedent.
Fortunate senex, hic inter flumina nota
Et fontes sacros frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quae semper vicino ab limite sepes

Hyblaeis apibus florem depasta salicti,
Saepe levi somnum suadebit inire susurro;
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras,
Nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo.

TITYRUS.

Ante leves ergo pascentur in aethere cervi,
Et freta destituent nudos in litore pisces;
Ante, pererratis amborum finibus, exsul
Aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

MELIBOEUS.

At nos hinc alii sitientes ibimus Afros,
Pars Scythiam et rapidum Cretae veniemus Oaxen
Et penitus toto divisos orbe Britannos.
En umquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis et tugurî congestum caespite culmen
Post aliquot, mea regna, videns mirabor aristas?
Impius haec tam culta novalia miles habebit,
Barbarus has segetes: en, quo discordia cives
Perduxit miseros; en, quîs consevimus agros!
Insere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vites!
Ite meae, felix quondam pecus, ite capellae!
Non ego vos posthac, viridi proiectus in antro,
Dumosa pendere procul de rupe videbo;
Carmina nulla canam; non, me pascente, capellae,
Florentem cytisum et salices carpetis amaras.

TITYRUS.

Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
Fronde super viridi: sunt nobis mitia poma,
Castaneae molles et pressi copia lactis,
Et iam summa procul villarum culmina fumant,
Maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

ALEXIS. ECLOGA II.

Formosum pastor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini, nec, quid speraret, habebat;
Tantum inter densas umbrosa cacumina fagos

Assidue veniebat. Ibi haec incondita solus
Montibus et silvis studio iactabat inani:
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil nostri miserere? mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes umbras et frigora captant,
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos,
Thestylis et rapido fessis messoribus aestu
Allia serpyllumque herbas contundit olentes;
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius, tristes Amaryllidis iras
Atque superba pati fastidia? nonne Menalcan,
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses?
O formose puer, nimium ne crede colori:
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec, qui sim, quaeris, Alexi,
Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans.
Mille meae Siculis errant in montibus agnae;
Lac mihi non aestate novum, non frigore defit.
Canto, quae solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircaeus in Actaeo Aracyntho.
Nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi,
Quum placidum ventis staret mare. Non ego Daphnim
Iudice te metuam, si numquam fallit imago.
O tantum libeat mecum tibi sordida rura
Atque humiles habitare casas, et figere cervos,
Haedorumque gregem viridi compellere hibisco:
Mecum una in silvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera coniungere plures
Instituit: Pan curat oves oviumque magistros.
Nec te poeniteat calamo trivisse labellum:
Haec eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens: „Te nunc habet ista secundum.“
Dixit Damoetas; invidit stultus Amyntas.
Praeterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,

Bina die siccant ovis ubera: quos tibi servo.
Iam pridem a me illos abducere Thestylis orat,
Et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphae calathis; tibi candida Nais,
Pallentes violas et summa papavera carpens,
Narcissum et florem iungit bene olentis anethi;
Tum, casia atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala
Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat;
Addam cerea pruna-honos erit huic quoque pomo-,
Et vos, o lauri, carpam et te, proxima myrte:
Sic positae quoniam suaves miscetis odores.
  Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis,
Nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
Heu heu, quid volui misero mihi? floribus Austrum
Perditus et liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis, ah, demens? habitarunt dî quoque silvas
Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipsa colat; nobis placeant ante omnia silvae.
Torva leaena lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
Te Corydon, o Alexi: trahit sua quemque voluptas.
Adspice, aratra iugo referunt suspensa iuvenci,
Et sol crescentes decedens duplicat umbras;
Me tamen urit amor: quis enim modus adsit amori?
  Ah, Corydon, Corydon, quae te dementia cepit!
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere iunco?
Invenies alium, si te hic fastidit, Alexim.

PALAEMON. ECLOGA III.

MENALCAS. DAMOETAS. PALAEMON.

MENALCAS.

Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? an Meliboei?

DAMOETAS.

Non, verum Aegonis: nuper mihi tradidit Aegon.

MENALCAS.

Infelix o semper, oves, pecus! ipse Neaeram
Dum fovet ac, ne me sibi praeferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in hora,
Et succus pecori et lac subducitur agnis.

DAMOETAS.

Parcius ista viris tamen obiicienda memento:
Novimus, et qui te, transversa tuentibus hircis,
Et quo-sed faciles Nymphae risere-sacello...

MENALCAS.

Tum, credo, quum me arbustum videre Miconis
Atque mala vites incidere falce novellas.

DAMOETAS.

Aut hic ad veteres fagos quum Daphnidis arcum
Fregisti et calamos: quae tu, perverse Menalca,
Et, quum vidisti puero donata, dolebas,
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

MENALCAS.

Quid domini faciant, audent quum talia fures?
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
Et quum clamarem „Quo nunc se proripit ille?
„Tityre, coge pecus!“, tu post carecta latebas.

DAMOETAS.

An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.

MENALCAS.

Cantando tu illum..? aut unquam tibi fistula cera
Iuncta fuit? Non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

DAMOETAS.

Vis ergo, inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? Ego hanc vitulam-ne forte recuses,

Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fetus-
Depono; tu dic, mecum quo pignore certes.

MENALCAS.

De grege non ausim quidquam deponere tecum:
Est mihi namque domi pater, est iniusta noverca,
Bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos.
Verum id, quod multo tute ipse fatebere maius-
Insanire libet quoniam tibi-, pocula ponam
Fagina, caelatum divini opus Alcimedontis,
Lenta quibus torno facili superaddita vitis
Diffusos hedera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon, et quis fuit alter,
Descripsit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quae messor, quae curvus arator haberet.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

DAMOETAS.

Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho,
Orpheaque in medio posuit silvasque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectas, nihil est quod pocula laudes.

MENALCAS.

Nunquam hodie effugies; veniam, quocumque vocaris.
Audiat haec tantum... vel qui venit, ecce, Palaemon.
Efficiam, posthac ne quemquam voce lacessas.

DAMOETAS.

Quin age, si quid habes; in me mora non erit ulla,
Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palaemon,
Sensibus haec imis-res est non parva-reponas.

PALAEMON.

Dicite, quandoquidem in molli consedimus herba,
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent silvae, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damoeta, tu deinde sequere, Menalca,
Alternis dicetis: amant alterna Camoenae.

DAMOETAS.

Ab Iove principium, Musae: Iovis omnia plena;
Ille colit terras, illi mea carmina curae.

MENALCAS.
Et me Phoebus amat: Phoebo sua semper apud me
Munera sunt, lauri et suave rubens hyacinthus.

DAMOETAS.
Malo me Galatea petit, lasciva puella,
Et fugit ad salices, et se cupit ante videri.

MENALCAS.
At mihi sese offert ultro meus ignis, Amyntas,
Notior ut iam sit canibus non Delia nostris.

DAMOETAS.
Parta meae Veneri sunt munera: namque notavi
Ipse locum, aëriae quo congessere palumbes.

MENALCAS.
Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi; cras altera mittam.

DAMOETAS.
O quoties et quae nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, divûm referatis ad aures.

MENALCAS.
Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?

DAMOETAS.
Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iolla;
Quum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

MENALCAS.
Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit,
Et „Longum, formose, vale, vale!“ inquit, Iolla.

DAMOETAS.
Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.

MENALCAS.
Dulce satis humor, depulsis arbutus haedis,
Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.

DAMOETAS.
Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam:
Pierides, vitulam lectori pascite vestro.

MENALCAS.
Pollio et ipse facit nova carmina: pascite taurum,

Iam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.

DAMOETAS.

Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet;
Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.

MENALCAS.

Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Maevi,
Atque idem iungat vulpes et mulgeat hircos.

DAMOETAS.

Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

MENALCAS.

Parcite, oves, nimium procedere: non bene ripae
Creditur; ipse aries etiam nunc vellera siccat.

DAMOETAS.

Tityre, pascentes a flumine reice capellas:
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.

MENALCAS.

Cogite oves, pueri: si lac praeceperit aestus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.

DAMOETAS.

Heu heu, quam pingui macer est mihi taurus in ervo!
Idem amor exitium pecori pecorisque magistro.

MENALCAS.

His certe neque amor caussa est: vix ossibus haerent.
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

DAMOETAS.

Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat coeli spatium non amplius ulnas.

MENALCAS.

Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores, et Phyllida solus habeto.

PALAEMON.

Non nostrum inter vos tantas componere lites.
Et vitula tu dignus, et hic, et quisquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite iam rivos, pueri: sat prata biberunt.

POLLIO. ECLOGA IV.

Sicelides Musae, paullo maiora canamus!
Non omnes arbusta iuvant humilesque myricae;
Si canimus silvas, silvae sint Consule dignae.
Ultima Cumaei venit iam carminis aetas,
Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo;
Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna;
Iam nova progenies coelo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina: tuus iam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc aevi, te Consule, inibit,
Pollio, et incipient magni procedere menses;
Te duce, si qua manent, sceleris vestigia nostri
Irrita perpetua solvent formidine terras.
Ille deûm vitam accipiet, divisque videbit
Permixtos heroas, et ipse videbitur illis,
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsae lacte domum referent distenta capellae
Ubera, nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet et serpens, et fallax herba veneni
Occidet; Assyrium vulgo nascetur amomum.
At simul heroum laudes et facta parentis
Iam legere et quae sit poteris cognoscere virtus;
Molli paullatim flavescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et durae quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
Quae tentare Thetim ratibus, quae cingere muris
Oppida, quae iubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo
Delectos heroas; erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi iam firmata virum te fecerit aetas,

Cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem;
Robustus quoque iam tauris iuga solvet arator;
Nec varios discet mentiri lana colores,
Ipse sed in pratis aries iam suave rubenti
Murice, iam croceo mutabit vellera luto;
Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos.
„Talia saecla“, suis dixerunt, „currite“, fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcae.
  Aggredere o magnos-aderit iam tempus-honores,
Cara deûm suboles, magnum Iovis incrementum!
Adspice convexo nutantem pondere mundum,
Terrasque tractusque maris coelumque profundum;
Adspice, venturo laetantur ut omnia saeclo!
O mihi tam longae maneat pars ultima vitae,
Spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta:
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus; huic mater quamvis atque huic pater adsit,
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam, Arcadia mecum si iudice certet,
Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.
  Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
Incipe, parve puer: cui non risere parentes,
Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

DAPHNIS. ECLOGA V.

MENALCAS. MOPSUS.

MENALCAS.

Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare leves, ego dicere versus,
Hic corulis mixtas inter considimus ulmos?

MOPSUS.

Tu maior: tibi me est aequum parere, Menalca,
Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras,

Sive antro potius succedimus. Adspice, ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.

MENALCAS.

Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

MOPSUS.

Quid, si idem certet Phoebum superare canendo?

MENALCAS.

Incipe, Mopse, prior, si quos aut Phyllidis ignes
Aut Alconis habes laudes aut iurgia Codri,
Incipe: pascentes servabit Tityrus haedos.

MOPSUS.

Immo haec, in viridi nuper quae cortice fagi
Carmina descripsi et modulans alterna notavi,
Experiar; tu deinde iubeto ut certet Amyntas.

MENALCAS.

Lenta salix quantum pallenti cedit olivae,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis;
Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

MOPSUS.

Sed tu desine plura, puer: successimus antro.
   Exstinctum Nymphae crudeli funere Daphnim
Flebant; vos coruli testes et flumina Nymphis;
Quum complexa sui corpus miserabile nati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla nec amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri silvaeque loquuntur.
Daphnis et Armenias curru subiungere tigres
Instituit, Daphnis thiasos inducere Bacchi,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvae,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne tuis. Postquam te fata tulerunt,
Ipsa Pales agros atque ipse reliquit Apollo;
Grandia saepe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium et steriles nascuntur avenae;

Pro molli viola, pro purpureo narcisso
Carduus et spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
Pastores-mandat fieri sibi talia Daphnis-
Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:
Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
Formosi pecoris custos, formosior ipse.

MENALCAS.

Tale tuum carmen nobis, divine poëta,
Quale sopor fessis in gramine, quale per aestum
Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.
Nec calamis solum aequiparas, sed voce magistrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen haec quocumque modo tibi nostra vicissim
Dicemus, Daphnimque tuum tollemus ad astra,
Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.

MOPSUS.

An quidquam nobis tali sit munere maius?
Et puer ipse fuit cantari dignus, et ista
Iam pridem Stimicon laudavit carmina nobis.

MENALCAS.

Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
Ergo alacris silvas et cetera rura voluptas
Panaque pastoresque tenet Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi laetitia voces ad sidera iactant
Intonsi montes, ipsae iam carmina rupes;
Ipsa sonant arbusta „Deus, deus ille", Menalca.
Sis bonus o felixque tuis! en quatuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebo.
Pocula bina novo spumantia lacte quotannis
Craterasque duos statuam tibi pinguis olivi,
Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra,
Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Damoetas et Lyctius Aegon;

Saltantes Satyros imitabitur Alphesiboeus.
Haec tibi semper erunt, et quum solemnia vota
Reddemus Nymphis, et quum lustrabimus agros.
Dum iuga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae;
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quotannis
Agricolae facient: damnabis tu quoque votis.

MOPSUS.

Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,
Nec percussa iuvant fluctu tam litora, nec quae
Saxosas inter decurrunt flumina valles.

MENALCAS.

Hac te nos fragili donabimus ante cicuta;
Haec nos '*Formosum Corydon ardebat Alexim,*'
Haec eadem docuit '*Cuium pecus? an Meliboei?*'

MOPSUS.

At tu sume pedum, quod, me quum saepe rogaret,
Non tulit Antigenes-et erat tum dignus amari-,
Formosum paribus nodis atque aere, Menalca.

VARUS. ECLOGA VI.

SILENI CARMEN.

Prima Syracosio dignata est ludere versu
Nostra neque erubuit silvas habitare Thalia:
Quum canerem reges et proelia, Cynthius aurem
Vellit et admonuit „Pastorem, Tityre, pingues
„Pascere oportet oves, deductum dicere carmen."
Nunc ego-namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant et tristia condere bella-
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non iniussa cano. Si quis tamen haec quoque, si quis
Captus amore leget; te nostrae, Vare, myricae,
Te nemus omne canet; nec Phoebo gratior ulla est,
Quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.

Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylos in antro
Silenum pueri somno videre iacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho;
Serta procul, tantum capiti delapsa, iacebant,
Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
Adgressi-nam saepe senex spe carminis ambo
Luserat-iniiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam timidisque supervenit Aegle,
Aegle Naiadum pulcherrima, iamque videnti
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens „Quo vincula nectitis?" inquit.
„Solvite me, pueri: satis est potuisse videri.
„Carmina, quae vultis, cognoscite: carmina vobis,
„Huic aliud mercedis erit"; simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus;
Nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes,
Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea.
Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque animaeque marisque fuissent
Et liquidi simul ignis, ut his exordia primis
Omnia et ipse tener mundi concreverit orbis;
Tum durare solum et discludere Nerea ponto
Coeperit, et rerum paullatim sumere formas;
Iamque novum terrae stupeant lucescere solem,
Altius atque cadant summotis nubibus imbres,
Incipiant silvae quum primum surgere, quumque
Rara per ignaros errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,
Caucasiasque refert volucres furtumque Promethei.
His adiungit, Hylan nautae quo fonte relictum
Clamassent, ut litus „Hyla, Hyla" omne sonaret;
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaën nivei solatur amore iuvenci.
„Ah, virgo infelix, quae te dementia cepit?
„Proetides implerunt falsis mugitibus agros;
„At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
„Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum,

„Et saepe in levi quaesisset cornua fronte.
„Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras;
„Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
„Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas,
„Aut aliquam in magno sequitur grege. Claudite, Nymphae,
„Dictaeae Nymphae, nemorum iam claudite saltus,
„Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
„Errabunda bovis vestigia; forsitan illum,
„Aut herba captum viridi aut armenta secutum,
„Perducant aliquae stabula ad Gortynia vaccae."
Tum canit Hesperidum miratam mala puellam;
Tum Phaëthontiadas musco circumdat amarae
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
Aonas in montes ut duxerit una sororum,
Utque viro Phoebi chorus adsurrexerit omnis;
Ut Linus haec illi divino carmine pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit „Hos tibi dant calamos, en accipe, Musae,
„Ascraeo quos ante seni, quibus ille solebat
„Cantando rigidas deducere montibus ornos.
„His tibi Grynei nemoris dicatur origo,
„Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo."
Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto
Ah, timidos nautas canibus lacerasse marinis;
Aut ut mutatos Terei narraverit artus:
Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit,
Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia quae, Phoebo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas iussitque ediscere lauros,
Ille canit; pulsae referunt ad sidera valles,
Cogere donec oves stabulis numerumque referre
Iussit, et invito processit Vesper Olympo.

MELIBOEUS. ECLOGA VII.

MELIBOEUS. CORYDON. THYRSIS.

MELIBOEUS.

Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum,
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas,
Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares et respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnin
Adspicio. Ille ubi me contra videt, „Ocius" inquit
„Huc ades, o Meliboee,-caper tibi salvus et haedi-
„Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
„Huc ipsi potum venient per prata iuvenci;
„Hic virides tenera praetexit arundine ripas
„Mincius, eque sacra resonant examina quercu."
Quid facerem? Neque ego Alcippen nec Phyllida habebam,
Depulsos a lacte domi quae clauderet agnos;
Et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Coepere; alternos Musae meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.

CORYDON.

Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite-proxima Phoebi
Versibus ille facit-, aut, si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

THYRSIS.

Pastores, hedera crescentem ornate poëtam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro;
Aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

CORYDON.

Saetosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
Et ramosa Micon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota

Puniceo stabis suras evincta cothurno.

THYRSIS.

Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis
Exspectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si fetura gregem suppleverit, aureus esto.

CORYDON.

Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
Candidior cycnis, hedera formosior alba,
Quum primum pasti repetent praesepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.

THYRSIS.

Immo ego Sardoniis videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, proiecta vilior alga,
Si mihi non haec lux toto iam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite iuvenci.

CORYDON.

Muscosi fontes et somno mollior herba,
Et quae vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite: iam venit aestas
Torrida, iam laeto turgent in palmite gemmae.

THYRSIS.

Hic focus et taedae pingues, hic plurimus ignis
Semper, et assidua postes fuligine nigri:
Hic tantum Boreae curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

CORYDON.

Stant et iuniperi et castaneae hirsutae,
Strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma,
Omnia nunc rident; at si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina sicca.

THYRSIS.

Aret ager, vitio moriens sitit aëris herba,
Liber pampineas invidit collibus umbras;
Phyllidis adventu nostrae nemus omne virebit,
Iupiter et laeto descendet plurimus imbri.

CORYDON.

Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,

Formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebo;
Phyllis amat corulos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phoebi.

THYRSIS.

Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis;
Saepius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.

MELIBOEUS.

Haec memini, et victum frustra contendere Thyrsim.
Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

PHARMACEUTRIA. ECLOGA VIII.

DAMON. ALPHESIBOEUS.

Pastorum Musam Damonis et Alphesiboei,
Immemor herbarum quos est mirata iuvenca
Certantes, quorum stupefactae carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus,
Damonis Musam dicemus et Alphesiboei.
Tu mihi seu magni superas iam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis aequoris: en erit umquam
Ille dies, mihi quum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet: accipe iussis
Carmina coepta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix coelo noctis decesserat umbra,
Quum ros in tenera pecori gratissimus herba;
Incumbens tereti Damon sic coepit olivae:

DAMON.

Nascere praeque diem veniens age, Lucifer, almum,
Coniugis indigno Nisae deceptus amore
Dum queror, et divos-quamquam nil testibus illis
Profeci-extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Maenalus argutumque nemus pinosque loquentes

2*

Semper habet, semper pastorum ille audit amores
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Iungentur iam gryphes equis, aevoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damae.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor;
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
O digno coniuncta viro, dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellae
Hirsutumque supercilium promissaque barba;
Nec curare deûm credis mortalia quemquam.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala-
Dux ego vester eram-vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimo tum me iam acceperat annus,
Iam fragiles poteram ab terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio, quid sit Amor: duris in cotibus illum
Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes
Nec generis nostri puerum nec sanguinis edunt.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Saevus Amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus. Crudelis tu quoque, mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer; crudelis tu quoque, mater.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et oves ultro fugiat lupus, aurea durae
Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus,
Pinguia corticibus sudent electra myricae,
Certent et cycnis ululae, sit Tityrus Orpheus,
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare. Vivite silvae:
Praeceps aërii specula de montis in undas
Deferar; extremum hoc munus morientis habeto.

Desine Maenalios, iam desine, tibia, versus.
Haec Damon; vos, quae responderit Alphesiboeus,
Dicite, Pierides: non omnia possumus omnes.

ALPHESIBOEUS.

Effer aquam, et molli cinge haec altaria vitta,
Verbenasque adole pingues et mascula tura,
Coniugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel coelo possunt deducere Lunam,
Carminibus Circe socios mutavit Ulixi,
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi haec primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque haec altaria circum
Effigiem duco: numero deus impare gaudet.
[Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.]
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo, et „Veneris“ dic „vincula necto.“
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit
Uno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragiles incende bitumine lauros:
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, quum fessa iuvencum
Per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
Propter aquae rivum viridi procumbit in ulva,
Perdita, nec serae meminit decedere nocti,
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui, quae nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando: debent haec pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas atque haec Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Moeris; nascuntur plurima Ponto.
His ego saepe lupum fieri et se condere silvis

Moerim, saepe animas imis excire sepulcris,
Atque satas alio vidi traducere messes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Fer cineres, Amarylli, foras, rivoque fluenti
Transque caput iace; nec respexeris! His ego Daphnim
Adgrediar: nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Adspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. Bonum sit!
Nescio quid certe est, et Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, iam parcite carmina, Daphnis.

MOERIS. ECLOGA IX.

LYCIDAS. MOERIS.

LYCIDAS.

Quo te, Moeri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?

MOERIS.

O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri,
Quod numquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret „Haec mea sunt: veteres migrate coloni!"
Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat,
Hos illi-quod nec vertat bene-mittimus haedos.

LYCIDAS.

Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt mollique iugum demittere clivo,
Usque ad aquam et veteres iam fracta cacumina fagos
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcan.

MOERIS.

Audieras, et fama fuit; sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.
Quod nisi me quacumque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Moeris, nec viveret ipse Menalcas.

LYCIDAS.

Heu, cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua nobis

Paene simul tecum solatia rapta, Menalca?
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret, aut viridi fontes induceret umbra;
Vel... quae sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras,
„Tityre, dum redeo-brevis est via-, pasce capellas,
„Et potum pastas age, Tityre, et inter agendum
„Occursare capro-cornu ferit ille-caveto.“ —?

MOERIS.

Immo haec, quae Varo necdum perfecta canebat:
„Vare, tuum nomen-superet modo Mantua nobis,
„Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae! -
„Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.“

LYCIDAS.

Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos,
Sic cytiso pastae distendant ubera vaccae:
Incipe, si quid habes. Et me fecere poëtam
Pierides, sunt et mihi carmina, me quoque dicunt
Vatem pastores; sed non ego credulus illis:
Nam neque adhuc Vario videor nec dicere Cinna
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.

MOERIS.

Id quidem ago et tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse; neque est ignobile carmen.
„Huc ades, o Galatea: quis est nam ludus in undis?
„Hic ver purpureum, varios hic flumina circum
„Fundit humus flores, hic candida populus antro
„Imminet, et lentae texunt umbracula vites:
„Huc ades; insani feriant sine litora fluctus.“

LYCIDAS.

Quid, quae te pura solum sub nocte canentem
Audieram? numeros memini, si verba tenerem.

MOERIS.

„Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
„Ecce Dionaei processit Caesaris astrum,
„Astrum, quo segetes gauderent frugibus, et quo
„Duceret apricis in collibus uva colorem.
„Insere, Daphni, piros: carpent tua poma nepotes.“

Omnia fert aetas, animum quoque: saepe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles;
Nunc oblita mihi tot carmina, vox quoque Moerim
Iam fugit ipsa: lupi Moerim videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi saepe Menalcas,

LYCIDAS.

Causando nostros in longum ducis amores;
Et nunc omne tibi stratum silet aequor, et omnes,
Adspice, ventosi ceciderunt murmuris aurae.
Hinc adeo media est nobis via: namque sepulcrum
Incipit apparere Bianoris. Hic, ubi densas
Agricolae stringunt frondes, hic, Moeri, canamus:
Hic haedos depone;-tamen veniemus in urbem-;
Aut si, nox pluviam ne colligat ante, veremur,
Cantantes licet usque-minus via laedit-eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.

MOERIS.

Desine plura, puer, et, quod nunc instat, agamus:
Carmina tum melius, quum venerit ipse, canemus.

GALLUS. ECLOGA X.

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem:
Pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda. Neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.
Incipe: sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simae virgulta capellae.
Non canimus surdis: respondent omnia silvae.
Quae nemora aut qui vos saltus habuere, puellae
Naides, indigno quum Gallus amore peribat?
Nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevere myricae;
Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
Maenalus, et gelidi fleverunt saxa Lycaei.
Stant et oves circum-nostri nec poenitet illas,

Nec te poeniteat pecoris, divine poëta:
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis-;
Venit et upilio, tardi venere subulci,
Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes „Unde amor iste“ rogant „tibi?“ Venit Apollo,
„Galle, quid insanis?“ inquit: „tua cura Lycoris
„Perque nives alium perque horrida castra secuta est.“
Venit et agresti capitis Silvanus honore,
Florentes ferulas et grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiae venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem;
„Ecquis erit modus?“ inquit: „Amor non talia curat;
„Nec lacrimis crudelis Amor; nec gramina rivis,
„Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellae.“
Tristis at ille „Tamen cantabitis, Arcades,“ inquit
„Montibus haec vestris, soli cantare periti
„Arcades. O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
„Vestra meos olim si fistula dicat amores!
„Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
„Aut custos gregis aut maturae vinitor uvae!
„Certe sive mihi Phyllis sive esset Amyntas
„Seu quicumque furor-quid tum, si fuscus Amyntas?
„Et nigrae violae sunt et vaccinia nigra-,
„Mecum inter salices, lenta sub vite iaceret;
„Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
„Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori,
„Hic nemus: hic ipso tecum consumerer aevo.
„Nunc insanus amor duri me Martis in armis
„Tela inter media atque adversos detinet hostes;
„Tu procul a patria-nec sit mihi credere tantum!-
„Alpinas, ah, dura, nives et frigora Rheni
„Me sine sola vides. Ah, te ne frigora laedant!
„Ah, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
„Ibo et, Chalcidico quae sunt mihi condita versu
„Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
„Certum est in silvis inter spelaea ferarum
„Malle pati, tenerisque meos incidere amores
„Arboribus: crescent illae, crescetis, amores.

„Interea mixtis lustrabo Maenala Nymphis,
„Aut acres venabor apros; non me ulla vetabunt
„Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
„Iam mihi per rupes videor lucosque sonantes
„Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
„Spicula, tamquam haec sit nostri medicina furoris,
„Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
„Iam neque Hamadryades rursus nec carmina nobis
„Ipsa placent: ipsae rursus concedite silvae.
„Non illum nostri possunt mutare labores,
„Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
„Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae;
„Nec si, quum moriens alta liber aret in ulmo,
„Aethiopum versemus oves sub sidere Cancri.
„Omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori."
Haec sat erit, divae, vestrum cecinisse poëtam,
Dum sedet et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides; vos haec facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subiicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra;
Iuniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbrae.
Ite domum saturae, venit Hesperus, ite capellae.

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C O N

LIBER PRIMUS.

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vites
Conveniat, quae cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem coelo quae ducitis annum;
Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,

Poculaque inventis Acheloïa miscuit uvis;
Et vos, agrestum praesentia numina, Fauni,
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae:
Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridente,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Ceae
Ter centum nivei tondent dumeta iuvenci;
Ipse nemus linquens patrium saltusque Lycaei,
Pan, ovium custos, tua si tibi Maenala curae,
Adsis, o Tegeaee, favens; oleaeque Minerva
Inventrix; uncique puer monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum;
Dîque deaeque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges,
Quique satis largum coelo demittitis imbrem.
Tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum
Concilia incertum est: urbesne invisere, Caesar,
Terrarumque velis curam, et te maximus orbis
Auctorem frugum tempestatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto;
An deus immensi venias maris, ac tua nautae
Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule,
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis;
Anne novum tardis sidus te mensibus addas,
Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentes
Panditur-ipse tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpios, et coeli iusta plus parte reliquit-:
Quidquid eris-nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
Quamvis Elysios miretur Graecia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem-,
Da facilem cursum, atque audacibus annue coeptis,
Ignarosque viae mecum miseratus agrestes,
Ingredere, et votis iam nunc adsuesce vocari.
Vere novo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur et Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et sulco attritus splendescere vomer.

Illa seges demum votis respondet avari
Agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit;
Illius immensae ruperunt horrea messes.
Ac prius, ignotum ferro quam scindimus aequor,
Ventos et varium coeli praediscere morem
Cura sit ac patrios cultusque habitusque locorum,
Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
Arborei fetus alibi atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei;
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges aeternaque foedera certis
Imposuit Natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terrae
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebasque iacentes
Pulverulenta coquat maturis solibus aestas;
At si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant laetis ne frugibus herbae,
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
Alternis idem tonsas cessare novales,
Et segnem patiere situ durescere campum;
Aut ibi flava seres, mutato sidere, farra,
Unde prius laetum siliqua quassante legumen,
Aut tenuis fetus viciae tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos silvamque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenae,
Urunt Lethaeo perfusa papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve
Effetos cinerem immundum iactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva,
Nec nulla interea est inaratae gratia terrae.
Saepe etiam steriles incendere profuit agros,

Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires et pabula terrae
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
Seu plures calor ille vias et caeca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas;
Seu durat magis et venas adstringit hiantes,
Ne tenues pluviae, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertes
Vimineasque trahit crates, iuvat arva, neque illum
Flava Ceres alto nequidquam spectat Olympo;
Et qui, proscisso quae suscitat aequore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem atque imperat arvis.
Humida solstitia atque hiemes orate serenas,
Agricolae; hiberno laetissima pulvere farra,
Laetus ager: nullo tantum se Mysia cultu
Iactat, et ipsa suas mirantur Gargara messes.
Quid dicam, iacto qui semine comminus arva
Insequitur cumulosque ruit male pinguis arenae;
Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentes
Et, quum exustus ager morientibus aestuat herbis,
Ecce, supercilio clivosi tramitis undam
Elicit? illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Quum primum sulcos aequant sata; quique paludis
Collectum humorem bibula deducit arena,
Praesertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit et obducto late tenet omnia limo,
Unde cavae tepido sudant humore lacunae?
Nec tamen, haec quum sint hominumque boumque labores
Versando terram experti, nihil improbus anser
Strymoniaeque grues et amaris intuba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem

Movit agros, curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Iovem nulli subigebant arva coloni;
Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris.
Praedarique lupos iussit, pontumque moveri,
Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit:
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paullatim, et sulcis frumenti quaereret herbam,
Ut silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton;
Tum laqueis captare feras et fallere visco
Inventum, et magnos canibus circumdare saltus;
Atque alius latum funda iam verberat amnem,
Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina;
Tum ferri rigor atque argutae lamina serrae-
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum-,
Tum variae venere artes. Labor omnia vicit
Improbus et duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, quum iam glandes atque arbuta sacrae
Deficerent silvae, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus, ut mala culmos
Esset robigo, segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera silva
Lappaeque tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur avenae.
Quod nisi et assiduis herbam insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
Falce premes umbram votisque vocaveris imbrem;
Heu, magnum alterius frustra spectabis acervum,
Concussaque famem in silvis solabere quercu.
Dicendum et, quae sint duris agrestibus arma,

Quîs sine nec potuere seri nec surgere messes.
Vomis et inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleusinae matris volventia plaustra,
Tribulaque traheaeque, et iniquo pondere rastri;
Virgea praeterea Celei vilisque supellex,
Arbuteae crates et mystica vannus Iacchi:
Omnia quae multo ante memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in silvis magna vi flexa domatur
In burim et curvi formam accipit ulmus aratri;
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo,
Binae aures, duplici aptantur dentalia dorso;
Caeditur et tilia ante iugo levis altaque fagus,
Stivaque, quae currus a tergo torqueat imos:
Et suspensa focis explorat robora fumus.
Possum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis tenuesque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti aequanda cylindro
Et vertenda manu et creta solidanda tenaci,
Ne subeant herbae, neu pulvere victa fatiscat,
Tum variae illudant pestes: saepe exiguus mus
Sub terris posuitque domos atque horrea fecit,
Aut oculis capti fodere cubilia talpae,
Inventusque cavis bufo, et quae plurima terrae
Monstra ferunt, populatque ingentem farris acervum
Curculio atque inopi metuens formica senectae.
Contemplator item, quum se nux plurima silvis
Induet in florem et ramos curvabit olentes.
Si superant fetus, pariter frumenta sequentur
Magnaque cum magno veniet tritura calore;
At si luxuria foliorum exuberat umbra,
Nequidquam pingues palea teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes
Et nitro prius et nigra perfundere amurca,
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset
Et, quamvis igni exiguo, properata maderent.
Vidi lecta diu et multo spectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis

Maxima quaeque manu legeret: sic omnia fatis
In peius ruere ac retro sublapsa referri,
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.
Praeterea tam sunt Arcturi sidera nobis
Haedorumque dies servandi et lucidus Anguis,
Quam quibus in patriam ventosa per aequora vectis
Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris iam dividit orbem;
Exercete, viri, tauros, serite hordea campis
Usque sub extremum brumae intractabilis imbrem.
Nec non et lini segetem et Cereale papaver
Tempus humo tegere, et iamdudum incumbere aratris,
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio; tum te quoque, Medica, putres
Accipiunt sulci, et milio venit annua cura,
Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus et adverso cedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messem robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis;
Ante tibi Eoae Atlantides abscondantur,
Gnosiaque ardentis decedat stella Coronae,
Debita quam sulcis committas semina, quamque
Invitae properes anni spem credere terrae.
Multi ante occasum Maiae coepere; sed illos
Exspectata seges vanis elusit aristis.
Si vero viciamque seres vilemque faselum,
Nec Pelusiacae curam adspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes:
Incipe et ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent coelum zonae, quarum una corusco
Semper sole rubens et torrida semper ab igni;
Quam circum extremae dextra laevaque trahuntur,
Caerulea glacie concretae atque imbribus atris;

Has inter mediamque duae mortalibus aegris
Munere concessae divûm, et via secta per ambas.
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arces
Consurgit, premitur Libyae devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi.
Maximus hic flexu sinuoso elabitur Anguis
Circum perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes aequore tingui;
Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox,
Semper et obtenta densantur nocte tenebrae,
Aut redit a nobis Aurora diemque reducit,
Nosque ubi primus equis Oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio praediscere coelo
Possumus, hinc messisque diem tempusque serendi,
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat, quando armatas deducere classes,
Aut tempestivam silvis evertere pinum.
Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber;
Multa, forent quae mox coelo properanda sereno,
Maturare datur. Durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem, cavat arbore lintres,
Aut pecori signum aut numeros impressit acervis.
Exacuunt alii vallos furcasque bicornes,
Atque Amerina parant lentae retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiscina virga;
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quaedam exercere diebus
Fas et iura sinunt. Rivos deducere nulla
Religio vetuit, segeti praetendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Saepe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens

Incusum aut atrae massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus
Eumenidesque satae; tum partu Terra nefando
Coeumque Iapetumque creat, saevumque Typhoea,
Et coniuratos coelum rescindere fratres-
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossae frondosum involvere Olympum;
Ter Pater exstructos disiecit fulmine montes-.
Septima post decimam felix et ponere vitem
Et prensos domitare boves et licia telae
Addere; nona fugae melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
Aut quum sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves melius stipulae, nocte arida prata
Tondentur: noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto;
Interea, longum cantu solata laborem,
Arguto coniux percurrit pectine telas,
Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem
Et foliis undam trepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur aestu,
Et medio tostas aestu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus: hiems ignava colono.
Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se laeti convivia curant.
Invitat genialis hiems curasque resolvit,
Ceu pressae quum iam portum tetigere carinae,
Puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus
Et lauri baccas oleamque cruentaque myrta,
Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores, tum figere damas
Stuppea torquentem Balearis verbera fundae:
Quum nix alta iacet, glaciem quum flumina trudunt.
Quid tempestates auctumni et sidera dicam,
Atque, ubi iam breviorque dies et mollior aestas,

Quae vigilanda viris; vel quum ruit imbriferum ver,
Spicea iam campis quum messis inhorruit, et quum
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?
Saepe ego, quum flavis messorem induceret arvis
Agricola et fragili iam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere proelia vidi,
Quae gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hiems culmumque levem stipulasque volantes.
Saepe etiam immensum coelo venit agmen aquarum,
Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectae ex alto nubes; ruit arduus aether,
Et pluvia ingenti sata laeta boumque labores
Diluit; implentur fossae, et cava flumina crescunt
Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus aequor.
Ipse Pater media nimborum in nocte corusca
Fulmina molitur dextra, quo maxima motu
Terra tremit, fugere ferae et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor; ille flagranti
Aut Athon aut Rhodopen aut alta Ceraunia telo
Deiicit; ingeminant Austri et densissimus imber,
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, coeli menses et sidera serva:
Frigida Saturni sese quo stella receptet,
Quos ignis coelo Cyllenius erret in orbes.
Inprimis venerare deos, atque annua magnae
Sacra refer Cereri laetis operatus in herbis
Extremae sub casum hiemis, iam vere sereno.
Tum pingues agni et tum mollissima vina,
Tum somni dulces densaeque in montibus umbrae.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;
Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hostia fruges,
Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta. Neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompositos et carmina dicat.

Atque haec ut certis possemus discere signis,
Aestusque pluviasque et agentes frigora ventos:
Ipse Pater statuit, quid menstrua Luna moneret,
Quo signo caderent Austri, quid saepe videntes
Agricolae propius stabulis armenta tenerent.
Continuo, ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere et aridus altis
Montibus audiri fragor, aut resonantia longe
Litora misceri et nemorum increbrescere murmur.
Iam sibi tum a curvis male temperat unda carinis,
Quum medio celeres revolant ex aequore mergi
Clamoremque ferunt ad litora, quumque marinae
In sicco ludunt fulicae, notasque paludes
Deserit atque altam supra volat ardea nubem.
Saepe etiam stellas, vento impendente, videbis
Praecipites coelo labi, noctisque per umbram
Flammarum longos a tergo albescere tractus;
Saepe levem paleam et frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua colludere plumas.
At Boreae de parte trucis quum fulminat, et quum
Eurique Zephyrique tonat domus; omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. Numquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aëriae fugere grues, aut bucula coelum
Suspiciens patulis captavit naribus auras,
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,
Et veterem in limo ranae cecinere querelam.
Saepius et tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter, et bibit ingens
Arcus, et e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Iam varias pelagi volucres, et quae Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,

Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Ne nocturna quidem carpentes pensa puellae
Nescivere hiemem, testa quum ardente viderent
Scintillare oleum et putres concrescere fungos.
   Nec minus ex imbri soles et aperta serena
Prospicere et certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,
Tenuia nec lanae per coelum vellera ferri;
Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
Dilectae Thetidi alcyones, non ore solutos
Immundi meminere sues iactare maniplos.
At nebulae magis ima petunt campoque recumbunt,
Solis et occasum servans de culmine summo
Nequidquam seros exercet noctua cantus;
Apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
Et pro purpureo poenas dat Scylla capillo-
Quacumque illa levem fugiens secat aethera pennis,
Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
Insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat aethera pennis-;
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant, et saepe cubilibus altis,
Nescio qua praeter solitum dulcedine laeti,
Inter se in foliis strepitant, iuvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcesque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium aut rerum fato prudentia maior;
Verum, ubi tempestas et coeli mobilis humor
Mutavere vias et Iupiter uvidus Austris
Densat, erant quae rara modo, et, quae densa, relaxat,
Vertuntur species animorum et pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et laetae pecudes et ovantes gutture corvi.
   Si vero solem ad rapidum lunasque sequentes
Ordine respicies; numquam te crastina fallet
Hora, neque insidiis noctis capiere serenae.

Luna, revertentes quum primum colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu;
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit ore ruborem;
Ventus erit: vento semper rubet aurea Phoebe.
Sin ortu quarto-namque is certissimus auctor-
Pura neque obtusis per coelum cornibus ibit;
Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt,
Votaque servati solvent in litore nautae
Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.
Sol quoque, et exoriens, et quum se condet in undas,
Signa dabit: solem certissima signa sequuntur,
Et quae mane refert, et quae surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum,
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi rumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu, male tum mites defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso quum iam decedit Olympo,
Profuerit meminisse magis: nam saepe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Caeruleus pluviam denuntiat, igneus Euros;
Sin maculae incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tum pariter vento nimbisque videbis
Fervere: non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque ab terra moneat convellere funem.
At si, quum referetque diem condetque relatum,
Lucidus orbis erit; frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
Audeat? Ille etiam caecos instare tumultus

Saepe monet, fraudemque et operta tumescere bella;
Ille etiam exstincto miseratus Caesare Romam,
Quum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque et aequora ponti,
Obscenaeque canes importunaeque volucres
Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos liquefactaque volvere saxa.
Armorum sonitum toto Germania coelo
Audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes;
Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens, et simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudesque locutae;
Infandum! sistunt amnes, terraeque dehiscunt,
Et maestum illacrimat templis ebur, aeraque sudant;
Proluit insano contorquens vertice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnes
Cum stabulis armenta tulit; nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibrae apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit, et altae
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes;
Non alias coelo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsere cometae.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi,
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
Scilicet et tempus veniet, quum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra robigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanes,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
Dî patrii, Indigetes, et Romule Vestaque mater,
Quae Tuscum Tiberim et Romana Palatia servas,
Hunc saltem everso iuvenem succurrere saeclo
Ne prohibete! Satis iam pridem sanguine nostro
Laomedonteae luimus periuria Troiae.

Iam pridem nobis coeli te regia, Caesar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos:
Quippe ubi fas versum atque nefas, tot bella per orbem,
Tam multae scelerum facies; non ullus aratro
Dignus honos, squalent abductis arva colonis,
Et curvae rigidum falces conflantur in ensem;
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinae ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt; saevit toto Mars impius orbe,
Ut quum carceribus sese effudere quadrigae,
Addunt in spatia, et, frustra retinacula tendens,
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C O N

LIBER SECUNDUS.

Hactenus arvorum cultus et sidera coeli;
Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta et prolem tarde crescentis olivae.
Huc, pater o Lenaee-tuis hic omnia plena
Muneribus, tibi pampineo gravidus auctumno
Floret ager, spumat plenis vindemia labris-,
Huc, pater o Lenaee, veni, nudataque musto
Tingue novo mecum direptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia est natura creandis.
Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae
Sponte sua veniunt, camposque et flumina late
Curva tenent, ut molle siler lentaeque genestae,
Populus et glauca canentia fronde salicta;
Pars autem posito surgunt de semine, ut altae
Castaneae, nemorumque Iovi quae maxima frondet
Aesculus, atque habitae Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva,
Ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subiicit umbra

Hos natura modos primum dedit, his genus omne
Silvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.
Sunt alii, quos ipse via sibi reperit usus.
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis; hic stirpes obruit arvo
Quadrifidasque sudes et acuto robore vallos;
Silvarumque aliae pressos propaginis arcus
Exspectant et viva sua plantaria terra;
Nil radicis egent aliae, summumque putator
Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
Quin et caudicibus sectis-mirabile dictu!-
Truditur e sicco radix oleagina ligno;
Et saepe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque insita mala
Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite, o, proprios generatim discite cultus,
Agricolae, fructusque feros mollite colendo,
Neu segnes iaceant terrae. Iuvat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
O decus, o famae merito pars maxima nostrae,
Maecenas, pelagoque volans da vela patenti!
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto,
Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox; ades, et primi lege litoris oram;
In manibus terrae; non hic te carmine ficto
Atque per ambages et longa exorsa tenebo.
Sponte sua quae se tollunt in luminis oras,
Infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt:
Quippe solo natura subest. Tamen haec quoque si quis
Inserat aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum, cultuque frequenti
In quascumque voces artes haud tarda sequentur.
Nec non et sterilis, quae stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altae frondes et rami matris opacant,
Crescentique adimunt fetus uruntque ferentem.
Iam, quae seminibus iactis se sustulit arbos,

Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;
Pomaque degenerant succos oblita priores,
Et turpes avibus praedam fert uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, et omnes
Cogendae in sulcum ac multa mercede domandae.
Sed truncis oleae melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiae de robore myrtus;
Plantis et durae coruli nascuntur et ingens
Fraxinus, Herculeaeque arbos umbrosa coronae
Chaoniique patris glandes, etiam ardua palma
Nascitur, et casus abies visura marinos.
Inseritur vero et nucis arbutus horrida fetu,
Et steriles platani malos gessere valentes;
Castaneae fagus, ornusque incanuit albo
Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos imponere simplex.
Nam qua se medio trudunt de cortice gemmae
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur et alte
Finditur in solidum cuneis via, deinde feraces
Plantae immittuntur: nec longum tempus, et ingens
Exiit ad coelum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondes et non sua poma.
Praeterea genus haud unum nec fortibus ulmis,
Nec salici lotoque, neque Idaeis cyparissis;
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivae-
Orchades, et radii, et amara pausia bacca-,
Pomaque et Alcinoi silvae; nec surculus idem
Crustumiis Syriisque piris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae-
Pinguibus hae terris habiles, levioribus illae-,
Et passo Psithia utilior, tenuisque Lageos
Tentatura pedes olim vincturaque linguam;
Purpureae preciaeque; et quo te carmine dicam,

Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt et Aminaeae vites-firmissima vina,
Tmolius assurgit quibus et rex ipse Phanaeus-,
Argitisque minor, cui non certaverit ulla
Aut tantum fluere aut totidem durare per annos.
Non ego te, dîs et mensis accepta secundis,
Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
Sed neque, quam multae species, nec, nomina quae sint,
Est numerus; neque enim numero comprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit aequoris idem
Discere quam multae Zephyro turbentur arenae,
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni;
Litora myrtetis laetissima; denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem et frigora taxi.
Adspice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum pictosque Gelonos:
Divisae arboribus patriae. Sola India nigrum
Fert ebenum, solis est turea virga Sabaeis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamaque et baccas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethiopum, molli canentia lana,
Velleraque ut foliis despectant tenuia Seres;
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis, ubi aëra vincere summum
Arboris haud ullae iactu potùere sagittae-
Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris-?
Media fert tristes succos tardumque saporem
Felicis mali, quo non praesentius ullum,
Pocula si quando saevae infecere novercae
Miscueruntque herbas et non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro,
Et, si non alium late iactaret odorem,
Laurus erat; folia haud ullis labentia ventis,

Flos ad prima tenax: animas et olentia Medi
Ora fovent illo et senibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum, silvae ditissima, terra,
Nec pulcher Ganges atque auro turbidus Hermus
Laudibus Italiae certent, non Bactra, neque Indi
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Haec loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere satis immanis dentibus hydri,
Nec galeis densisque virûm seges horruit hastis;
Sed gravidae fruges et Bacchi Massicus humor
Implevere, tenent oleae armentaque laeta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges et maxima taurus
Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.
Hic ver assiduum atque alienis mensibus aestas,
Bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidae tigres absunt et saeva leonum
Semina; nec miseros fallunt aconita legentes;
Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes operumque laborem,
Tot congesta manu praeruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
An mare, quod supra, memorem, quodque alluit infra?
Anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque,
Fluctibus et fremitu assurgens Benace marino?
An memorem portus Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus aequor,
Iulia qua ponto longe sonat unda refuso,
Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Avernis?
Haec eadem argenti rivos aerisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Haec genus acre virûm, Marsos pubemque Sabellam,
Adsuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos,
Extulit; haec Decios, Marios magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello, et te, maxime Caesar,
Qui nunc extremis Asiae iam victor in oris

Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virûm: tibi res antiquae laudis et artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes,
Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis: quae robora cuique,
Quis color et quae sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terrae collesque maligni,
Tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis:
Palladia gaudent silva vivacis olivae.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati baccis silvestribus agri.
At quae pinguis humus dulcique uligine laeta,
Quique frequens herbis et fertilis ubere campus-
Qualem saepe cava montis convalle solemus
Despicere: huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum-, quique editus Austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris;
Hic tibi praevalidas olim multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites, hic fertilis uvae,
Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis studium vitulosque tueri,
Aut fetus ovium, aut urentes culta capellas;
Saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos:
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt,
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere et presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum-namque hoc imitamur arando-,
Optima frumentis-: non ullo ex aequore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra iuvencis-;
Aut, unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis

Eruit: — illae altum nidis petiere relictis,
At rudis enituit impulso vomere campus.
Nam ieiuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humiles apibus casias roremque ministrat;
Et tophus scaber et nigris exesa chelydris
Creta negant alios aeque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum et curvas praebere latebras.
Quae tenuem exhalat nebulam fumosque volucres,
Et bibit humorem et, quum vult, ex se ipsa remittit;
Quaeque suo semper viridi se graminê vestit,
Nec scabie et salsa laedit robigine ferrum:
Illa tibi laetis intexet vitibus ulmos,
Illa ferax oleo est, illam experiere colendo
Et facilem pecori et patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua et vicina Vesevo
Ora iugo, et vacuis Clanius non aequus Acerris.
Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit an supra morem si densa requires-
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho:
Densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo-;
Ante locum capies oculis, alteque iubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum et pedibus summas aequabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique et vitibus almis
Aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
Ire loca et scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager: glebas cunctantes crassaque terga
Exspecta, et validis terram proscinde iuvencis.
Salsa autem tellus et quae perhibetur amara-
Frugibus infelix ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus aut pomis sua nomina servat-
Tale dabit specimen: Tu spisso vimine qualos
Colaque praelorum fumosis deripe tectis;
Huc ager ille malus dulcesque a fontibus undae
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttae;
At sapor indicium faciet, manifestus et ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.

Pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: Haud umquam manibus iactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida maiores herbas alit, ipsaque iusto
Laetior. Ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se praevalidam primis ostendat aristis!
Quae gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quaeque levis. Promtum est oculis praediscere nigram,
Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceae tantum taxique nocentes
Interdum, aut hederae pandunt vestigia nigrae.
  His animadversis, terram multo ante memento
Excoquere et magnos scrobibus concidere montes,
Ante supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quam laetum infodias vitis genus. Optima putri
Arva solo: id venti curant gelidaeque pruinae,
Et labefacta movens robustus iugera fossor.
At, si quos haud ulla viros vigilantia fugit,
Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges et quo mox digesta feratur,
Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam coeli regionem in cortice signant,
Ut, quo quaeque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quae terga obverterit axi,
Restituant: adeo in teneris consuescere multum est.
  Collibus an plano melius sit ponere vitem,
Quaere prius. Si pinguis agros metabere campi,
Densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus;
Sin tumulis acclive solum collesque supinos,
Indulge ordinibus; nec secius omnis, in unguem
Arboribus positis, secto via limite quadret.
Ut saepe ingenti bello quum longa cohortes
Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,
Directaeque acies, ac late fluctuat omnis
Aere renidenti tellus, necdum horrida miscent
Proelia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum,
Non animum modo uti pascat prospectus inanem,

Sed quia non aliter vires dabit omnibus aequas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan et scrobibus quae sint fastigia, quaeras.
Ausim vel tenui vitem committere sulco;
Altior ac penitus terrae defigitur arbos,
Aesculus in primis, quae quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra neque imbres
Convellunt; immota manet, multosque nepotes,
Multa virûm volvens durando saecula vincit;
Tum fortes late ramos et brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem,
Neve inter vites corulum sere; neve flagella
Summa pete aut summa destringe ex arbore plantas -
Tantus amor terrae -, neu ferro laede retuso
Semina; neve olea silvestres insere truncos:
Nam saepe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,
Robora comprendit, frondesque elapsus in altas
Ingentem coelo sonitum dedit, inde secutus
Per ramos victor perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
Ad coelum picea crassus caligine nubem,
Praesertim si tempestas a vertice silvis
Incubuit glomeratqne ferens incendia ventus.
Hoc ubi, non a stirpe valent caesaeque reverti
Possunt atque ima similes revirescere terra:
Infelix superat foliis oleaster amaris.
Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidám spirante movere:
Rura gelu tum claudit hiems, nec semine iacto
Concretam patitur radicem affigere terrae.
Optima vinetis satio, quum vere rubenti
Candida venit avis, longis invisa colubris,
Prima vel auctumni sub frigora, quum rapidus Sol
Nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis:

Vere tument terrae et genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether
Coniugis in gremium laetae descendit, et omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fetus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus;
Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus; superat tener omnibus humor,
Inque novos soles audent se germina tuto
Credere, nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum coelo magnis Aquilonibus imbrem,
Sed trudit gemmas et frondes explicat omnes.
Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies aliumve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri,
Quum primae lucem pecudes hausere, virûmque
Terrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissaeque ferae silvis et sidera coelo.
Nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, et exciperet coeli indulgentia terras.
Quod superest, quaecumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui et multa memor occule terra,
Aut lapidem bibulum aut squalentes infode conchas:
Inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. Iamque reperti,
Qui saxo super atque ingentis pondere testae
Urgerent: hoc effusos munimen ad imbres,
Hoc, ubi hiulca siti findit canis aestifer arva.
Seminibus positis, superest diducere terram
Saepius ad capita, et duros iactare bidentes,
Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere luctantes inter vineta iuvencos;
Tum leves calamos et rasae hastilia virgae
Fraxineasque aptare sudes furcasque valentes,
Viribus eniti quarum et contemnere ventos
Adsuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.

Ac dum prima novis adolescit frondibus aetas,
Parcendum teneris, et dum se laetus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immissus habenis,
Ipsa acie nondum falcis tentanda, sed uncis
Carpendae manibus frondes interque legendae.
Inde ubi iam validis amplexae stirpibus ulmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde-
Ante reformidant ferrum-, tum denique dura
Exerce imperia et ramos compesce fluentes.

Texendae sepes etiam et pecus omne tenendum,
Praecipue dum frons tenera imprudensque laborum,
Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
Silvestres uri assidue capreaeque sequaces
Illudunt, pascuntur oves avidaeque iuvencae.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus aestas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis et admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Caeditur, et veteres ineunt proscenia ludi,
Praemiaque ingeniis pagos et compita circum
Thesidae posuere, atque inter pocula laeti
Mollibus in pratis unctos saluere per utres.
Nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni
Versibus incomtis ludunt risuque soluto,
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis,
Et te, Bacche, vocant per carmina laeta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea fetu,
Complentur vallesque cavae saltusque profundi,
Et quocumque deus circum caput egit honestum.
Ergo rite suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque et liba feremus,
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinguiaque in veribus torrebimus exta colurnis

Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui numquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis

Aeternum frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. Redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Ac iam olim, seras posuit quum vinea frondes,
Frigidus et silvis Aquilo decussit honorem,
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem attondens fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto;
Postremus metito. Bis vitibus ingruit umbra,
Bis segetem densis obducunt sentibus herbae:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura;
Exiguum colito. Nec non etiam aspera rusci
Vimina per silvam, et ripis fluvialis arundo
Caeditur, incultique exercet cura salicti.
Iam vinctae vites, iam falcem arbusta reponunt,
Iam canit effectos extremus vinitor antes;
Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus,
Et iam maturis metuendus Iupiter uvis.
Contra non ulla est oleis cultura, neque illae
Procurvam exspectant falcem rastrosque tenaces,
Quum semel haeserunt arvis aurasque tulerunt:
Ipsa satis tellus, quum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, et gravidas, quum vomere, fruges.
Hoc pinguem et placitam paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos sensere valentes
Et vires habuere suas, ad sidera raptim
Vi propria nituntur opisque haud indiga nostrae.
Nec minus interea fetu nemus omne gravescit,
Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytisi, taedas silva alta ministrat,
Pascunturque ignes nocturni et lumina fundunt.
Et dubitant homines serere atque impendere curam?
Quid maiora sequar?- Salices humilesque genestae,
Aut illae pecori frondem aut pastoribus umbras
Sufficiunt, sepemque satis, et pabula melli.-
Et iuvat undantem buxo spectare Cytorum,

Naryciaeque picis lucos; iuvat arva videre
Non rastris hominum, non ulli obnoxia curae.
Ipsae Caucasio steriles in vertice silvae,
Quas animosi Euri assidue franguntque feruntque,
Dant alios aliae fetus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolae, et pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fecundae, frondibus ulmi;
At myrtus validis hastilibus, et bona bello
Cornus; Ituraeos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliae leves aut torno rasile buxum
Non formam accipiunt ferroque cavantur acuto;
Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,
Missa Pado; nec non et apes examina condunt
Corticibusque cavis vitiosaeque ilicis alveo.
Quid memorandum aeque Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam causas dedit; ille furentes
Centauros leto domuit, Rhoetumque Pholumque
Et magno Hylaeum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas, quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum iustissima tellus!
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit aedibus undam,
Nec varios inhiant pulchra testudine postes
Illusasque auro vestes Ephyreïaque aera,
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi;
At secura quies et nescia fallere vita,
Dives opum variarum, at latis otia fundis,
Speluncae vivique lacus, at frigida Tempe
Mugitusque boum mollesque sub arbore somni
Non absunt. Illic saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum parvoque adsueta iuventus,
Sacra deûm, sanctique patres; extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Musae,

Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
Accipiant, coelique vias et sidera monstrent,
Defectus solis varios lunaeque labores,
Unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant
Obiicibus ruptis rursusque in se ipsa residant,
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturae accedere partes,
Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis;
Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem silvasque inglorius. O, ubi campi,
Spercheosque et virginibus bacchata Lacaenis
Taygeta! o, qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!
Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas,
Atque metus omnes et inexorabile fatum
Subiecit pedibus strepitumque Acherontis avari!
Fortunatus et ille, deos qui novit agrestes,
Panaque Silvanumque senem Nymphasque sorores!
Illum non populi fasces, non purpura regum
Flexit et infidos agitans discordia fratres,
Aut coniurato descendens Dacus ab Istro,
Non res Romanae perituraque regna; neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere sua, carpsit, nec ferrea iura
Insanumque forum aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque
In ferrum, penetrant aulas et limina regum;
Hic petit excidiis urbem miserosque Penates,
Ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro;
Condit opes alius, defossoque incubat auro;
Hic stupet attonitus Rostris; hunc plausus hiantem
Per cuneos - geminatus enim, plebisque patrumque -
Corripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exsilioque domos et dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:

Hinc anni labor, hinc patriam parvosque nepotes
Sustinet, hinc armenta boum meritosque iuvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventuque oneret sulcos atque horrea vincat.
Venit hiems: teritur Sicyonia bacca trapetis,
Glande sues laeti redeunt, dant arbuta silvae,
Et varios ponit fetus auctumnus, et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea dulces pendent circum oscula nati,
Casta pudicitiam servat domus, ubera vaccae
Lactea demittunt, pinguesque in gramine laeto
Inter se adversis luctantur cornibus haedi;
Ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
Ignis ubi in medio et socii cratera coronant,
Te, libans, Lenaee, vocat, pecorisque magistris
Velocis iaculi certamina ponit in ulmo,
Corporaque agresti nudant praedura palaestrae.
  Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus et frater; sic fortis Etruria crevit
Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictaei regis, et ante
Impia quam caesis gens est epulata iuvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat;
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
  Sed nos immensum spatiis confecimus aequor,
Et iam tempus equûm fumantia solvere colla.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER TERTIUS.

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso, vos, silvae amnesque Lycaei.

Cetera, quae vacuas tenuissent carmine mentes,
Omnia iam vulgata. Quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos,
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,
Aonio rediens deducam vertice Musas;
Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas,
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius et tenera praetexit arundine ripas.
In medio mihi Caesar erit templumque tenebit:
Illi victor ego et Tyrio conspectus in ostro
Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Cursibus et crudo decernet Graecia caestu;
Ipse, caput tonsae foliis ornatus olivae,
Dona feram. Iam nunc solemnes ducere pompas
Ad delubra iuvat, caesosque videre iuvencos;
Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulaea Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini,
Atque hic undantem bello magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentes aere columnas.
Addam urbes Asiae domitas, pulsumque Niphaten,
Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
Et duo rapta manu diverso ex hoste tropaea,
Bisque triumphatas utroque ab litore gentes.
Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissaeque ab Iove gentis
Nomina, Trosque parens et Troiae Cynthius auctor.
Invidia infelix Furias amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues
Immanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas saltusque sequamur

Intactos, tua, Maecenas, haud mollia iussa.
Te sine nil altum mens inchoat: en, age, segnes
Rumpe moras; vocat ingenti clamore Cithaeron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum,
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Caesaris, et nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.
  Seu quis, Olympiacae miratus praemia palmae,
Pascit equos, seu quis fortes ad aratra iuvencos;
Corpora praecipue matrum legat. Optima torvae
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent;
Tum longo nullus lateri modus; omnia magna,
Pes etiam; et camuris hirtae sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
Aut iuga detrectans, interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior, quaeque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
Aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos;
Cetera nec feturae habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum laeta iuventas,
Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit; subeunt morbi tristisque senectus;
Et labor et durae rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis:
Semper enim refice, ac, ne post amissa requiras,
Anteveni, et subolem armento sortire quotannis.
  Nec non et pecori est idem delectus equino.
Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
Praecipuum iam inde a teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit,
Primus et ire viam et fluvios tentare minaces
Audet et ignoto sese committere ponti,

Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix
Argutumque caput, brevis alvus obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
Spadices glaucique, color deterrimus albis
Et gilvo. Tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus et tremit artus,
Collectumque fremens volvit sub naribus ignem.
Densa iuba, et dextro iactata recumbit in armo;
At duplex agitur per lumbos spina, cavatque
Tellurem et solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
Cyllarus et, quorum Graii meminere poëtae,
Martis equi biiuges, et magni currus Achilli;
Talis et ipse iubam cervice effudit equina
Coniugis adventu pernix Saturnus, et altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis aut iam segnior [annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectae:
Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit, et, si quando ad proelia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergo animos aevumque notabis
Praecipue; hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
Nonne vides, quum praecipiti certamine campum
Corripuere ruuntque effusi carcere currus,
Quum spes arrectae iuvenum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
Iamque humiles, iamque elati sublime videntur
Aëra per vacuum ferri atque assurgere in auras;
Nec mora, nec requies; at fulvae nimbus arenae
Tollitur; humescunt spumis flatuque sequentum:
Tantus amor laudum, tantae est victoria curae.
Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
Iungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere,
Impositi dorso. atque equitem docuere sub armis

Insultare solo et gressus glomerare superbos.
Aequus uterque labor; aeque iuvenemque magistri
Exquirunt calidumque animis et cursibus acrem,
Quamvis saepe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat fortesque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animadversis instant sub tempus, et omnes
Impendunt curas denso distendere pingui,
Quem legere ducem et pecori dixere maritum,
Florentesque secant herbas, fluviosque ministrant
Farraque, ne blando nequeat superesse labori,
Invalidique patrum referant ieiunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes,
Atque, ubi concubitus primos iam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant et fontibus arcent;
Saepe etiam cursu quatiunt et sole fatigant,
Quum graviter tunsis gemit area frugibus, et quum
Surgentem ad Zephyrum paleae iactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali arvo et sulcos oblimet inertes,
Sed rapiat sitiens Venerem interiusque recondat.
Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
Incipit. Exactis gravidae quum mensibus errant;
Non illas gravibus quisquam iuga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus et acri
Carpere prata fuga fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascunt et plena secundum
Flumina, muscus ubi et viridissima gramine ripa,
Speluncaeque tegant et saxea procubet umbra.
Est lucos Silari circa ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans,- cui nomen asilo
Romanum est, oestrum Graii vertere vocantes-,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus aether
Concussus silvaeque et sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachiae Iuno pestem meditata iuvencae.
Hunc quoque-nam mediis fervoribus acrior instat-

Arcebis gravido pecori, armentaque pasces
Sole recens orto aut noctem ducentibus astris.
Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
Continuoque notas et nomina gentis inurunt,
Et, quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacros, aut scindere terram
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cetera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi iuvenum, dum mobilis aetas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
Servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
Iunge pares, et coge gradum conferre iuvencos,
Atque illis iam saepe rotae ducantur inanes
Per terram, et summo vestigia pulvere signent;
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, et iunctos temo trahat aereus orbes.
Interea pubi indomitae non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata. Nec tibi fetae
More patrum nivea implebunt mulctraria vaccae,
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium turmasque feroces,
Aut Alphea rotis praelabi flumina Pisae,
Et Iovis in luco currus agitare volantes:
Primus equi labor est animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
Ferre rotam et stabulo frenos audire sonantes;
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, et plausae sonitum cervicis amare.
Atque haec iam primo depulsus ab ubere matris
Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius aevi.
At tribus exactis ubi quarta acceperit aestas,
Carpere mox gyrum incipiat gradibusque sonare
Compositis, sinuetque alterna volumina crurum,

Sitque laboranti similis; tum cursibus auras,
Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Aequora, vix summa vestigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis Aquilo quum densus ab oris
Incubuit, Scythiaeque hiemes atque arida differt
Nubila: tum segetes altae campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
Dant silvae, longique urgent ad litora fluctus;
Ille volat, simul arva fuga, simul aequora verrens.
Hic vel ad Elei metas et maxima campi
Sudabit spatia et spumas aget ore cruentas,
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere, iam domitis, sinito: namque ante domandum
Ingentes tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati et duris parere lupatis.
  Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quam Venerem et caeci stimulos avertere amoris,
Sive boum sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua post montem oppositum et trans flumina lata,
Aut intus clausos satura ad praesepia servant.
Carpit enim vires paullatim uritque videndo
Femina, nec nemorum patitur meminisse nec herbae
Dulcibus illa quidem illecebris et saepe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna Sila formosa iuvenca:
Illi alternantes multa vi proelia miscent
Vulneribus crebris; lavit ater corpora sanguis,
Versaque in obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu; reboant silvaeque et longus Olympus.
Nec mos bellantes una stabulare; sed alter
Victus abit, longeque ignotis exsulat oris,
Multa gemens ignominiam plagasque superbi
Victoris, tum, quos amisit inultus, amores,
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet et inter
Dura iacet pernix instrato saxa cubili,

Frondibus hirsutis et carice pastus acuta,
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus et sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi collectum robur viresque refectae,
Signa movet praecepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus uti medio coepit quum albescere ponto,
Longius ex altoque sinum trahit, utque, volutus
Ad terras, immane sonat per saxa, neque ipso
Monte minor procumbit; at ima exaestuat unda
Verticibus, nigramque alte subvectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus aequoreum, pecudes pictaeque volucres,
In furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leaena
Saevior erravit campis, nec funera vulgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per silvas; tum saevus aper, tum pessima tigris:
Heu, male tum Libyae solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos iam frena virûm neque verbera saeva,
Non scopuli rupesque cavae atque obiecta retardant
Flumina, correptosque unda torquentia montes.
Ipse ruit dentesque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid iuvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat caeca serus freta; quem super ingens
Porta tonat coeli et scopulis illisa reclamant
Aequora, nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variae et genus acre luporum
Atque canum? quid, quae imbelles dant proelia cervi?
Scilicet ante omnes furor est insignis equarum;
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumsere quadrigae.

Illas ducit amor trans Gargara transque sonantem
Ascanium, superant montes et flumina tranant;
Continuoque, avidis ubi subdita flamma medullis-
Vere magis, quia vere calor redit ossibus-, illae
Ore omnes versae in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque leves auras, et saepe sine ullis
Coniugiis, vento gravidae-mirabile dictu-
Saxa per et scopulos et depressas convalles
Diffugiunt, — non, Eure, tuos neque Solis ad ortus;
In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur et pluvio contristat frigore coelum.
Hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum destillat ab inguine virus,
Hippomanes, quod saepe malae legere novercae,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba.
  Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis: superat pars altera curae,
Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem;
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
Raptat amor, iuvat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum!
  Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur aestas,
Et multa duram stipula filicumque maniplis
Sternere subter humum, glacies ne frigida laedat
Molle pecus, scabiemque ferat turpesque podagras.
Post hinc digressus iubeo frondentia capris
Arbuta sufficere et fluvios praebere recentes,
Et stabula a ventis hiberno opponere soli
Ad medium conversa diem, dum frigidus olim
Iam cadit extremoque irrorat Aquarius anno.
Hae quoque non cura nobis leviore tuendae,
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno

Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.
Densior hinc suboles; hinc largi copia lactis;
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
Laeta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci setasque comantes,
Usum in castrorum et miseris velamina nautis.
Pascuntur vero silvas et summa Lycaei,
Horrentesque rubos et amantes ardua dumos;
Atque ipsae memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventosque nivales,
Quo minor est illis curae mortalis egestas,
Avertes, victumque feres et virgea laetus
Pabula, nec tota claudes foenilia bruma.
At vero Zephyris quum laeta vocantibus aestas
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet;
Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde ubi quarta sitim coeli collegerit hora
Et cantu querulae rumpent arbusta cicadae,
Ad puteos aut alta greges ad stagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam;
Aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra;
Tum tenues dare rursus aquas et pascere rursus
Solis ad occasum, quum frigidus aëra vesper
Temperat et saltus reficit iam roscida luna,
Litoraque halcyonen resonant, acalanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
Prosequar, et raris habitata mapalia tectis?
Saepe diem noctemque et totum ex ordine mensem
Pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi iacet. Omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque laremque

Armaque Amyclaeumque canem Cressamque pharetram,
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam quum carpit et hosti
Ante exspectatum positis stat in agmine castris.
At non, qua Scythiae gentes Maeotiaque unda,
Turbidus et torquens flaventes Ister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullae
Aut herbae campo apparent aut arbore frondes;
Sed iacet aggeribus niveis informis et alto
Terra gelu late, septemque assurgit in ulnas.
Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum sol pallentes haud umquam discutit umbras,
Nec quum invectus equis altum petit aethera, nec quum
Praecipitem Oceani rubro lavit aequore currum.
Concrescunt subitae currenti in flumine crustae,
Undaque iam tergo ferratos sustinet orbes,
Puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris;
Aeraque dissiliunt vulgo, vestesque rigescunt
Indutae, caeduntque securibus humida vina,
Et totae solidam in glaciem vertere lacunae,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aëre ninguit:
Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum, confertoque agmine cervi
Torpent mole nova et summis vix cornibus exstant.
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis
Puniceaeve agitant pavidos formidine pinnae;
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Caedunt et magno laeti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora totasque
Advolvere focis ulmos ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt et pocula laeti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subiecta trioni
Gens effrena virûm Rhipaeo tunditur Euro,

Et pecudum fulvis velatur corpora setis.
Si tibi lanitium curae: primum aspera silva
Lappaeque tribulique absint, fuge pabula laeta,
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Reiice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum, plenoque alium circumspice campo.
Munere sic niveo lanae, si credere dignum est,
Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans; nec tu aspernata vocantem.
At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentes
Ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas.
Hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi iam excretos prohibent a matribus haedos,
Primaque ferratis praefigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
Sub lucem exportant calathis-adit oppida pastor-,
Aut parco sale contingunt hiemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una
Veloces Spartae catulos acremque Molossum
Pasce sero pingui. Numquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem incursusque luporum,
Aut impacatos a tergo horrebis Iberos.
Saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas;
Saepe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens, montesque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Disce et odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.
Saepe sub immotis praesepibus aut mala tactu
Vipera delituit coelumque exterrita fugit,
Aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae,
Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,
Fovit humum. Cape saxa manu, cape robora, pastor,

Tollentemque minas et sibila colla tumentem
Deiice; iamque fuga timidum caput abdidit alte,
Quum medii nexus extremaeque agmina caudae
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga
Atque notis longam maculosus grandibus alvum,
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus et dum
Vere madent udo terrae ac pluvialibus Austris,
Stagna colit, ripisque habitans, hic piscibus atram
Improbus ingluviem ranisque loquacibus explet;
Postquam exusta palus terraeque ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
Saevit agris asperque siti atque exterritus aestu.
Nec mihi tum molles sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas,
Quum positis novus exuviis nitidusque iuventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
Arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.
  Morborum quoque te causas et signa docebo.
Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum persedit et horrida cano
Bruma gelu, vel quum tonsis illotus adhaesit
Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni;
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti et sulfura viva,
Idaeasque pices et pingues unguine ceras
Scillamque elleborosque graves nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os: alitur vitium vivitque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, aut meliora deos sedet omina poscens.
Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
Quum furit atque artus depascitur arida febris,

Profuit incensos aestus avertere et inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltae quo more solent acerque Gelonus,
Quum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere saepius umbrae
Videris, aut summas carpentem ignavius herbas,
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem et serae solam decedere nocti;
Continuo culpam ferro compesce, prius quam
Dira per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo,
Quam multae pecudum pestes; nec singula morbi
Corpora corripiunt, sed tota aestiva repente
Spemque gregemque simul cunctamque ab origine gentem.
Tum sciat, aërias Alpes et Norica si quis
Castella in tumulis et Iapydis arva Timavi
Nunc quoque post tanto videat desertaque regna
Pastorum et longe saltus lateque vacantes.
Hic quondam morbo coeli miseranda coorta est
Tempestas, totoque auctumni incanduit aestu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum,
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex, sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.
Saepe in honore deûm medio stans hostia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros;
Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
Inde neque impositis ardent altaria fibris,
Nec responsa potest consultus reddere vates,
Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri
Summaque ieiuna sanie infuscatur arena.
Hinc laetis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad praesepia reddunt;
Hinc canibus b andis rabies venit, et quatit aegros

Tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.
Labitur, infelix studiorum atque immemor herbae,
Victor equus, fontesque avertitur et pede terram
Crebra ferit: demissae aures, incertus ibidem
Sudor et ille quidem morituris frigidus, aret
Pellis et ad tactum tractanti dura resistit.
Haec ante exitium primis dant signa diebus;
Sin in processu coepit crudescere morbus,
Tum vero ardentes oculi atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
Ilia singultu tendunt, it naribus ater
Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenaeos: ea visa salus morientibus una;
Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
Ardebant, ipsique suos iam morte sub aegra-
Dî meliora piis, erroremque hostibus illum! -
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit et mixtum spumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
Maerentem abiungens fraterna morte iuvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt
Prata movere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis; at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor aut benefacta iuvant? quid vomere terras
Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulae nocuere repostae:
Frondibus et victu pascuntur simplicis herbae,
Pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
Flumina, nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quaesitas ad sacra boves Iunonis, et uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo aegre rastris terram rimantur et ipsis

Unguibus infodiunt fruges, montesque per altos
Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat-acrior illum
Cura domat-; timidi damae cervique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur.
Iam maris immensi prolem et genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.
Interit et curvis frustra defensa latebris
Vipera, et attoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aër avibus non aequus, et illae
Praecipites alta vitam sub nube relinquunt.
Praeterea iam nec mutari pabula refert,
Quaesitaeque nocent artes; cessere magistri,
Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus.
Saevit et in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
Arentesque sonant ripae collesque supini.
Iamque catervatim dat stragem atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo,
Donec humo tegere ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus, nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest aut vincere flamma.
Ne tondere quidem morbo illuvieque peresa
Vellera nec telas possunt attingere putres;
Verum etiam invisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulae atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur, nec longo deinde moranti
Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER QUARTUS.

Protenus aërii mellis coelestia dona
Exsequar. Hanc etiam, Maecenas, adspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores et studia et populos et proelia dicam.
In tenui labor; at tenuis non gloria, si quem
Numina laeva sinunt auditque vocatus Apollo.
  Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus-nam pabula venti
Ferre domum prohibent-, neque oves haedique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem et surgentes atterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti
Pinguibus a stabulis, meropesque aliaeque volucres,
Et manibus Procne pectus signata cruentis:
Omnia nam late vastant, ipsasque volantes
Ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco
Adsint et tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret,
Ut, quum prima novi ducent examina reges
Vere suo ludetque favis emissa iuventus,
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners seu profluet humor,
Transversas salices et grandia coniice saxa,
Pontibus ut crebris possint consistere et alas
Pandere ad aestivum solem, si forte morantes
Sparserit aut praeceps Neptuno immerserit Eurus.
Haec circum casiae virides et olentia late
Serpylla et graviter spirantis copia thymbrae
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.
  Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis

Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illae
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
Explent, collectumque haec ipsa ad munera gluten
Et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.
Saepe etiam effossis, si vera est fama, latebris
Sub terra fovere larem, penitusque repertae
Pumicibusque cavis exesaeque arboris antro.
Tu tamen et levi rimosa cubilia limo
Ungue fovens circum, et raras superiniice frondes;
Neu propius tectis taxum sine, neve rubentes
Ure foco cancros, altae neu crede paludi,
Aut ubi odor coeni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant vocisque offensa resultat imago.
Quod superest, ubi pulsam hiemem sol aureus egit
Sub terras coelumque aestiva luce reclusit,
Illae continuo saltus silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant
Summa leves. Hinc nescio qua dulcedine laetae
Progeniem nidosque fovent, hinc arte recentes
Excudunt ceras et mella tenacia fingunt.
Hinc ubi iam emissum caveis ad sidera coeli
Nare per aestatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem;
Contemplator: aquas dulces et frondea semper
Tecta petunt. Huc tu iussos adsperge sapores,
Trita melisphylla et cerinthae ignobile gramen,
Tinnitusque cie et Matris quate cymbala circum:
Ipsae consident medicatis sedibus, ipsae
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint-nam saepe duobus
Regibus incessit magno discordia motu;
Continuoque animos vulgi et trepidantia bello
Corda licet longe praesciscere: namque morantes
Martius ille aeris rauci canor increpat, et vox

Auditur fractos sonitus imitata tubarum;
Tum trepidae inter se coëunt pennisque coruscant,
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipsa praetoria densae
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem-;
Ergo ubi, ver nactae sudum camposque patentes,
Erumpunt portis, concurritur, aethere in alto
Fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem,
Praecipitesque cadunt-non densior aëre grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis-;
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant,
Usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos
Aut hos versa fuga victor dare terga subegit:
Hi motus animorum atque haec certamina tanta
Pulveris exigui iactu compressa quiescunt.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambo,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci; melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens-
Nam duo sunt genera-: hic melior, insignis et ore,
Et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binae regum facies, ita corpora plebis:
Namque aliae turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Quum venit et sicco terram spuit ore viator
Aridus; elucent aliae et fulgore coruscant,
Ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
Haec potior suboles; hinc coeli tempore certo
Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida et durum Bacchi domitura saporem.
At quum incerta volant coeloque examina ludunt,
Contemnuntque favos et frigida tecta relinquunt;
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe: non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti.

Et custos furum atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta serat late circum, cui talia curae;
Ipse labore manum duro terat, ipse feraces
Figat humo plantas et amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
Vela traham et terris festinem advertere proram,
Forsitan et, pingues hortos quae cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Paesti,
Quoque modo potis gauderent intuba rivis
Et viridis apio ripae, tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
Narcissum aut flexi tacuissem vimen acanthi
Pallentesque hederas et amantes litora myrtos.
Namque sub Oebaliae memini me turribus altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galaesus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relicti
Iugera ruris erant, nec fertilis illa iuvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus albaque circum
Lilia verbenasque premens vescumque papaver,
Regum aequabat opes animo, seraque revertens
Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis;
Primus vere rosam atque auctumno carpere poma,
Et quum tristis hiems etiamnum frigore saxa
Rumperet et glacie cursus frenaret aquarum,
Ille comam mollis iam tondebat hyacinthi,
Aestatem increpitans seram Zephyrosque morantes.
Ergo apibus fetis idem atque examine multo
Primus abundare, et spumantia cogere pressis
Mella favis; illi tiliae atque uberrima pinus;
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem auctumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pirum et spinos iam pruna ferentes,
Iamque ministrantem platanum potantibus umbras.
Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis

Praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Iupiter ipse
Addidit, expediam, pro qua mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae,
Dictaeo coeli regem pavere sub antro.
Solae communes natos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus aevum,
Et patriam solae et certos novere Penates;
Venturaeque hiemis memores aestate laborem
Experiuntur et in medium quaesita reponunt.
Namque aliae victu invigilant et foedere pacto
Exercentur agris; pars intra septa domorum
Narcissi lacrimam et lentum de cortice gluten
Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras; aliae spem gentis adultos
Educunt fetus; aliae purissima mella
Stipant et liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti,
Inque vicem speculantur aquas et nubila coeli,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum, fucos, pecus a praesepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella;
Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina massis
Quum properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt redduntque, alii stridentia tinguunt
Aera lacu-gemit impositis incudibus Aetna;
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum-:
Non aliter, si parva licet componere magnis,
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo. Grandaevis oppida curae
Et munire favos et daedala fingere tecta;
At fessae multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenae, pascuntur et arbuta passim
Et glaucas salices casiamque crocumque rubentem
Et pinguem tiliam et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus:
Mane ruunt portis, nusquam mora; rursus easdem

Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
Fit sonitus, mussantque oras et limina circum;
Post, ubi iam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt coelo adventantibus Euris;
Sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant, et saepe lapillos,
Ut cymbae instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt, his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod neque concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fetus nixibus edunt;
Verum ipsae e foliis natos et suavibus herbis
Ore legunt, ipsae regem parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt.
Saepe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi
Excipiat - neque enim plus septima ducitur aestas -,
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.
Praeterea regem non sic Aegyptos et ingens
Lydia, nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes
Observant. Rege incolumi mens omnibus una est;
Amisso rupere fidem, constructaque mella
Diripuere ipsae et crates solvere favorum.
Ille operum custos; illum admirantur et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes,
Et saepe attollunt humeris, et corpora bello
Obiectant pulchramque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque haec exempla secuti,
Esse apibus partem divinae mentis et haustus
Aetherios dixere: deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris coelumque profundum;
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,

Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas:
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia, nec morti esse locum, sed viva volare
Sideris in numerum atque alto succedere coelo.
Si quando sedem angustam servataque mella
Thesauris relines; prius haustu sparsus aquarum
Ora fove, fumosque manu praetende sequaces.
Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis
Taygete simul os terris ostendit honestum
Plias et Oceani spretos pede repulit amnes;
Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
Tristior hibernas coelo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, laesaeque venenum
Morsibus inspirant, et spicula caeca relinquunt
Affixae venis, animasque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hiemem parcesque futuro,
Contusosque animos et res miserabere fractas;
At suffire thymo cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam saepe favos ignotus adedit
Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis,
Immunisque sedens aliena ad pabula fucus;
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis,
Aut dirum, tineae, genus; aut invisa Minervae
Laxos in foribus suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
Complebuntque foros et floribus horrea texent.
Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit, tristi languebant corpora morbo,
Quod iam non dubiis poteris cognoscere signis -
Continuo est aegris alius color; horrida vultum
Deformat macies; tum corpora luce carentum
Exportant tectis et tristia funera ducunt;
Aut illae pedibus connexae ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in aedibus, omnes
Ignavaeque fame et contracto frigore pigrae:
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant,
Frigidus ut quondam silvis immurmurat Auster,

Ut mare sollicitum stridit refluentibus undis,
Aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis - ;
Hic iam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit et tunsum gallae admiscere saporem
Arentesque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel Psythia passos de vite racemos
Cecropiumque thymum et grave olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolae, facilis quaerentibus herba -
Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
Aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum
Funduntur, violae sublucet purpura nigrae;
[Saepe deûm nexis ornatae torquibus arae;]
Asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
Pastores et curva legunt prope flumina Mellae - :
Huius odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone canistris.
Sed si quem proles subito defecerit omnis,
Nec, genus unde novae stirpis revocetur, habebit;
Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo caesis iam saepe iuvencis
Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam qua Pellaei gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura faselis;
Quaque pharetratae vicinia Persidis urget,
Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque coloratis amnis devexus ab Indis,
Et viridem Aegyptum nigra foecundat arena;
Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.
Exiguus primum atque ipsos contractus ad usus
Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti
Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt
Quatuor a ventis obliqua luce fenestras.
Tum vitulus bima curvans iam cornua fronte

Quaeritur: huic geminae nares et spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur, plagisque peremto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, et ramea costis
Subiiciunt fragmenta, thymum casiasque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Aestuat, et visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis,
Miscentur, tenuemque magis magis aëra carpunt,
Donec, ut aestivis effusus nubibus imber,
Erupere, aut ut, nervo pulsante, sagittae,
Prima leves ineunt si quando proelia Parthi.
  Quis deus hanc, Musae, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cepit?
Pastor Aristaeus fugiens Peneïa Tempe,
Amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens atque hac affatus voce parentem:
„Mater, Cyrene mater, quae gurgitis huius
„Ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum -
„Si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo-
„Invisum fatis genuisti, aut quo tibi nostri
„Pulsus amor? quid me coelum sperare iubebas?
„En etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
„Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
„Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
„Quin age, et ipsa manu felices erue silvas,
„Fer stabulis inimicum ignem atque interfice messes,
„Ure sata et validam in vites molire bipennem;
„Tanta meae si te ceperunt taedia laudis."
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit. Eam circum Milesia vellera Nymphae
Carpebant, hyali saturo fucata colore,
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Caesariem effusae nitidam per candida colla,

[Nesaee, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,]
Cydippeque et flava Lycorias, altera virgo,
Altera tum primos Lucinae experta labores,
Clioque et Beroë soror, Oceanitides ambae,
Ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae,
Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deïopea,
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos et dulcia furta,
Aque Chao densos divûm numerabat amores.
Carmine quo captae dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere; sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens summa flavum caput extulit unda,
Et procul: „O gemitu non frustra exterrita tanto
„Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
„Tristis Aristaeus Penei genitoris ad undam
„Stat lacrimans et te crudelem nomine dicit.“
Huic percussa nova mentem formidine mater
„Duc, age, duc ad nos: fas illi limina divûm
„Tangere!“ ait; simul alta iubet discedere late
Flumina, qua iuvenis gressus inferret. At illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto misitque sub amnem.
Iamque domum mirans genetricis et humida regna
Speluncisque lacus clausos lucosque sonantes,
Ibat et, ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus et unde Aniena fluenta,
Saxosusque sonans Hypanis, Mysusque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior effluit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum et nati fletus cognovit inanes

Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanae, tonsisque ferunt mantelia villis;
Pars epulis onerant mensas et plena reponunt
Pocula, Panchaeis adolescunt ignibus arae;
Et mater „Cape Maeonii carchesia Bacchi:
Oceano libemus!“ ait. Simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quae silvas, centum quae flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam,
Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit;
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
„Et in Carpathio Neptuni gurgite vates,
„Caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor
„Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
„Hic nunc Emathiae portus patriamque revisit
„Pallenen; hunc et Nymphae veneramur, et ipse
„Grandaevus Nereus: novit namque omnia vates,
„Quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur.
„Quippe ita Neptuno visum est, immania cuius
„Armenta et turpes pascit sub gurgite phocas.
„Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
„Expediat morbi causam, eventusque secundet:
„Nam sine vi non ulla dabit praecepta, neque illum
„Orando flectes: vim duram et vincula capto
„Tende; doli circum haec demum frangentur inanes.
„Ipsa ego te, medios quum sol accenderit aestus,
„Quum sitiunt herbae et pecori iam gratior umbra est,
„In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
„Se recipit, facile ut somno aggrediare iacentem.
„Verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis,
„Tum variae eludent species atque ora ferarum:
„Fiet enim subito sus horridus atraque tigris
„Squamosusque draco et fulva cervice leaena,
„Aut acrem flammae sonitum dabit atque ita vinclis
„Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
„Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
„Tanto, nate, magis contende tenacia vincla,
„Donec talis erit mutato corpore, qualem

„Videris, incepto tegeret quum lumina somno.“
Haec ait, et liquidum ambrosiae diffundit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur inque sinus scindit sese unda reductos,
Deprensis olim statio tutissima nautis;
Intus se vasti Proteus tegit obiice saxi.
Hic iuvenem in latebris aversum a lumine Nympha
Collocat; ipsa procul nebulis obscura resistit.
Iam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat, coelo et medium sol igneus orbem
Hauserat, arebant herbae, et cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Quum Proteus consueta petens e fluctibus antra
Ibat; eum vasti circum gens humida ponti
Exsultans rorem late dispersit amarum.
Sternunt se somno diversae in litore phocae;
Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit
Auditisque lupos acuunt balatibus agni,
Considit scopulo medius numerumque recenset.
Cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas;
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno manicisque iacentem
Occupat. Ille suae contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum ubi nulla fugam reperit fallacia; victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus,
„Nam quis te, iuvenum confidentissime, nostras
„Iussit adire domos? quidve hinc petis?“ inquit. At ille:
„Scis, Proteu, scis ipse, neque est te fallere quidquam;
„Sed tu desine velle. Deûm praecepta secuti
„Venimus, hinc lapsis quaesitum oracula rebus.“
Tantum effatus. Ad haec vates vi denique multa
Ardentes oculos intorsit lumine glauco,

Et graviter frendens sic fatis ora resolvit:
„Non te nullius exercent numinis irae;
„Magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus
„Haudquaquam ob meritum poenas, ni fata resistant,
„Suscitat, et rapta graviter pro coniuge saevit.
„Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
„Immanem ante pedes hydrum moritura puella
„Servantem ripas alta non vidit in herba.
„At chorus aequalis Dryadum clamore supremos
„Implerunt montes; flerunt Rhodopeïae arces,
„Altaque Pangaea et Rhesi Mavortia tellus,
„Atque Getae, atque Hebrus et Actias Orithyia.
„Ipse, cava solans aegrum testudine amorem,
„Te, dulcis coniux, te solo in litore secum,
„Te veniente die, te decedente canebat.
„Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
„Et caligantem nigra formidine lucum
„Ingressus, Manesque adiit regemque tremendum,
„Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
„At cantu commotae Erebi de sedibus imis
„Umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum,
„Quam multa in foliis avium se millia condunt,
„Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber,
„Matres atque viri, defunctaque corpora vita
„Magnanimûm heroum, pueri innuptaeque puellae,
„Impositique rogis iuvenes ante ora parentum;
„Quos circum limus niger et deformis arundo
„Cocyti tardaque palus inamabilis unda
„Alligat, et novies Styx interfusa coërcet.
„Quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
„Tartara, caeruleosque implexae crinibus angues
„Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
„Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
„Iamque pedem referens casus evaserat omnes,
„Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
„Pone sequens-namque hanc dederat Proserpina legem-,
„Quum subita incautum dementia cepit amantem,
„Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes:
„Restitit, Eurydicenque suam, iam luce sub ipsa,

„Immemor, heu, victusque animi respexit. Ibi omnis
„Effusus labor atque immitis rupta tyranni
„Foedera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
„Illa „Quis et me“ inquit „miseram et te perdidit, Orpheu,
„„„Quis tantus furor? En iterum crudelia retro
„„„Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
„„„Iamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
„„„Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!“
„Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras
„Commixtus tenues, fugit diversa, neque illum,
„Prensantem nequidquam umbras et multa volentem
„Dicere, praeterea vidit, nec portitor Orci
„Amplius obiectam passus transire paludem.
„Quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?
„Quo fletu Manes, qua Numina voce moveret?
„Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.
„Septem illum totos perhibent ex ordine menses
„Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam
„Flevisse et gelidis haec evolvisse sub antris,
„Mulcentem tigres et agentem carmine quercus:
„Qualis populea maerens philomela sub umbra
„Amissos queritur fetus, quos durus arator
„Observans nido implumes detraxit; at illa
„Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
„Integrat et maestis late loca questibus implet.
„Nulla Venus, non ulli animum flexere Hymenaei;
„Solus Hyperboreas glacies Tanaimque nivalem
„Arvaque Rhipaeis numqnam viduata pruinis
„Lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
,Dona querens: spretae Ciconum quo munere matres
„Inter sacra deûm nocturnique orgia Bacchi
„Discerptum latos iuvenem sparsere per agros.
„Tum quoque, marmorea caput a cervice revulsum
„Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
„Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
„Ah miseram Eurydicen, anima fugiente vocabat;
„Eurydicen toto referebant flumine ripae.“
Haec Proteus, et se iactu dedit aequor in altum,

Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
At non Cyrene: namque ultro affata timentem:
„Nate, licet tristes animo deponere curas.
„Haec omnis morbi causa; hinc miserabile Nymphae,
„Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
„Exitium misere apibus. Tu munera supplex
„Tende, petens pacem, et faciles venerare Napaeas:
„Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
„Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
„Quatuor eximios praestanti corpore tauros,
„Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycaei,
„Delige, et intacta totidem cervice iuvencas.
„Quatuor his aras alta ad delubra dearum
„Constitue, et sacrum iugulis demitte cruorem,
„Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
„Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
„Inferias Orphei Lethaea papavera mittes
„Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.
„Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa."
Haud mora: continuo matris praecepta facessit.
Ad delubra venit, monstratas excitat aras,
Quatuor eximio praestanti corpore tauros
Ducit, et intacta totidem cervice iuvencas.
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero et ruptis effervere costis,
Immensasque trahi nubes, iamque arbore summa
Confluere et lentis uvam demittere ramis.
Haec super arvorum cultu pecorumque canebam
Et super arboribus, Caesar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello, victorque volentes
Per populos dat iura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti,
Carmina qui lusi pastorum, audaxque iuventa,
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER PRIMUS.

[*Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena*
Carmen, et, egressus silvis, vicina coëgi
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis]

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lavinaque venit
Litora, multum ille et terris iactatus et alto
Vi superûm saevae memorem Iunonis ob iram,
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
Inferretque deos Latio: genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso,
Quidve dolens regina deûm tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantaene animis coelestibus irae?
Urbs antiqua fuit - Tyrii tenuere coloni -,
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum studiisque asperrima belli,
Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
Hinc populum late regem belloque superbum
Venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
Id metuens veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis...
Nec dum etiam causae irarum saevique dolores
Exciderant animo; manet alta mente repostum
Iudicium Paridis spretaeque iniuria formae,
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores

His accensa super, iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
Arcebat longe Latio; multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantae molis erat Romanam condere gentem.
 Vix e conspectu Siculae telluris in altum
Vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant,
Quum Iuno, aeternum servans sub pectore vulnus,
Haec secum: „Mene incepto desistere victam,
„Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
„Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
„Argivûm atque ipsos potuit submergere ponto
„Unius ob noxam et furias Aiacis Oilei?
„Ipsa, Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem,
„Disiecitque rates evertitque aequora ventis;
„Illum exspirantem transfixo pectore flammas
„Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
„Ast ego, quae divûm incedo regina, Iovisque
„Et soror et coniux, una cum gente tot annos
„Bella gero? Et quisquam numen Iunonis adorat
„Praeterea, aut supplex aris imponet honorem?"
Talia flammato secum dea corde volutans
Nimborum in patriam, loca feta furentibus Austris,
Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes, magno cum murmure montis,
Circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce,
Sceptra tenens, mollitque animos et temperat iras:
Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molemque et montes insuper altos
Imposuit, regemque dedit, qui foedere certo
Et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:
„Aeole-namque tibi divûm pater atque hominum rex
„Et mulcere dedit fluctus et tollere vento-,

„Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
„Ilium in Italiam portans victosque Penates:
„Incute vim ventis submersasque obrue puppes,
„Aut age diversos et disiice corpora ponto.
„Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,
„Quarum, quae forma pulcherrima Deïopea,
„Connubio iungam stabili propriamque dicabo,
„Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
„Exigat et pulchra faciat te prole parentem.“
Aeolus haec contra: „Tuus, o regina, quid optes,
„Explorare labor, mihi iussa capessere fas est.
„Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Iovemque
„Concilias, tu das epulis accumbere divûm,
„Nimborumque facis tempestatumque potentem.“
Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus, ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque e sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorque virûm stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes coelumque diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra;
Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether,
Praesentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
Ingemit et, duplices tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: „O terque quaterque beati,
„Quîs ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
„Contigit oppetere! O Danaum fortissime gentis,
„Tydide, mene Iliacis occumbere campis
„Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra:
„Saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
„Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
„Scuta virûm galeasque et fortia corpora volvit?“
Talia iactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi; tum proram avertit et undis

Dat latus, insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit, furit aestus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet-
Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, *Aras*.
Dorsum immane mari summo-; tres Eurus ab alto
In brevia et Syrtes urget-miserabile visu-,
Illiditque vadis atque aggere cingit arenae.
Unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronusque magister
Volvitur in caput, ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum et rapidus vorat aequore vertex;
Apparent rari nantes in gurgite vasto,
Arma virûm tabulaeque et Troïa gaza per undas.
Iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae,
Et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
Vicit hiems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hiemem sensit Neptunus et imis
Stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
Fluctibus oppressos Troas coelique ruina;
Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.
Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:
„Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
„Iam coelum terramque meo sine numine, Venti,
„Miscere et tantas audetis tollere moles?
„Quos ego...! Sed motos praestat componere fluctus;
„Post mihi non simili poena commissa luetis.
„Maturate fugam, regique haec dicite vestro,
„Non illi imperium pelagi saevumque tridentem,
„Sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
„Vestras, Eure, domos: illa se iactet in aula
„Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.“
Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat,

Collectasque fugat nubes solemque reducit.
Cymothoë simul et Triton annixus acuto
Detrudunt naves scopulo; levat ipse tridenti,
Et vastas aperit Syrtes, et temperat aequor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est
Seditio, saevitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat;
Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent arrectisque auribus adstant,
Ille regit dictis animos, et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospiciens genitor, coeloque invectus aperto,
Flecit equos, curruqne volans dat lora secundo.
   Defessi Aeneadae, quae proxima litora, cursu
Contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
In coelum scopuli, quorum sub vertice late
Aequora tuta silent; tum silvis scena coruscis
Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum;
Intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
Nympharum domus. Hic fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat ancora morsu.
Huc septem Aeneas collectis navibus omni
Ex numero subit, ac magno telluris amore
Egressi optata potiuntur Troes arena,
Et sale tabentes artus in litore ponunt.
Ac primum silici scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam;
Tum Cereiem corruptam undis Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum, frugesque receptas
Et torrere parant flammis et frangere saxo.
Aeneas scopulum interea conscendit et omnem

Prospectum late pelago petit, Anthea si quem
Iactatum vento videat Phrygiasque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Navem in conspectu nullam, tres litore cervos
Prospicit errantes; hos tota armenta sequuntur
A tergo, et longum per valles pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu celeresque sagittas
Corripuit, fidus quae tela gerebat Achates,
Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentes
Cornibus arboreis, sternit, tum vulgus, et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi et numerum cum navibus aequet.
Hinc portum petit, et socios partitur in omnes.
Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes
Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis maerentia pectora mulcet:
„O socii-neque enim ignari sumus ante malorum-,
„O passi graviora, dabit deus his quoque finem.
„Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantes
„Accestis scopulos, vos et Cyclopia saxa
„Experti. Revocate animos, maestumque timorem
„Mittite: forsan et haec olim meminisse iuvabit.
„Per varios casus, per tot discrimina rerum
„Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
„Ostendunt: illic fas regna resurgere Troiae.
„Durate, et vosmet rebus servate secundis.“
Talia voce refert; curisque ingentibus aeger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem,
Illi se praedae accingunt dapibusque futuris:
Tergora deripiunt costis et viscera nudant;
Pars in frusta secant veribusque trementia figunt,
Litore aëna locant alii flammasque ministrant;
Tum victu revocant vires, fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
Postquam exemta fames epulis, mensaeque remotae;
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,

Sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
Praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et iam finis erat, quum Iupiter, aethere summo
Despiciens mare velivolum terrasque iacentes
Litoraque et latos populos, sic vertice coeli
Constitit et Libyae defixit lumina regnis.
Atque illum, tales iactantem pectore curas,
Tristior et lacrimis oculos suffusa nitentes
Alloquitur Venus: „O qui res hominumque deûmque
„Aeternis regis imperiis et fulmine terres,
„Quid meus Aeneas in te committere tantum,
„Quid Troes potuere, quibus, tot funera passis,
„Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
„Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
„Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,
„Qui mare, qui terras omni dicione tenerent,
„Pollicitus, quae te, genitor, sententia vertit?
„Hoc equidem occasum Troiae tristesque ruinas
„Solabar, fatis contraria fata rependens;
„Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
„Insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
„Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
„Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
„Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi,
„Unde per ora novem vasto cum murmure montis
„It mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
„Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
„Teucrorum; et genti nomen dedit armaque fixit
„Troïa, nunc placida compostus pace quiescit;
„Nos, tua progenies, coeli quibus annuis arcem,
„Navibus-infandum! - amissis, unius ob iram
„Prodimur, atque Italis longe disiungimur oris.
„Hic pietatis honos? Sic nos in sceptra reponis?‘
Olli subridens hominum sator atque deorum
Vultu, quo coelum tempestatesque serenat,
Oscula libavit natae, dehinc talia fatur:

„Parce metu, Cytherea: manent immota tuorum
„Fata tibi; cernes urbem et promissa Lavinî
„Moenia, sublimemque feres ad sidera coeli
„Magnanimum Aenean, neque me sententia vertit.
„Hic-tibi fabor enim, quando haec te cura remordet,
„Longius et volvens fatorum arcana movebo-
„Bellum ingens geret Italia, populosque feroces
„Contundet, moresque viris et moenia ponet,
„Tertia dum Latio regnantem viderit aestas,
„Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
„At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
„Additur-Ilus erat, dum res stetit Ilia regno-,
„Triginta magnos volvendis mensibus orbes
„Imperio explebit, regnumque ab sede Lavinî
„Transferet, et Longam multa vi muniet Albam.
„Hic iam ter centum totos regnabitur annos
„Gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
„Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
„Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
„Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
„Moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
„His ego nec metas rerum nec tempora pono:
„Imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
„Quae mare nunc terrasque metu coelumque fatigat,
„Consilia in melius referet, mecumque fovebit
„Romanos, rerum dominos gentemque togatam.
„Sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
„Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
„Servitio premet ac victis dominabitur Argis.
„Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
„Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
„Iulius, a magno demissum nomen Iulo:
„Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum,
„Accipies secura; vocabitur hic quoque votis.
„Aspera tum positis mitescent secula bellis;
„Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
„Iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
„Claudentur Belli portae; Furor impius intus.

„Saeva sedens super arma, et centum vinctus aënis
„Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.“
Haec ait, et Maia genitum demittit ab alto,
Ut terrae, utque novae pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyae citus adstitit oris;
Et iam iussa facit, ponuntque ferocia Poeni
Corda volente deo; in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemque benignam.
At pius Aeneas, per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant-nam inculta videt-, hominesne feraene,
Quaerere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in convexo nemorum sub rupe cavata
Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit, ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obvia silva,
Virginis os habitumque gerens et virginis arma
Spartanae, vel qualis equos Threïssa fatigat
Harpalyce volucremque fuga praevertitur Hebrum:
Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis,
Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes.
Ac prior „Heus“ inquit „iuvenes, monstrate, mearum
„Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
„Succinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
„Aut spumantis apri cursum clamore prementem.“
Sic Venus, et Veneris contra sic filius orsus:
„Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum, [tus
„O — quam te memorem, virgo? namque haud tibi vul
„Mortalis, nec vox hominem sonat. O dea certe;
„An Phoebi soror? an Nympharum sanguinis una?
„Sis felix, nostrumque leves, quaecumque, laborem,
„Et, quo sub coelo tandem, quibus orbis in oris
„Iactemur, doceas: ignari hominumque locorumque

„Erramus, vento huc vastis et fluctibus acti.
„Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra."
Tum Venus: „Haud equidem tali me dignor honore:
„Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
„Purpureoque alte suras vincire cothurno.
„Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
„Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
„Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
„Germanum fugiens. Longa est iniuria, longae
„Ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
„Huic coniux Sychaeus erat, ditissimus agri
„Phoenicum et magno miserae dilectus amore,
„Cui pater intactam dederat primisque iugarat
„Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
„Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
„Quos inter medius venit furor: ille Sychaeum
„Impius ante aras atque auri caecus amore
„Clam ferro incautum superat, securus amorum
„Germanae, factumque diu celavit et aegram,
„Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
„Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
„Coniugis, ora modis attollens pallida miris,
„Crudeles aras traiectaque pectora ferro
„Nudavit, caecumque domus scelus omne retexit;
„Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
„Auxiliumque viae veteres tellure recludit
„Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
„His commota fugam Dido sociosque parabat.
„Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
„Aut metus acer erat; naves, quae forte paratae,
„Corripiunt onerantque auro: portantur avari
„Pygmalionis opes pelago; dux foemina facti.
„Devenere locos, ubi nunc ingentia cernis
„Moenia surgentemque novae Carthaginis arcem,
„Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
„Taurino quantum possent circumdare tergo...
„Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
„Quove tenetis iter?" Quaerenti talibus ille

Suspirans imoque trahens a pectore vocem:
„O dea, si prima repetens ab origine pergam,
„Et vacet annales nostrorum audire laborum,
„Ante diem clauso componet Vesper Olympo.
„Nos Troia antiqua, si vestras forte per aures
„Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos
„Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
„Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penates
„Classe veho mecum, fama super aethera notus;
„Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo.
„Bis denis Phrygium conscendi navibus aequor,
„Matre dea monstrante viam, data fata secutus;
„Vix septem convulsae undis Euroque supersunt.
„Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
„Europa atque Asia pulsus.“ Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:
„Quisquis es, haud, credo, invisus coelestibus auras
„Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
„Perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.
„Namque tibi reduces socios classemque relatam
„Nuntio et in tutum versis Aquilonibus actam,
„Ni frustra augurium vani docuere parentes.
„Adspice bis senos laetantes agmine cycnos,
„Aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto
„Turbabat coelo; nunc terras ordine longo
„Aut capere aut captas iam despectare videntur.
„Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
„Et coetu cinxere polum, cantusque dedere;
„Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
„Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
„Perge modo et, qua te ducit via, dirige gressum.“
Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos;
Et vera incessu patuit dea. Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus:
„Quid natum toties, crudelis tu quoque, falsis
„Ludis imaginibus? Cur dextrae iungere dextram

„Non datur, ac veras audire et reddere voces?“
Talibus incusat, gressumque ad moenia tendit;
At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulae circum dea fudit amictu,
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
Laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabaeo
Ture calent arae sertisque recentibus halant.
Corripuere viam interea, qua semita monstrat;
Iamque adscendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adversasque adspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam,
Miratur portas strepitumque et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii, pars ducere muros
Molirique arcem et manibus subvolvere saxa,
Pars optare locum tecto et concludere sulco;
Iura magistratusque legunt sanctumque senatum;
Hic portus alii effodiunt; hic alta theatri
Fundamenta locant alii, immanesque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris:
Qualis apes aestate nova per florea rura
Exercet sub sole labor, quum gentis adultos
Educunt fetus, aut quum liquentia mella
Stipant et dulci distendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a praesepibus arcent;
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
„O fortunati, quorum iam moenia surgunt!“
Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebula-mirabile dictu-
Per medios, miscetque viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbra,
Quo primum, iactati undis et turbine, Poeni
Effodere loco signum, quod regia Iuno
Monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam et facilem victu per saecula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido

Condebat, donis opulentum et numine divae,
Aerea cui gradibus surgebant limina, nexaeque
Aere trabes, foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
Ausus, et afflictis melius confidere rebus:
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se operumque laborem
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem,
Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillen.
Constitit et lacrimans „Quis iam locus“ inquit „Achate,
„Quae regio in terris nostri non plena laboris?
„En Priamus! Sunt hic etiam sua praemia laudi;
„Sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.
„Solve metus: feret haec aliquam tibi fama salutem.“
Sic ait, atque animum pictura pascit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Troiana iuventus;
Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrimans, primo quae prodita somno
Tydides multa vastabat caede cruentus,
Ardentesque avertit equos in castra, priusquam
Pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
Lora tenens tamen: huic cervixque comaeque trahuntur
Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
Interea ad templum non aequae Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant,
Suppliciter tristes et tunsae pectora palmis;
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles,

Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,
Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exsertae cingula mammae,
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
  Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
Dum stupet obtutuque haeret defixus in uno;
Regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
Incessit, magna iuvenum stipante caterva.
Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutae
Hinc atque hinc glomerantur Oreades-illa pharetram
Fert humero, gradiensque deas supereminet omnes;
Latonae tacitum pertentant gaudia pectus-;
Talis erat Dido, talem se laeta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus divae, media testudine templi,
Septa armis, solioque alte subnixa, resedit.
Iura dabat legesque viris, operumque laborem
Partibus aequabat iustis aut sorte trahebat:
Quum subito Aeneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum
Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
Dispulerat penitusque alias avexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
Laetitiaque metuque: avidi coniungere dextras
Ardebant; sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, et nube cava speculantur amicti,
Quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
Quid veniant cuncti: nam lecti navibus ibant,
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Postquam introgressi et coram data copia fandi;
Maximus Ilioneus placido sic pectore coepit:
„O regina, novam cui condere Iupiter urbem

„Iustitiaque dedit gentes frenare superbas,
„Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
„Oramus: prohibe infandos a navibus ignes,
„Parce pio generi et propius res adspice nostras.
„Non nos aut ferro Libycos populare Penates
„Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas:
„Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
„Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
„Terra antiqua, potens armis atque ubere glebae-
„Oenotri coluere viri; nunc fama, minores
„Italiam dixisse ducis de nomine gentem-:
„Hic cursus fuit,
„Quum subito assurgens fluctu nimbosus Orion
„In vada caeca tulit, penitusque procacibus Austris
„Perque undas, superante salo, perque invia saxa
„Dispulit: huc pauci vestris annavimus oris.
„Quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara [morem
„Permittit patria? Hospitio prohibemur arenae;
„Bella cient, primaque vetant consistere terra!
„Si genus humanum et mortalia temnitis arma;
„At sperate deos memores fandi atque nefandi.
„Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter,
„Nec pietate fuit nec bello maior et armis:
„Quem si fata virum servant, si vescitur aura
„Aetheria neque adhuc crudelibus occubat umbris:
„Non metus, officio nec te certasse priorem
„Poeniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes
„Arvaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes.
„Quassatam ventis liceat subducere classem,
„Et silvis aptare trabes et stringere remos:
„Si datur Italiam sociis et rege recepto
„Tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
„Sin absumta salus, et te, pater optime Teucrûm,
„Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli,
„At freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
„Unde huc advecti, regemque petamus Acesten."
Talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
„Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
„Res dura et regni novitas me talia cogunt
„Moliri et late fines custode tueri.
„Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem
„Virtutesque virosque aut tanti incendia belli?
„Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
„Nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
„Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
„Sive Erycis fines regemque optatis Acesten;
„Auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.
„Vultis et his mecum pariter considere regnis:
„Urbem quam statuo, vestra est: subducite naves;
„Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
„Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
„Afforet Aeneas! Equidem per litora certos
„Dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
„Si quibus eiectus silvis aut urbibus errat."
His animum arrecti dictis, et fortis Achates
Et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Aenean compellat Achates:
„Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
„Omnia tuta vides, classem sociosque receptos;
„Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
„Submersum; dictis respondent cetera matris."
Vix ea fatus erat, quum circumfusa repente
Scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit,
Os humerosque deo similis: namque ipsa decoram
Caesariem nato genetrix lumenque iuventae
Purpureum et laetos oculis afflarat honores,
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam alloquitur, cunctisque repente
Improvisus ait: „Coram, quem quaeritis, adsum,
„Troïus Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
„O sola infandos Troiae miserata labores,
„Quae nos, reliquias Danaûm, terraeque marisque

„Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
„Urbe, domo, socias: grates persolvere dignas
„Non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
„Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
„Dî tibi, si qua pios respectant numina, si quid
„Usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
„Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt
„Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
„In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
„Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet:
„Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
„Quae me cumque vocant terrae.“ Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, laevaque Serestum,
Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto, et sic ore locuta est:
„Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
„Insequitur? quae vis immanibus applicat oris?
„Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
„Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
„Atque equidem Teucrum memini Sidona venire
„Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
„Auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
„Vastabat Cyprum, et victor dicione tenebat.
„Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
„Troianae, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
„Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
„Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
„Quare agite, o tectis iuvenes succedite nostris.
„Me quoque per multos similis fortuna labores
„Iactatam hac demum voluit consistere terra:
„Non ignara mali miseris succurrere disco.“
Sic memorat, simul Aenean in regia ducit
Tecta, simul divûm templis indicit honorem.
Nec minus interea sociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos,
Munera laetitiamque dii.

At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis:
Arte laboratae vestes ostroque superbo,
Ingens argentum mensis, caelataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum
Per tot ducta viros antiquae ab origine gentis.
Aeneas-neque enim patrius consistere mentem
Passus amor-rapidum ad naves praemittit Achaten,
Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat:
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera praeterea Iliacis erepta ruinis
Ferre iubet, pallam signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis,
Pergama quum peteret inconcessosque Hymenaeos,
Extulerat, matris Ledae mirabile donum;
Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Haec celerans iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam atque ossibus implicet ignem:
Quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilingues.
Urit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
„Nate, meae vires, mea magna potentia, solus,
„Nate, patris summi qui tela Typhoïa temnis,
„Ad te confugio et supplex tua numina posco.
„Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
„Litora iactetur odiis Iunonis iniquae,
„Nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.
„Hunc Phoenissa tenet Dido blandisque moratur
„Vocibus, et vereor, quo se Iunonia vertant
„Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
„Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
„Reginam meditor, ne quo se numine mutet,

„Sed magno Aeneae mecum teneatur amore.
„Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem:
„Regius accitu cari genitoris ad urbem
„Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
„Dona ferens pelago et flammis restantia Troiae:
„Hunc ego sopitum somno super alta Cythera
„Aut super Idalium sacrata sede recondam,
„Ne qua scire dolos mediusve occurrere possit;
„Tu faciem illius noctem non amplius unam
„Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus,
„Ut; quum te gremio accipiet laetissima Dido
„Regales inter mensas laticemque Lyaeum,
„Quum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
„Occultum inspires ignem fallasque veneno."
Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus et dulci adspirans complectitur umbra.
Iamque ibat, dicto parens, et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
Quum venit, aulaeis iam se regina superbis
Aurea composuit sponda mediamque locavit;
Iam pater Aeneas et iam Troiana iuventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant manibus famuli lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
Quinquaginta intus famulae, quibus ordine longo
Cura penum struere et flammis adolere Penates;
Centum aliae totidemque pares aetate ministri,
Qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.
Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
Convenere, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum,
Flagrantesque dei vultus simulataque verba
Pallamque et pictum croceo velamen acantho.
Praecipue infelix, pesti devota futurae,

Expleri mentem nequit ardescitque tuendo
Phoenissa, et pariter puero donisque movetur.
Ille ubi complexu Aeneae colloque pependit,
Et magnum falsi implevit genitoris amorem;
Reginam petit. Haec oculis, haec pectore toto
Haeret et interdum gremio fovet, inscia Dido,
Insideat quantus miserae deus. At memor ille
Matris Acidaliae, paullatim abolere Sychaeum
Incipit, et vivo tentat praevertere amore
Iam pridem resides animos desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis mensaeque remotae;
Crateras magnos statuunt et vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
A Belo soliti; tum facta silentia tectis:
„Iupiter-hospitibus nam te dare iura loquuntur-,
„Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
„Esse velis, nostrosque huius meminisse minores!
„Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno!
„Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate faventes!“
Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
Primaque, libato, summo tenus attigit ore,
Tum Bitiae dedit increpitans; ille impiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro;
Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quem maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam solisque labores,
Unde hominum genus et pecudes, unde imber et ignes,
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones,
Quid tantum oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa;

Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis,
Nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
„Imo age et a prima dic, hospes, origine nobis
„Insidias“ inquit „Danaûm, casusque tuorum,
„Erroresque tuos: nam te iam septima portat
„Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.“

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER SECUNDUS.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
„Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai; quaeque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
Temperet a lacrimis? et iam nox humida coelo
Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros
Et breviter Troiae supremum audire laborem;
Quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,
Incipiam. Fracti bello fatisque repulsi
Ductores Danaûm, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum divina Palladis arte
Aedificant, sectaque intexunt abiete costas;
Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cavernas
Ingentes uterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant,
Nunc tantum sinus et statio male fida carinis:
Huc se provecti deserto in litore condunt.
Nos abiisse rati et vento petiisse Mycenas.

Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu;
Panduntur portae: iuvat ire et Dorica castra
Desertosque videre locos litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles;
Classibus hic locus, hic acie certare solebant.
Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae,
Et molem mirantur equi. Primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur et arce locari,
Sive dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectaque dona
Praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
Et procul: „O miseri, quae tanta insania, cives?
„Creditis avectos hostes, aut ulla putatis
„Dona carere dolis Danaûm? sic notus Ulixes?
„Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
„Aut haec in nostros fabricata est machina muros,
„Inspectura domos venturaque desuper urbi,
„Aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri.
„Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.“
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso
Insonuere cavae gemitumque dedere cavernae;
Et, si fata deûm, si mens non laeva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque nunc stares Priamique arx alta maneres!
  Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos seu certae occumbere morti.
Undique visendi studio Troiana iuventus

Circumfusa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm insidias, et crimine ab uno
Disce omnes.
Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis,
Constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit;
„Heu, quae nunc tellus“ inquit, „quae me aequora possunt
„Accipere, aut quid iam misero mihi denique restat,
„Cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
„Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?“
Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
Impetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat; memóret, quae sit fiducia capto.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
„Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcumque, fatebor
„Vera“ inquit, „neque me Argolica de gente negabo:
„Hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
„Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
„Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures
„Belidae nomen Palamedis et inclyta fama
„Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
„Insontem infando indicio, quia bella vetabat,
„Demisere neci, nunc cassum lumine lugent:
„Illi me comitem et consanguinitate propinquum
„Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
„Dum stabat regno incolumis regumque vigebat
„Conciliis; et nos aliquod nomenque decusque
„Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulixi-
„Haud ignota loquor-superis concessit ab oris;
„Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
„Et casum insontis mecum indignabar amici.
„Nec tacui demens, et me, fors si qua tulisset,
„Si patrios umquam remeassem victor ad Argos,
„Promisi ultorem, et verbis odia aspera movi.
„Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Ulixes
„Criminibus terrere novis, hinc spargere voces
„In vulgum ambiguas, et quaerere conscius arma.
„Nec requievit enim, donec Calchante ministro...
„Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata revolvo?

„Quidve moror, si omnes uno ordine habetis Achivos,
„Idque audire sat est? Iamdudum sumite poenas:
„Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.“
Tum vero ardemus scitari et quaerere causas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur:
„Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
„Moliri et longo fessi discedere bello;
„Fecissentque utinam! Saepe illos aspera ponti
„Interclusit hiems, et terruit Auster euntes;
„Praecipue, quum iam hic trabibus contextus acernis
„Staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
„Suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi
„Mittimus; isque adytis haec tristia dicta reportat:
„„Sanguine placastis ventos et virgine caesa,
„„Quum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
„„Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
„„Argolica.“ Vulgi quae vox ut venit ad aures;
„Obstupuere animi, gelidusque per ima cucurrit
„Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.
„Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
„Protrahit in medios; quae sint ea numina divûm,
„Flagitat: et mihi iam multi crudele canebant
„Artificis scelus, et taciti ventura videbant.
„Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
„Prodere voce sua quemquam aut opponere morti;
„Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
„Composito rumpit vocem et me destinat arae.
„Assensere omnes, et, quae sibi quisque timebat,
„Unius in miseri exitium conversa tulere.
„Iamque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
„Et salsae fruges, et circum tempora vittae.
„Eripui-fateor-leto me et vincula rupi,
„Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
„Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
„Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi,
„Nec dulces natos exoptatumque parentem.
„Quos illi fors et poenas ob nostra reposcent

„Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
„Quod te per superos et conscia numina veri,
„Per, si qua est, quae restet adhuc mortalibus usquam,
„Intemerata fides, oro, miserere laborum
„Tantorum; miserere animi non digna ferentis.“
His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levari
Vincla iubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
„Quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios:
„Noster eris, mihique haec edissere vera roganti.
„Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
„Quidve petunt? quae religio, aut quae machina belli?“
Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas;
„Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
„Testor numen“ ait, „vos, arae ensesque nefandi,
„Quos fugi, vittaeque deûm, quas hostia gessi:
„Fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
„Fas odisse viros atque omnia ferre sub auras,
„Si qua tegunt, teneor patriae nec legibus ullis.
„Tu modo promissis maneas, servataque serves,
„Troia, fidem, si vera feram, si magna rependam. —
„Omnis spes Danaûm et coepti fiducia belli
„Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
„Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes,
„Fatale aggressi sacrato avellere templo
„Palladium, caesis summae custodibus arcis,
„Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
„Virgineas ausi divae contingere vittas;
„Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
„Spes Danaûm, fractae vires, aversa deae mens.
„Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris:
„Vix positum castris simulacrum; arsere coruscae
„Luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
„Sudor iit, terque ipsa solo-mirabile dictu-
„Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
„Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas,
„Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis

„Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
„Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
„Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas:
„Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
„Improvisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
„Hanc pro Palladio, moniti, pro numine laeso
„Effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
„Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
„Roboribus tèxtis coeloque educere iussit,
„Ne recipi portis aut duci in moenia possit,
„Neu populum antiqua sub religione tueri.
„Nam si vestra manus violasset dona Minervae;
„Tum magnum exitium - quod dî prius omen in ipsum
„Convertant! - Priami imperio Phrygibusque futurum:
„Sin manibus vestris vestram adscendisset in urbem;
„Ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
„Venturam, et nostros ea fata manere nepotes."
Talibus insidiis periurique arte Sinonis
Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinae.
Hic aliud maius miseris multoque tremendum
Obiicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta -
Horresco referens - immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
Sanguineae superant undas, pars cetera pontum
Pone legit sinuatque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo. Iamque arva tenebant,
Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsangues. Illi agmine certo
Laocoonta petunt, et primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, et miseros morsu depascitur artus;

Post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus, et iam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno,
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Quales mugitus, fugit quum saucius aram
Taurus et incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, saevaeque petunt Tritonidis arcem,
Sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Insinuat pavor; et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divae
Numina conclamant.
Dividimus muros et moenia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subiiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Feta armis; pueri circum innuptaeque puellae
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent:
Illa subit, mediaeque minans illabitur urbi.
O patria, o divûm domus Ilium, et inclyta bello
Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere;
Instamus tamen immemores caecique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
Vertitur interea coelum, et ruit oceano nox,
Involvens umbra magna terramque polumque
Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucri
Conticuere: sopor fessos complectitur artus.

Et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae
Litora nota petens, flammas quum regia puppis
Extulerat, fatisque deûm defensus iniquis
Inclusos utero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
Reddit equus, laetique cavo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes,
Demissum lapsi per funem, Acamasque Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam;
Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnes
Accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.
  Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
Incipit, et dono divûm gratissima serpit:
In somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes traiectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
Vel Danaûm Phrygios iàculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam et concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
Compellare virum et maestas expromere voces:
„O lux Dardàniae, spes o fidissima Teucrûm,
„Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
„Exspectate venis? ut te post multa tuorum
„Funera, post varios hominumque urbisque labores
„Defessi adspicimus? quae caussa indigna serenos
„Foedavit vultus, aut cur haec vulnera cerno?“
Ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
„Heu fuge, nate dea, teque his“ ait „eripe flammis.
„Hostis habet muros; ruit alta a culmine Troia.
„Sat patriae Priamoque datum. Si Pergama dextra

„Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
„Sacra suosque tibi commendat Troia Penates:
„Hos cape fatorum comites, his moenia quaere,
„Magna pererrato statues quae denique ponto."
Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.
 Diverso interea miscentur moenia luctu,
Et magis atque magis, quamquam secreta parentis
Anchisae domus arboribusque obtecta recessit,
Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior somno, et summi fastigia tecti
Adscensu supero, atque arrectis auribus adsto:
In segetem veluti quum flamma furentibus Austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata laeta boumque labores,
Praecipitesque trahit silvas; stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaûmque patescunt
Insidiae: iam Deiphobi dedit ampla ruinam
Vulcano superante domus, iam proximus ardet
Ucalegon, Sigea igni freta late relucent;
Exoritur clamorque virûm clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis,
Sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi: furor iraque mentem
Praecipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achivûm,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
Sacra manu victosque deos parvumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
„Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?"
Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit:
„Venit summa dies et ineluctabile tempus
„Dardaniae. Fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
„Gloria Teucrorum: ferus omnia Iupiter Argos
„Transtulit, incensa Danai dominantur in urbe.
„Arduus armatos mediis in moenibus adsatns
„Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet

„Insultans; portis alii bipatentibus adsunt,
„Millia quot magnis umquam venere Mycenis;
„Obsedere alii telis angusta viarum
„Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
„Stricta, parata neci; vix primi proelia tentant
„Portarum vigiles, et caeco Marte resistunt."
Talibus Othryadae dictis et numine divûm
In flammas et in arma feror, quo tristis Erinys,
Quo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
Addunt se socios Rhipeus et maximus armis
Epytus, oblati per lunam, Hypanisque Dymasque,
Et lateri agglomerant nostro, iuvenisque Coroebus
Mygdonides - illis ad Troiam forte diebus
Venerat, insano Cassandrae incensus amore,
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
Infelix, qui non sponsae praecepta furentis
Audierit -.
Quos ubi confertos audere in proelia vidi;
Incipio super his: „Iuvenes, fortissima frustra
„Pectora, si vobis audentem extrema cupido
„Certa sequi - quae sit rebus fortuna, videtis:
„Excessere omnes adytis arisque relictis
„Dî, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
„Incensae -; moriamur et in media arma ruamus.
„Una salus victis nullam sperare salutem."
Sic animis iuvenum furor additus: inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit caecos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis, per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus
Urbis iter. Nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacrimis aequare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos et religiosa deorum
Limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucri;
Quondam etiam victis redit in praecordia virtus,

Victoresque cadunt Danai. Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor et plurima mortis imago.
Primus se Danaûm, magna comitante caterva,
Androgeos obfert nobis, socia agmina credens
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
„Festinate, viri! Nam quae tam sera moratur
„Segnities? Alii rapiunt incensa feruntque
„Pergama; vos celsis nunc primum a navibus itis?“
Dixit, et extemplo - neque enim responsa dabantur
Fida satis - sensit medios delapsus in hostes.
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
Attollentem iras et caerula colla tumentem;
Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus densis et circumfundimur armis,
Ignarosque loci passim et formidine captos
Sternimus: adspirat primo fortuna labori.
Atque hic successu exsultans animisque Coroebus
„O socii, qua prima“ inquit „fortuna salutis
„Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
„Mutemus clipeos, Danaûmque insignia nobis
„Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
„Arma dabunt ipsi.“ Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
Laeta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais haud numine nostro,
Multaque per caecam congressi proelia noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, et litora cursu
Fida petunt; pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
Ad coelum tendens ardentia lumina frustra,

Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
Et sese medium iniecit periturus in agmen:
Consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
Undique collecti invadunt, acerrimus Aiax,
Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis:
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis, stridunt silvae, saevitque tridenti
Spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
Apparent, primi clipeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
Penelei dextra divae armipotentis ad aram
Procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
Qui fuit in Teucris et servantissimus aequi:
Dîs aliter visum; pereunt Hypanisque Dymasque,
Confixi a sociis, nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nec tela nec ullas
Vitavisse vices Danaûm, et, si fata fuissent,
Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde:
Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus aevo
Iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi;
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
Sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Haerent parietibus scalae, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris

Protecti obiiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turres ac tecta domorum
Culmina convellunt: his se, quando ultima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis,
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt; alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat caecaeque fores et pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo, infelix qua se, dum regna manebant,
Saepius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri iactabant irrita Teucri.
Turrim, in praecipiti stantem summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troia videri
Et Danaûm solitae naves et Achaica castra,
Aggressi ferro circum, qua summa labantes
Iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus impulimusque: ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit et Danaûm super agmina late
Incidit. Ast alii subeunt, nec saxa nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat, telis et luce coruscus ahena:
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis nitidusque iuventa,
Lubrica convolvit sublato pectore terga,
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas et equorum agitator Achillis,
Armiger Automedon, una omnia Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit
Aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit

Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, et atria longa patescunt;
Apparent Priami et veterum penetralia regum,
Armatosque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes
Femineis ululant, ferit aurea sidera clamor;
Tum pavidae tectis matres ingentibus errant,
Amplexaeque tenent postes atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra neque ipsi
Custodes sufferre valent: labat ariete crebro
Ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
Immissi Danai, et late loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis quum spumeus amnis
Exiit oppositasque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas;
Vidi Hecubam centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi,
Procubuere; tenent Danai, qua deficit ignis.
   Forsitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
Urbis uti captae casum convulsaque vidit
Limina tectorum et medium in penetralibus hostem;
Arma diu senior desueta trementibus aevo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus,
Incumbens arae atque umbra complexa Penates:
Hic Hecuba et natae nequidquam altaria circum,
Praecipites atra ceu tempestate columbae,
Condensae et divûm amplexae simulacra sedebant.
Ipsum autem sumtis Priamum iuvenalibus armis
Ut vidit; „Quae mens tam dira, miserrime coniux,

„Impulit his cingi telis, aut quo ruis?“ inquit.
„Non tali auxilio nec defensoribus istis
„Tempus eget; non, si ipse meus nunc afforet Hector.
„Huc tandem concede: haec ara tuebitur omnes,
„Aut moriere simul.“ Sic ore effata, recepit
Ad sese et sacra longaevum in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
Saucius; illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, iamiamque manu tenet et premit hasta;
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
Concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit;
„At tibi pro scelere,“ exclamat „pro talibus ausis
„Dî, si qua est coelo pietas, quae talia curet,
„Persolvant grates dignas et praemia reddant
„Debita, qui nati coram me cernere letum
„Fecisti et patrios foedasti funere vultus.
„At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
„Talis in hoste fuit Priamo, sed iura fidemque
„Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
„Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.“
Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
Coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
Et summo clipei nequidquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: „Referes ergo haec et nuntius ibis
„Pelidae genitori: illi mea tristia facta
„Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
„Nunc morere.“ Hoc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
Extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Haec finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiae: iacet ingens litore truncus,

Avulsumque humeris caput et sine nomine corpus.
At me tum primum saevus circumstetit horror.
Obstupui: subiit cari genitoris imago,
Ut regem aequaevum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem; subiit deserta Creüsa
Et direpta domus et parvi casus Iuli.
Respicio et, quae sit me circum copia, lustro.
Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
Ad terram misere aut ignibus aegra dedere.
[Iamque adeo super unus eram, quum limina Vestae
Servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida adspicio: dant clara incendia lucem
Erranti passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et poenas Danaûm et deserti coniugis iras
Praemetuens, Troiae et patriae communis Erinys,
Abdiderat sese atque aris invisa sedebat.
Exarsere ignes animo, subit ira cadentem
Ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.
„Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenas
„Adspiciet, partoque ibit regina triumpho,
„Coniugiumque domumque patres natosque videbit,
„Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris;
„Occiderit ferro Priamus, Troia arserit igni,
„Dardanium toties sudarit sanguine litus?
„Non ita: namque etsi nullum memorabile nomen
„Feminea in poena est nec habet victoria laudem,
„Exstinxisse nefas tamen et sumsisse merentis
„Laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
„Ultricis flammae et cineres satiasse meorum."
Talia iactabam et furiata mente ferebar;]
Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Coelicolis et quanta solet, dextraque prehensum
Continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
„Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
„Quid furis, aut quonam nostri tibi cura recessit?

„Non prius adspicies, ubi fessum aetate parentem
„Liqueris Anchisen, superet coniuxne Creüsa
„Ascaniusque puer, quos omnes undique Graiae
„Circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
„Iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis.
„Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae
„Culpatusve Paris, divûm inclementia, divûm,
„Has evertit opes sternitque a culmine Troiam.
„Adspice-namque omnem, quae nunc obducta tuenti
„Mortalis hebetat visus tibi et humida circum
„Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
„Iussa time, neu praeceptis parere recusa!-,
„Hic ubi disiectas moles avulsaque saxis
„Saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum,
„Neptunus muros magnoque emota tridenti
„Fundamenta quatit, totamque a sedibus urbem
„Eruit; hic Iuno Scaeas saevissima portas
„Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
„Ferro accincta vocat.
„Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas
„Insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeva;
„Ipse pater Danais animos viresque secundas
„Sufficit, ipse Deos in Dardana suscitat arma.
„Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
„Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.“
Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris;
Apparent dirae facies inimicaque Troiae
Numina magna deûm.
Tum vero omne mihi visum considere in ignes
Ilium et ex imo verti Neptunia Troia,
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Quum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolae certatim; illa usque minatur
Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
Vulneribus donec paullatim evicta supremum
Congemuit traxitque iugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostes
Expedior: dant tela locum, flammaeque recedunt.

Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
Antiquasque domos; genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troia
Exsiliumque pati. „Vos o, quibus integer aevi
„Sanguis“ ait „solidaeque suo stant robore vires,
„Vos agitate fugam;
„Me si coelicolae voluissent ducere vitam,
„Has mihi servassent sedes. Satis una superque
„Vidimus excidia et captae superavimus urbi.
„Sic o, sic positum affati discedite corpus.
„Ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis
„Exuviasque petet. Facilis iactura sepulcri.
„Iam pridem invisus divis et inutilis annos
„Demoror, ex quo me divûm pater atque hominum rex
„Fulminis afflavit ventis et contigit igni.“
Talia perstabat memorans, fixusque manebat;
Nos contra effusi lacrimis coniuxque Creüsa
Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in îsdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.
Nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
„Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
„Sperasti, tantumque nefas patrio excidit ore?
„Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
„Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae
„Teque tuosque iuvat; patet isti ianua leto,
„Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
„Gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
„Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignes
„Eripis: ut mediis hostem in penetralibus, utque
„Ascanium patremque meum iuxtaque Creüsam,
„Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
„Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos!
„Reddite me Danais! sinite instaurata revisam
„Proelia! Numquam omnes hodie moriemur inulti.“
Hinc ferro accingor rursus, clipeoque sinistram

Insertabam aptans meque extra tecta ferebam;
Ecce autem complexa pedes in limine coniux
Haerebat, parvumque patri tendebat Iulum.
„Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
„Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
„Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
„Cui pater et coniux quondam tua dicta relinquor?“
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
Quum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter maestorumque ora parentum
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molles
Lambere flamma comas et circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere et sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera laetus
Extulit, et coelo palmas cum voce tetendit:
„Iupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
„Adspice nos: hoc tantum; et, si pietate meremur,
„Da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma.“
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit laevum, et de coelo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idaea claram se condere silva,
Signantemque vias; tum longo limite sulcus
Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Affaturque deos et sanctum sidus adorat.
„Iam iam nulla mora est: sequor et, qua ducitis, adsum.
„Dî patrii, servate domum, servate nepotem!
„Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
„Cedo equidem nec, nate, tibi comes ire recuso.“
Dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis
Auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
„Ergo age, care pater, cervici imponere nostrae;
„Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit:
„Quo res cumque cadent, unum et commune periclum,

„Una salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus
„Sit comes, et longe servet vestigia coniux.
„Vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
„Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
„Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus
„Religione patrum multos servata per annos:
„Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
„Tu, genitor, cape sacra manu patriosque Penates:
„Me bello e tanto digressum et caede recenti
„Attrectare nefas, donec me flumine vivo
„Abluero."
Haec fatus, latos humeros subiectaque colla
Veste super fulvique insternor pelle leonis,
Succedoque oneri; dextrae se parvus Iulus
Implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;
Pone subit coniux. Ferimur per opaca locorum;
Et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
Tela neque adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
Suspensum et pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis omnemque videbar
Evasisse viam, subito quum creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
Prospiciens „Nate," exclamat „fuge, nate; propinquant:
„Ardentes clipeos atque aera micantia cerno."
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem: namque avia cursu
Dum sequor et nota excedo regione viarum,
Heu, misero coniux fatone erepta Creüsa
Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris;
Nec prius amissam respexi animumve reflexi,
Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
Venimus: hic demum collectis omnibus una
Defuit, et comites natumque virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumque deorumque,
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque Penates

Commendo sociis, et curva valle recondo;
Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis:
Stat casus renovare omnes, omnemque reverti
Per Troiam, et rursus caput obiectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portae,
Qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
Observata sequor per noctem et lumine lustro:
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte, tulisset,
Me refero: irruerant Danai et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exsuperant flammae, furit aestus ad auras.
Procedo et Priami sedes arcemque reviso:
Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
Custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
Praedam asservabant: huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensaeque deorum,
Crateresque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur; pueri et pavidae longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quin etiam voces iactare per umbram,
Implevi clamore vias, maestusque Creüsam
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quaerenti et tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creüsae
Visa mihi ante oculos et nota maior imago -
Obstupui, steteruntque comae et vox faucibus haesit -,
Tum sic affari et curas his demere dictis:
„Quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
„O dulcis coniux? non haec sine numine divûm
„Eveniunt; nec te comitem hinc portare Creüsam
„Fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.
„Longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum;
„Et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
„Inter opima virûm leni fluit agmine Thybris.
„Illic res laetae regnumque et regia coniux
„Parta tibi: lacrimas dilectae pelle Creüsae.
„Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas

„Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
„Dardanis et divae Veneris nurus;
„Sed me magna deûm Genetrix his detinet oris.
„Iamque vale, et nati serva communis amorem.“
Haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem
Dicere deseruit, tenuesque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumta nocte reviso.
Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio admirans numerum, matresque virosque,
Collectam exsilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenere animis opibusque parati,
In quascumque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
Ducebatque diem; Danaique obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
Cessi et sublato montes genitore petivi.“

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I D O S

LIBER TERTIUS.

„Postquam res Asiae Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium et omnis humo fumat Neptunia Troia;
Diversa exsilia et desertas quaerere terras
Auguriis agimur divûm, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae,
Incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur,
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas,
Et pater Anchises dare fatis vela iubebat:
Litora quum patriae lacrimans portusque relinquo
Et campos, ubi Troia fuit. Feror exsul in altum
Cum sociis gnatoque Penatibus et magnis dîs.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis -
Thraces arant -, acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Troiae, sociique Penates,
Dum fortuna fuit: feror huc, et litore curvo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis,
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionaeae matri divisque ferebam
Auspicibus coeptorum operum, superoque nitentem
Coelicolum regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
Nam quae prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum convellere vimen
Insequor, et causas penitus tentare latentes;
Alter et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestes
Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis,
Rite secundarent visus omenque levarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
Aggredior genibusque adversae obluctor arenae; -
Eloquar, an sileam? - gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad aures:
„Quid miserum, Aenea, laceras? Iam parce sepulto,
„Parce pias scelerare manus: non me tibi Troia
„Externum tulit, aut cruor hic de stipite manat.
„Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum:
„Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit
„Telorum seges et iaculis increvit acutis.“
Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comae et vox faucibus haesit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum

Threïcio regi, quum iam diffideret armis
Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractae Teucrûm, et Fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, et auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames? Postquam pavor ossa reliquit;
Delectos populi ad proceres primumque parentem
Monstra deûm refero et, quae sit sententia, posco.
Omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
Linqui pollutum hospitium et dare classibus austros.
Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
Aggeritur tumulo tellus: stant Manibus arae
Caeruleis maestae vitiis atraque cupresso,
Et circum Iliades crinem de more solutae;
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte
Sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
Condimus, et magna supremum voce ciemus.
Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat auster in altum,
Deducunt socii naves et litora complent.
Provehimur portu, terraeque urbesque recedunt.
  Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereïdum matri et Neptuno Aegaeo,
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum
Errantem, Mycono e celsa Gyaroque revinxit,
Immotamque coli dedit et contemnere ventos:
Huc feror; haec fessos tuto placidissima portu
Accipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
Vittis et sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit, veterem Anchisen agnoscit amicum:
Iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
„Da propriam, Thymbraee, domum! Da moenia fessis
„Et genus et mansuram urbem! Serva altera Troiae
„Pergama, reliquias Danaûm atque immitis Achilli.
„Quem sequimur, quove ire iubes ubi ponere sedes?

„Da, pater, augurium, atque animis illabere nostris!'
Vix ea fatus eram; tremere omnia visa repente,
Liminaque laurusque dei, totusque moveri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, et vox fertur ad aures:
„Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
„Prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
„Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
„Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
„Et nati natorum, et qui nascentur ab illis."
Haec Phoebus, mixtoque ingens exorta tumultu
Laetitia, et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt,
Quo Phoebus vocet errantes iubeatque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
„Audite, o proceres," ait „et spes discite vestras.
„Creta Iovis magni medio iacet insula ponto,
„Mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae;
„Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
„Maximus unde pater, si rite audita recordor,
„Teucrus Rhoeteas primum est advectus ad oras,
„Optavitque locum regno. Nondum Ilium et arces
„Pergameae steterant; habitabant vallibus imis.
„Hinc mater cultrix Cybelae, Corybantiaque aera,
„Idaeumque nemus; hinc fida silentia sacris,
„Et iuncti currum dominae subiere leones.
„Ergo agite et, divûm ducunt qua iussa, sequamur,
„Placemus ventos, et Gnosia regna petamus!
„Nec longo distant cursu: modo Iupiter adsit,
„Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris."
Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque litora Cretae,
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque iugis Naxon viridemque Donusam,
Olearon niveamque Paron, sparsasque per aequor

Cycladas et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor,
Hortantur socii, Cretam proavosque petamus;
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes,
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatae molior urbis,
Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
Hortor amare focos arcemque attollere tectis.
Iamque fere sicco subductae litore puppes,
Connubiis arvisque novis operata iuventus;
Iura domosque dabam: subito quum tabida membris,
Corrupto coeli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues et letifer annus.
Linquebant dulces animas, aut aegra trahebant
Corpora; tum steriles exurere Sirius agros;
Arebant herbae et victum seges aegra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari,
Quam fessis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium iubeat, quo vertere cursus.
Nox erat, et terris animalia somnus habebat:
Effigies sacrae divûm Phrygiique Penates,
Quos mecum ab Troia mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos adstare iacentis
In somnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras;
Tum sic affari et curas his demere dictis:
„Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
„Hic canit et tua nos en ultro ad limina mittit.
„Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti,
„Nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
„Idem venturos tollemus in astra nepotes,
„Imperiumque urbi dabimus: tu moenia magnis
„Magna para, longumque fugae ne linque laborem.
„Mutandae sedes: non haec tibi litora suasit
„Delius, aut Cretae iussit considere, Apollo.
„Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
„Terra antiqua, potens armis atque ubere glebae-

„Oenotri coluere viri; nunc fama, minores
„Italiam dixisse ducis de nomine gentem-:
„Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus
„Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
„Surge age, et haec laetus longaevo dicta parenti
„Haud dubitanda refer: Corythum terrasque requirat
„Ausonias. Dictaea negat tibi Iupiter arva."
Talibus attonitus visis ac voce deorum-
Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus
Velatasque comas praesentiaque ora videbar;
Tum gelidus toto manabat corpore sudor-,
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad coelum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto laetus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam geminosque parentes,
Seque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: „Nate, Iliacis exercite fatis,
„Sola mihi tales casus Cassandra canebat;
„Nunc repeto haec generi portendere debita nostro,
„Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.
„Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
„Crederet, aut quem tum vates Cassandra moveret?
„Cedamus Phoebo, et moniti meliora sequamur!"
Sic ait, et cuncti dicto paremus ovantes:
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus aequor.
Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius ullae
Apparent terrae, coelum undique et undique pontus;
Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber
Noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare magnaque surgunt
Aequora: dispersi iactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, et nox humida coelum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes:
Excutimur cursu, et caecis erramus in undis.
Ipse diem noctemque negat discernere coelo
Nec meminisse viae media Palinurus in unda.

Tres adeo incertos caeca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes;
Quarto terra die primum se attollere tandem
Visa, aperire procul montes ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae
Annixi torquent spumas et caerula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me litora primum
Accipiunt: Strophades Graio stant nomine dictae
Insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno
Harpyiaeque colunt aliae, Phineïa postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
Pestis et ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, foedissima ventris
Proluvies, uncaeque manus, et pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Laeta boum passim campis armenta videmus
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Irruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
In partem praedamque Iovem; tum litore curvo
Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitae horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia foedant
Immundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem;
Rursum ex diverso coeli caecisque latebris
Turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses et scuta latentia condunt.
Ergo ubi delapsae sonitum per curva dedere
Litora; dat signum specula Misenus ab alta
Aere cavo. Invadunt socii et nova proelia tentant,

Obscenas pelagi ferro foedare volucres.
Sed neque vim plumis ullam nec vulnera tergo
Accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae
Semiesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
Una in praecelsa consedit rupe Celaeno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
„Bellum etiam pro caede boum stratisque iuvencis,
„Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
„Et patrio Harpyias insontes pellere regno?
„Accipite ergo animis atque haec mea figite dicta,
„Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
„Praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
„Italiam cursu petitis: ventisque vocatis
„Ibitis Italiam, portusque intrare licebit;
„Sed non ante datam cingetis moenibus urbem,
„Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
„Ambesas subigat malis absumere mensas.“
Dixit, et in silvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit, cecidere animi; nec iam amplius armis,
Sed votis precibusque iubent exposcere pacem,
Sive deae, seu sint dirae obscenaeque volucres;
Et pater Anchises passis de litore palmis
Numina magna vocat, meritosque indicit honores:
„Dî, prohibete minas; dî, talem avertite casum,
„Et placidi servate pios!“; tum litore funem
Deripere, excussosque iubet laxare rudentes.
  Tendunt vela Noti: fugimus spumantibus undis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.
Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacae, Laërtia regna,
Et terram altricem saevi exsecramur Ulixi.
Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, et parvae succedimus urbi;
Ancora de prora iacitur, stant litore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti,

Lustramurque Iovi, votisque incendimus aras,
Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palaestras
Nudati socii: iuvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas.
Aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo et rem carmine signo:
„*Aeneas haec de Danais victoribus arma*“;
Linquere tum portus iubeo et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.
Protenus aërias Phaeacum abscondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum,
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui, miroque incensum pectus amore,
Compellare virum et casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes et litora linquens,
Solemnes quum forte dapes et tristia dona
Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
Libabat cineri Andromache, Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem
Et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.
Ut me conspexit venientem et Troïa circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monstris
Deriguit visu in medio, calor ossa reliquit,
Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
„Verane te facies, verus mihi nuntius affers,
„Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
„Hector ubi est?“ Dixit, lacrimasque effudit et omnem
Implevit clamore locum. Vix pauca furenti
Subiicio et raris turbatus vocibus hisco:
„Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
„Ne dubita: nam vera vides.

„Heu, quis te casus deiectam coniuge tanto
„Excipit, aut quae digna satis fortuna revisit?
„Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?"
Deiecit vultum et demissa voce locuta est:
„O felix una ante alias Priameïa virgo,
„Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
„Iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos,
„Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
„Nos, patria incensa, diversa per aequora vectae,
„Stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum,
„Servitio enixae, tulimus. Qui deinde, secutus
„Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos,
„Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
„Ast illum, ereptae magno inflammatus amore
„Coniugis et scelerum Furiis agitatus, Orestes
„Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
„Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
„Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
„Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit,
„Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
„Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere,
„Aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
„Quid puer Ascanius? Superatne? et vescitur aura,
„Quae tibi iam Troia.....?
„Ecqua tamen puero est amissae cura parentis?
„Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles
„Et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?"
Talia fundebat lacrimans longosque ciebat
Incassum fletus, quum sese a moenibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoscitque suos, laetusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
Procedo, et parvam Troiam simulataque magnis
Pergama et arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scaeaeque amplector limina portae.
Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur:
Illos porticibus rex accipiebat in amplis;
Aulai medio libabant pocula Bacchi,

Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
Iamque dies alterque dies processit, et aurae
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro:
His vatem aggredior dictis ac talia quaeso:
„Troiugena, interpres divûm, qui numina Phoebi,
„Qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis
„Et volucrum linguas et praepetis omina pennae,
„Fare age-namque omnem cursum mihi prospera dixit
„Religio, et cuncti suaserunt numine divi
„Italiam petere et terras tentare repostas;
„Sola novum, dictuque nefas, Harpyia Celaeno
„Prodigium canit, et tristes denuntiat iras
„Obscenamque famem-quae prima pericula vito,
„Quidve sequens tantos possim superare labores?“
Hic Helenus, caesis primum de more iuvencis,
Exorat pacem divûm, vittasque resolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit;
Atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:
„Nate dea-nam te maioribus ire per altum
„Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex
„Sortitur, volvitque vices; is vertitur ordo-,
„Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
„Aequora et Ausonio possis considere portu,
„Expediam dictis: prohibent nam cetera Parcae
„Scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno,
„Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
„Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
„Longa procul longis via dividit invia terris:
„Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
„Et salis Ausonii lustrandum navibus aequor,
„Infernique lacus Aeaeaeque insula Circae,
„Quam tuta possis urbem componere terra.
„Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
„Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
„Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
„Triginta capitum fetus enixa, iacebit,
„Alba, solo recubans, albi circum ubera nati;

„Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
„Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
„Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
„Has autem terras Italique hanc litoris oram,
„Proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
„Effuge: cuncta malis habitantur moenia Graiis.
„Hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
„Et Sallentinos obsedit milite campos
„Lyctius Idomeneus; hic illa ducis Meliboei
„Parva Philoctetae subnixa Petelia muro.
„Quin ubi transmissae steterint trans aequora classes,
„Et positis aris iam vota in litore solves;
„Purpureo velare comas adopertus amictu,
„Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
„Hostilis facies occurrat et omina turbet.
„Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
„Hac casti maneant in religione nepotes.
„Ast ubi digressum Siculae te admoverit orae
„Ventus, et angusti rarescent claustra Pelori;
„Laeva tibi tellus et longo laeva petantur
„Aequora circuitu, dextrum fuge litus et undas.
„Haec loca vi quondam et vasta convulsa ruina-
„Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas-
„Dissiluisse ferunt: quum protenus utraque tellus
„Una foret; venit medio vi pontus, et undis
„Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes
„Litore diductas angusto interluit aestu.
„Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis
„Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
„Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
„Erigit alternos et sidera verberat unda.
„At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
„Ora exsertantem et naves in saxa trahentem:
„Prima hominis facies et pulchro pectore virgo
„Pube tenus; postrema immani corpore pistrix,
„Delphinum caudas utero commissa luporum.
„Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
„Cessantem, longos et circumflectere cursus,

„Quam semel informem vasto vidisse sub antro
„Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.
„Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
„Si qua fides, animum si veris implet Apollo,
„Unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum
„Praedicam et repetens iterumque iterumque monebo:
„Iunonis magnae primum prece numen adora;
„Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
„Supplicibus supera donis: sic denique victor
„Trinacria fines Italos mittere relicta.
„Huc ubi delatus Cumaeam accesseris urbem
„Divinosque lacus et Averna sonantia silvis;
„Insanam vatem adspicies, quae rupe sub ima
„Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
„Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo,
„Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit;
„Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
„Verum eadem, verso tenuis quum cardine ventus
„Impulit et teneras turbavit ianua frondes,
„Numquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
„Nec revocare situs aut jungere carmina curat;
„Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllae.
„Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti-
„Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
„Vela vocet possisque sinus implere secundos-,
„Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas
„Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
„Illa tibi Italiae populos venturaque bella,
„Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
„Expediet, cursusque dabit venerata secundos.
„Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
„Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam."
Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
Imperat ad naves ferri, stipatque carinis
Ingens argentum Dodonaeosque lebetas,
Loricam consertam hamis auroque trilicem,
Et conum insignis galeae cristasque comantes,

Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
Addit equos, additque duces;
Remigium supplet; socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare iubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phoebi interpres multo compellat honore:
„Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo,
„Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
„Ecce tibi Ausoniae tellus: hanc arripe velis.
„Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est:
„Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
„Vade," ait „o felix nati pietate! Quid ultra
„Provehor, et fando surgentes demoror austros?"
Nec minus Andromache, digressu maesta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestes
Et Phrygiam Ascanio chlamydem, nec cedit honori,
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
„Accipe, et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
„Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
„Coniugis Hectoreae, cape dona extrema tuorum,
„O mihi sola mei super Astyanactis imago.
„Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat,
„Et nunc aequali tecum pubesceret aevo."
Hos ego digrediens lacrimis affabor obortis:
‚Vivite felices, quibus est fortuna peracta
„Iam sua! Nos alia ex aliis in fata vocamur;
„Vobis parta quies: nullum maris aequor arandum,
„Arva neque Ausoniae semper cedentia retro
„Quaerenda; effigiem Xanthi Troiamque videtis,
„Quam vestrae fecere manus, — melioribus, opto,
„Auspiciis, et quae fuerit minus obvia Graiis.
„Si quando Thybrim vicinaque Thybridis arva
„Intraro, gentique meae data moenia cernam;
„Cognatas urbes olim populosque propinquos,
„Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor
„Atque idem casus, unam faciemus utramque
„Troiam animis: maneat nostros ea cura nepotes."
Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,

Unde iter Italiam cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea et montes umbrantur opaci.
Sternimur optatae gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, passimque in litore sicco
Corpora curamus; fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;
Sidera cuncta notat tacito labentia coelo,
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt coelo constare sereno,
Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
Tentamusque viam et velorum pandimus alas.
Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
Quum procul obscuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
Italiam laeto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit implevitque mero, divosque vocavit
Stans celsa in puppi:
„Dî, maris et terrae tempestatumque potentes,
„Ferte viam vento facilem, et spirate secundi."
Crebrescunt optatae aurae, portusque patescit
Iam propior, templumque apparet in arce Minervae.
Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum:
Obiectae salsa spumant adspargine cautes,
Ipse latet, gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchises: „Bellum, o terra hospita, portas:
„Bello armantur equi, bellum haec armenta minantur.
„Sed tamen îdem olim curru succedere sueti
„Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre,
„Spes et pacis," ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima accepit ovantes,

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, rite
Iunoni Argivae iussos adolemus honores.
Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Graiugenûmque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur; attollit se diva Lacinia contra,
Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna;
Et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa
Audimus longe, fractasque ad litora voces;
Exsultantque vada, atque aestu miscentur arenae.
Et pater Anchises: „Nimirum haec illa Charybdis;
„Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat:
„Eripite, o socii, pariterque insurgite remis!"
Haud minus ac iussi faciunt; primusque rudentem
Contorsit laevas proram Palinurus ad undas;
Laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in coelum curvato gurgite, et îdem
Subducta ad Manes imos desedimus unda;
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere,
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit,
Ignarique viae Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus et ingens
Ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla,
Attollitque globos flammarum, et sidera lambit;
Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.
Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
Impositam ruptis flammam exspirare caminis,
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam et coelum subtexere fumo.

Noctem illam tecti silvis immania monstra
Perferimus, nec, quae sonitum det causa, videmus:
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra
Siderea polus, obscuro sed nubila coelo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera iamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
Quum subito e silvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri miserandaque cultu
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus. Dira illuvies immissaque barba,
Consertum tegumen spinis; at cetera Graius
Et quondam patriis ad Troiam missus in armis.
Isque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit
Arma procul: paullum adspectu conterritus haesit,
Continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
Cum fletu precibusque tulit: „Per sidera testor,
„Per superos atque hoc coeli spirabile lumen,
„Tollite me, Teucri! quascumque abducite terras:
„Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum,
„Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
„Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
„Spargite me in fluctus vastoque immergite ponto:
„Si pereo, hominum manibus periisse iuvabit."
Dixerat, et genua amplexus genibusque volutans
Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quae deinde agitet fortuna fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat iuveni, atque animum praesenti pignore firmat.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
„Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
„Nomen Achemenides, Troiam, genitore Adamasto
„Paupere-mansissetque utinam fortuna!-, profectus.
„Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
„Immemores socii vasto Cyclopis in antro
„Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
„Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
„Sidera-dî, talem terris avertite pestem!-,

„Nec visu facilis nec dictu affabilis ulli.
„Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
„Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
„Prensa manu magna medio resupinus in antro
„Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent
„Limina; vidi, atro quum membra fluentia tabo
„Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.
„Haud impune quidem; nec talia passus Ulixes,
„Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
„Nam simul, expletus dapibus vinoque sepultus,
„Cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
„Immensus, saniem eructans et frusta cruento
„Per somnum commixta mero; nos, magna precati
„Numina sortitique vices, una undique circum
„Fundimur, et telo lumen terebramus acuto,
„Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
„Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,
„Et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
„Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
„Rumpite:
„Nam, qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
„Lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
„Centum alii curva haec habitant ad litora vulgo
„Infandi Cyclopes et altis montibus errant.
„Tertia iam Lunae se cornua lumine complent,
„Quum vitam in silvis inter deserta ferarum
„Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
„Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
„Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
„Dant rami, et vulsis pascunt radicibus herbae.
„Omnia collustrans, hanc primum ad litora classem
„Conspexi venientem; huic me, quaecumque fuisset,
„Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
„Vos animam hanc potius quocumque absumite leto."
Vix ea fatus erat, summo quum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum et litora nota petentem, [tum.
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen adem-

Trunca manu pinus regit et vestigia firmat;
Lanigerae comitantur oves: ea sola voluptas,
Solamenque mali.
Postquam altos tetigit fluctus et ad aequora venit;
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor
Iam medium: necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice sic merito, tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus aequora remis.
Sensit et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextra affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo;
Clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
Intremuere undae, penitusque exterrita tellus
Italiae, curvisque immugiit Aetna cavernis.
At genus e silvis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus, et litora complent.
Cernimus adstantes nequidquam lumine torvo
Aetnaeos fratres, coelo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales quum vertice celso
Aëriae quercus aut coniferae cyparissi
Constiterunt, silva alta Iovis lucusve Dianae.
Praecipites metus acer agit, quocumque rudentes
Excutere et ventis intendere vela secundis;
[Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim]
[Inter utramque viam leti discrimine parvo,]
[Ni teneant cursus. Certum est dare lintea retro.]
Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
Missus adest. Vivo praetervehor ostia saxo
Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsus
Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.
Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemyrium undosum; nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare, qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.

Iussi numina magna loci veneramur, et inde
Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
Radimus; et fatis numquam concessa moveri
Apparet Camarina procul, campique Geloi,
Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Moenia, magnanimûm quondam generator equorum;
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus,
Et vada dura lego saxis Lilybeïa caecis.
Hinc Drepani me portus et illaetabilis ora
Accipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum
Deseris, heu, tantis nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris."
  Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat divûm, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I D O S

LIBER QUARTUS.

At regina gravi iam dudum saucia cura
Vulnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos; haerent infixi pectore vultus
Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phoebea lustrabat lampade terras
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram,
Quum sic unanimam alloquitur male sana sororem:
„Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent?

„Quis novus hic nostris successit sedibus hospes?
„Quem sese ore ferens! quam forti pectore et armis!
„Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum:
„Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
„Iactatus fatis! quae bella exhausta canebat!
„Si mihi non animo fixum immotumque sederet,
„Ne cui me vinclo vellem sociare iugali,
„Postquam primus amor deceptam morte fefellit;
„Si non pertaesum thalami taedaeqne fuisset:
„Huic uni forsan potui succumbere culpae.
„Anna-fatebor enim-, miseri post fata Sychaei
„Coniugis et sparsos fraterna caede Penates
„Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
„Impulit: agnosco veteris vestigia flammae.
„Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
„Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
„Pallentes umbras Erebi noctemque profundam,
„Ante, Pudor, quam te violo aut tua iura resolvo.
„Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
„Abstulit: ille habeat secum servetque sepulcro."
Sic effata, sinum lacrimis implevit obortis.
Anna refert: „O luce magis dilecta sorori,
„Solane perpetua maerens carpere iuventa,
„Nec dulces natos, Veneris nec praemia noris?
„Id cinerem aut Manes credis curare sepultos?
„Esto: aegram nulli quondam flexere mariti,
„Non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
„Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
„Dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
„Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
„Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello,
„Et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis;
„Hinc deserta siti regio, lateque furentes
„Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam,
„Germanique minas?
„Dîs equidem auspicibus reor et Iunone secunda
„Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
„Quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna

„Coniugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
„Punica se quantis attollet gloria rebus!
„Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
„Indulge hospitio, causasque innecte morandi,
„Dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion,
„Quassataeque rates, dum non tractabile coelum."
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiae menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt; mactant lectas de more bidentes
Legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curae.
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccae media inter cornua fundit,
Aut ante ora deûm pingues spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
Heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
Quid delubra iuvant? Est mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit sub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido totaque vagatur
Urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos, haeret lateri letalis arundo.
Nunc media Aenean secum per moenia ducit,
Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam,
Incipit effari mediaque in voce resistit;
Nunc eadem labente die convivia quaerit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit suadentque cadentia sidera somnos,
Sola domo maeret vacua, stratisque relictis
Incubat. Illum absens absentem auditque videtque;
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.

Non coeptae assurgunt turres, non arma iuventus
Exercet, portusve aut propugnacula bello
Tuta parant; pendent opera interrupta minaeque
Murorum ingentes aequataque machina coelo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri
Cara Iovis coniux, nec famam obstare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
„Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
„Tuque puerque tuus; magnum et memorabile numen
„Una dolo divûm si femina victa duorum est.
„Nec me adeo fallit, veritam te moenia nostra,
„Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.
„Sed quis erit modus, aut quo nunc certamine tanto?
„Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
„Exercemus? Habes, tota quod mente petisti:
„Ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.
„Communem hunc ergo populum paribusque regamus
„Auspiciis; liceat Phrygio servire marito,
„Dotalesque tuae Tyrios permittere dextrae".
Olli-sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italiae Libycas averteret oras-
Sic contra est ingressa Venus: „Quis talia demens
„Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
„Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
„Sed fatis incerta feror, si Iupiter unam
„Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
„Miscerive probet populos, aut foedera iungi.
„Tu coniux: tibi fas animum tentare precando.
„Perge; sequar." Tum sic excepit regia Iuno:
„Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat,
„Confieri possit, paucis-adverte-docebo.
„Venatum Aeneas unaque miserrima Dido
„In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
„Extulerit Titan radiisque retexerit orbem:
„His ego nigrantem commixta grandine nimbum,
„Dum trepidant alae saltusque indagine cingunt,
„Desuper infundam, et tonitru coelum omne ciebo.
„Diffugient comites, et nocte tegentur opaca;

„Speluncam Dido dux et Troianus eandem
„Devenient. Adero et, tua si mihi certa voluntas,
„Connubio iungam stabili propriamque dicabo:
„Hic Hymenaeus erit.“ Non adversata petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
It portis, iubare exorto, delecta iuventus;
Retia rara, lagae, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum exspectant; ostroque insignis et auro
Stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non et Phrygii comites et laetus Iulus
Incedunt; ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Aeneas atque agmina iungit.
Qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros, mixtique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens atque implicat auro,
Tela sonant humeris: haud illo segnior ibat
Aeneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes atque invia lustra,
Ecce ferae, saxi deiectae vertice, caprae
Decurrere iugis; alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montesque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo, iamque hos cursu, iam praeterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure coelum
Incipit; insequitur commixta grandine nimbus:

Et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
Tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem
Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Iuno
Dant signum; fulsere ignes et conscius aether
Connubiis, summoque ulularunt vertice Nymphae.
Ille dies primus leti primusque malorum
Causa fuit: neque enim specie famave movetur,
Nec iam furtivum Dido meditatur amorem;
Coniugium vocat: hoc praetexit nomine culpam.
  Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
Fama malum, qua non aliud velocius ullum
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo:
Parva metu primo, mox sese attollit in auras,
Ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira irritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit pedibus celerem et pernicibus alis,
Monstrum horrendum, ingens, cui, quot sunt corpore plumae.
Tot vigiles oculi subter-mirabile dictu-,
Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat coeli medio terraeque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno;
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbes,
Tam ficti pravique tenax quam nuntia veri.
Haec tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Aenean, Troiano sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere,
Regnorum immemores turpique cupidine captos.
Haec passim dea foeda virûm diffundit in ora.
Protenus ad regem cursus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis atque aggerat iras.
Hic Ammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Iovi centum latis immania regnis

Centum aras posuit; vigilemque sacraverat ignem,
Excubias divûm aeternas; pecudumque cruore
Pingue solum et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi et rumore accensus amaro
Dicitur ante aras media inter numina divûm
Multa Iovem manibus supplex orasse supinis:
„Iupiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
„Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
„Adspicis haec? an te, genitor, quum fulmina torques,
„Nequidquam horremus, caecique in nubibus ignes
„Terrificant animos et inania murmura miscent?
„Femina, quae nostris errans in finibus urbem
„Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
„Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
„Repulit, ac dominum Aenean in regna recepit.
„Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu,
„Maeonia mentum mitra crinemque madentem
„Subnixus, rapto potitur; nos munera templis
„Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem!"
Talibus orantem dictis arasque tenentem
Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit
Regia et oblitos famae melioris amantes.
Tum sic Mercurium alloquitur ac talia mandat:
„Vade age, nate, voca Zephyros et labere pennis,
„Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
„Exspectat fatisque datas non respicit urbes,
„Alloquere, et celeres defer mea dicta per auras.
„Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
„Promisit, Graiûmque ideo bis vindicat armis;
„Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
„Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
„Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
„Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
„Nec super ipse sua molitur laude laborem;
„Ascanione pater Romanas invidet arces?
„Quid struit, aut qua spe inimica in gente moratur,
„Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
„Naviget! Haec summa est; hic nostri nuntius esto."

Dixerat; ille patris magni parere parabat
Imperio, et primum pedibus talaria nectit
Aurea, quae sublimem alis, sive aequora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant,
Tum virgam capit-hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub Tartara tristia mittit,
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat-.
Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Iamque volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit,
Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput et vento pulsatur et imbri,
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
Misit, avi similis, quae circum litora, circum
Piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta.
Haud aliter terras inter coelumque volabat
Litus arenosum ad Libyae, ventosque secabat
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis;
Aenean fundantem arces ac tecta novantem
Conspicit-: atque illi stellatus iaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena
Demissa ex humeris, dives quae munera Dido
Fecerat et tenui telas discreverat auro-.
Continuo invadit: „Tu nunc Carthaginis altae
„Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
„Exstruis, heu regni rerumque oblite tuarum?
„Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
„Regnator, coelum et terras qui numine torquet;
„Ipse haec ferre iubet celeres mandata per auras:
„Quid struis, aut qua spe Libycis teris otia terris?
„Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
„Nec super ipse tua moliris laude laborem;
„Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
„Respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus

„Debentur.“ Tali Cyllenius ore locutus
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Aeneas adspectu obmutuit amens,
Arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
Ardet abire fuga dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? quae prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Haec alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum:
Classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,
Arma parent et, quae rebus sit causa novandis,
Dissimulent; sese interea, quando optima Dido
Nesciat et tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus et, quae mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio laeti parent ac iussa facessunt.
At regina dolos - quis fallere possit amantem? -
Praesensit, motusque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: eadem impia Fama furenti
Detulit, armari classem cursumque parari.
Saevit inops animi, totamque incensa per urbem
Bacchatur, qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean compellat vocibus ultro:
„Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
„Posse nefas, tacitusque mea decedere terra;
„Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
„Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
„Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
„Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
„Crudelis? Quid, si non arva aliena domosque
„Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret,
„Troia per undosum peteretur classibus aequor?

„Mene fugis? Per ego has lacrimas dextramque tuam te-
„Quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui-,
„Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos,
„Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
„Dulce meum, miserere domus labentis et istam,
„Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
„Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
„Odere, infensi Tyrii; te propter eumdem
„Exstinctus pudor et, qua sola sidera adibam,
„Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes,
„Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat?
„Quid moror? an, mea Pygmalion dum moenia frater
„Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
„Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
„Ante fugam suboles, si quis mihi parvulus aula
„Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret;
„Non equidem omnino capta ac deserta viderer.“
Dixerat; ille Iovis monitis immota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: „Ego te, quae plurima fando
„Enumerare vales, numquam, regina, negabo
„Promeritam, nec me meminisse pigebit Elissae,
„Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
„Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
„Speravi - ne finge - fugam, nec coniugis umquam
„Praetendi taedas, aut haec in foedera veni.
„Me si fata meis paterentur ducere vitam
„Auspiciis et sponte mea componere curas;
„Urbem Troianam primum dulcesque meorum
„Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
„Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
„Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
„Italiam Lyciae iussere capessere sortes:
„Hic amor, haec patria est. Si te Carthaginis arces,
„Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet urbis:
„Quae tandem, Ausonia Teucros considere terra,
„Invidia est? Et nos fas extera quaerere regna.
„Me patris Anchisae, quoties humentibus umbris

„Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
„Admonet in somnis et turbida terret imago;
„Me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
„Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis.
„Nunc etiam interpres divûm, Iove missus ab ipso -
„Testor utrumque caput -, celeres mandata per auras
„Detulit: ipse deum manifesto in lumine vidi
„Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
„Desine meque tuis incendere teque querelis:
„Italiam non sponte sequor.“
Talia dicentem iamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
„Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
„Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
„Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
„Nam quid dissimulo, aut quae me ad maiora reservo?
„Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
„Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est
„Quae quibus anteferam? Iam iam nec maxima Iuno,
„Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.
„Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem
„Excepi et regni demens in parte locavi;
„Amissam classem, socios a morte reduxi: -
„Heu furiis incensa feror! - nunc augur Apollo,
„Nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
„Interpres divûm fert horrida iussa per auras.
„Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
„Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
„I, sequere Italiam ventis! pete regna per undas!
„Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
„Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
„Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens,
„Et, quum frigida mors anima seduxerit artus,
„Omnibus umbra locis adero. Dabis, improbe, poenas.
„Audiam, et haec Manes veniet mihi fama sub imos.“
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Aegra fugit, seque ex oculis avertit et aufert,

Linquens multa metu cunctantem et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulae, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.
At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit et dictis avertere curas,
Multa gemens magnoque animum labefactus amore,
Iussa tamen divûm exsequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
Deducunt toto naves. Natat uncta carina,
Frondentesque ferunt remos et robora silvis
Infabricata, fugae studio.
Migrantes cernas totaque ex urbe ruentes,
Ac velut ingentem formicae farris acervum
Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen praedamque per herbas
Convectant calle angusto, pars grandia trudunt
Obnixae frumenta humeris, pars agmina cogunt
Castigantque moras; opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus, quum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur et supplex animos submittere amori,
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
„Anna, vides toto properari litore? Circum
„Undique convenere; vocat iam carbasus auras,
„Puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
„Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
„Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen unum
„Exsequere, Anna, mihi - solam nam perfidus ille
„Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
„Sola viri molles aditus et tempora noras -:
„I, soror, atque hostem supplex affare superbum.
„Non ego cum Danais Troianam exscindere gentem
„Aulide iuravi, classemve ad Pergama misi,
„Nec patris Anchisae cinerem Manesve revelli:

„Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
„Quo ruit? Extremum hoc miserae det munus amanti:
„Exspectet facilemque fugam ventosque ferentes.
„Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro,
„Nec, pulchro ut Latio careat regnumque relinquat;
„Tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
„Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
„Extremam hanc oro veniam - miserere sororis -;
„Quam mihi quum dederis, cumulatam morte remittam."
Talibus orabat, talesque miserrima fletus
Fertque refertque soror; sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit:
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit aures.
Ac velut annoso validam quum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant; it stridor et altae
Consternunt terram concusso stipite frondes;
Ipsa haeret scopulis et, quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno persentit pectore curas;
Mens immota manet, lacrimae volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: taedet coeli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,
Vidit, turicremis quum dona imponeret aris,
Horrendum dictu - latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscenum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Praeterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis et festa fronde revinctum:
Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri, nox quum terras obscura teneret,
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Saepe queri et longas in fletum ducere voces.
Multaque praeterea vatum praedicta priorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem

In somnis ferus Aeneas, semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam et Tyrios deserta quaerere terra:
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum et duplices se ostendere Thebas;
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.
Ergo ubi concepit furias, evicta dolore,
Decrevitque mori; tempus secum ipsa modumque
Exigit et, maestam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit ac spem fronte serenat:
„Inveni, germana, viam - gratare sorori -,
„Quae mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
„Oceani finem iuxta solemque cadentem
„Ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlas
„Axem humero torquet stellis ardentibus aptum:
„Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
„Hesperidum templi custos, epulasque draconi
„Quae dabat et sacros servabat in arbore ramos,
„Spargens humida mella soporiferumque papaver.
„Haec se carminibus promittit solvere mentes,
„Quas velit, ast aliis duras immittere curas,
„Sistere aquam fluviis et vertere sidera retro,
„Nocturnosque ciet Manes; mugire videbis
„Sub pedibus terram et descendere montibus ornos.
„Testor, cara, deos et te, germana, tuumque
„Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
„Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
„Erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit
„Impius, exuviasque omnes lectumque iugalem,
„Quo perii, superimponas: abolere nefandi
„Cuncta viri monumenta iuvat, monstratque sacerdos."
Haec effata silet, pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis praetexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychaei.
Ergo iussa parat.

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti taedis atque ilice secta,
Intenditque locum sertis et fronde coronat
Funerea; super exuvias ensemque relictum
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant arae circum, et crines effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
Sparserat et latices simulatos fontis Averni;
Falcibus et messae ad lunam quaeruntur aënis
Pubentes herbae nigri cum lacte veneni;
Quaeritur et nascentis equi de fronte revulsus
Et matri praereptus amor.
Ipsa mola manibusque piis altaria iuxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos et conscia fati
Sidera; tum, si quod non aequo foedere amantes
Curae numen habet iustumque memorque, precatur.
Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
Aequora, quum medio volvuntur sidera lapsu,
Quum tacet omnis ager; pecudes pictaeque volucres,
Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
Rura tenent, somno positae sub nocte silenti,
[Lenibant curas et corda oblita laborum.]
At non infelix animi Phoenissa, nec umquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Accipit: ingeminant curae, rursusque resurgens
Saevit amor magnoque irarum fluctuat aestu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
„En, quid ago? Rursusne procos irrisa priores
„Experiar, Nomadumque petam connubia supplex,
„Quos ego sim toties iam dedignata maritos? —
„Iliacas igitur classes atque ultima Teucrûm
„Iussa sequar? quiane auxilio iuvat ante levatos,
„Et bene apud memores veteris stat gratia facti? —
„Quis me autem-fac velle-sinet, ratibusque superbis
„Invisam accipiet? nescis, heu, perdita, necdum

„Laomedonteae sentis periuria gentis?
„Quid tum? Sola fuga nautas comitabor ovantes,
„An Tyriis omnique manu stipata meorum
„Inferar et, quos Sidonia vix urbe revelli,
„Rursus agam pelago et ventis dare vela iubebo? —
„Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem!
„Tu, lacrimis evicta meis, tu prima furentem
„His, germana, malis oneras, atque obiicis hosti.
„Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
„Degere, more ferae, tales nec tangere curas!
„Non servata fides, cineri promissa Sychaeo!“
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam rite paratis.
Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
Et crines flavos et membra decora iuventa:
„Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos,
„Nec, quae te circum stent deinde pericula, cernis,
„Demens, nec Zephyros audis spirare secundos?
„Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
„Certa mori, varioque irarum fluctuat aestu.
„Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas?
„Iam mare turbari trabibus saevasque videbis
„Collucere faces, iam fervere litora flammis,
„Si te his attigerit terris Aurora morantem.
„Eia age, rumpe moras: varium et mutabile semper
„Femina.“ Sic fatus nocti se immiscuit atrae.
Tum vero Aeneas, subitis exterritus umbris,
Corripit e somno corpus sociosque fatigat:
„Praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
„Solvite vela citi! Deus aethere missus ab alto
„Festinare fugam tortosque incidere funes
„Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
„Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
„Adsis o placidusque iuves, et sidera coelo
„Dextra feras.“ Dixit, vaginaque eripit ensem

Fulmineum; strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque ruuntque;
Litora deseruere; latet sub classibus aequor;
Annixi torquent spumas et caerula verrunt.
  Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina e speculis ut primum albescere lucem
Vidit et aequatis classem procedere velis,
Litoraque et vacuos sensit sine remige portus;
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flaventesque abscissa comas, „Pro Iupiter, ibit
„Hic,“ ait, „et nostris illuserit advena regnis?
„Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
„Deripientque rates alii navalibus? Ite,
„Ferte citi flammas, date tela, impellite remos! —
„Quid loquor, aut ubi sum? Quae mentem insania mutat?
„Infelix Dido, nunc te facta impia tangunt?
„Tunc decuit, quum sceptra dabas. — En dextra fidesque,
„Quem secum patrios aiunt portare Penates,
„Quem subiisse humeris confectum aetate parentem! —
„Non potui abreptum divellere corpus et undis
„Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
„Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis? —
„Verum anceps pugnae fuerat fortuna. — Fuisset:
„Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
„Implessemque foros flammis, natumque patremque
„Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem. —
„Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
„Tuque harum interpres curarum et conscia Iuno,
„Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
„Et Dirae ultrices, et dî morientis Elissae,
„Accipite haec, meritumque malis advertite numen,
„Et nostras audite preces. Si tangere portus
„Infandum caput ac terris adnare necesse est,
„Et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret;
„At bello audacis populi vexatus et armis,
„Finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
„Auxilium imploret, videatque indigna suorum

„Funera, nec, quum se sub leges pacis iniquae
„Tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
„Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.
„Haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
„Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
„Exercete odiis, cinerique haec mittite nostro
„Munera. Nullus amor populis, nec foedera sunto.
„Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
„Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
„Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
„Litora litoribus contraria, fluctibus undas
„Imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque!"
Haec ait, et partes animum versabat in omnes,
Invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sychaei:
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
„Annam cara mihi nutrix huc siste sororem;
„Dic, corpus properet fluviali spargere lympha,
„Et pecudes secum et monstrata piacula ducat.
„Sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
„Sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
„Perficere est animus, finemque imponere curis,
„Dardaniique rogum capitis permittere flammae."
Sic ait; illa gradum studio celerabat anilem.
At trepida et coeptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem maculisque trementes
Interfusa genas et pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
Hic postquam Iliacas vestes notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba:
„Dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
„Accipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
„Vixi et, quem dederat cursum fortuna, peregi,
„Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
„Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi;

„Ulta virum, poenas inimico a fratre recepi:
„Felix, heu nimium felix, si litora tantum
„Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!“
Dixit et, os impressa toro, „Moriemur inultae;
„Sed moriamur!“ ait: „sic, sic iuvat ire sub umbras.
„Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
„Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.“
Dixerat; atque illam media inter talia ferro
Collapsam adspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem sparsasque manus. It clamor ad alta
Atria; concussam bacchatur fama per urbem;
Lamentis gemituque et femineo ululatu
Tecta fremunt; resonat magnis plangoribus aether,
Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago aut antiqua Tyros, flammaeque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror foedans et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
„Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
„Hoc rogus iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
„Quid primum deserta querar? comitemne sororem
„Sprevisti moriens? Eadem me ad fata vocasses;
„Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset!
„His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
„Voce deos, sic te ut posita, crudelis, abessem?
„Exstinxti te meque, soror, populumque patresque
„Sidonios urbemque tuam. Date, vulnera lymphis
„Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
„Ore legam.“ Sic fata gradus evaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, graves oculos conata attollere, rursus
Deficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
Ter sese attollens cubitoque annixa levavit;
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta.
Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem

Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,
Quae luctantem animam nexosque resolveret artus.
Nam quia nec fato merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, et supra caput adstitit: „Hunc ego Diti
„Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo."
Sic ait, et dextra crinem secat: omnis et una
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I D O S

LIBER QUINTUS.

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat,
Moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
Collucent flammis. Quae tantum accenderit ignem,
Caussa latet! duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec iam amplius ulla
Occurrit tellus, maria undique et undique coelum;
Olli caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
„Heu, quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
„Quidve, pater Neptune, paras?" Sic deinde locutus
Colligere arma iubet validisque incumbere remis,
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur·
„Magnanime Aenea, non, si mihi Iupiter auctor
„Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.
„Mutati transversa fremunt et vespere ab atro

„Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër;
„Nec nos obniti contra nec tendere tantum
„Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur,
„Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
„Fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,
„Si modo rite memor servata remetior astra.“
Tum pius Aeneas; „Equidem sic poscere ventos
„Iamdudum et frustra cerno te tendere contra:
„Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,
„Quove magis fessas optem demittere naves,
„Quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten,
„Et patris Anchisae gremio complectitur ossa?“
Haec ubi dicta; petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite classis,
Et tandem laeti notae advertuntur arenae.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
Troïa Crimiso conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterum non immemor ille parentum,
Gratatur reduces et gaza laetus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera quum primo stellas Oriente fugarat
Clara dies; socios in coetum litore ab omni
Advocat Aeneas tumulique ex aggere fatur:
„Dardanidae magni, genus alto a sanguine divûm,
„Annuus exactis completur mensibus orbis,
„Ex quo reliquias divinique ossa parentis
„Condidimus terra maestasque sacravimus aras,
„Iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
„Semper honoratum - sic dî voluistis - habebo.
„Hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
„Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae;
„Annua vota tamen solemnesque ordine pompas
„Exsequerer, struerемque suis altaria donis.
„Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis,
„Haud equidem sine mente reor, sine numine divûm,
„Adsumus, et portus delati intramus amicos:

„Ergo agite et laetum cuncti celebremus honorem;
„Poscamus ventos, atque haec me sacra quotannis
„Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
„Bina boum vobis Troia generatus Acestes
„Dat numero capita in naves: adhibete Penates
„Et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.
„Praeterea, si nona diem mortalibus almum
„Aurora extulerit radiisque retexerit orbem,
„Prima citae Teucris ponam certamina classis;
„Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax
„Aut iaculo incedit melior levibusque sagittis,
„Seu crudo fidit pugnam committere cestu:
„Cuncti adsint, meritaeque exspectent praemia palmae.
„Ore favete omnes et cingite tempora ramis."
Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:
„Salve, sancte parens; iterum salvete, recepti
„Nequidquam cineres animaeque umbraeque paternae!
„Non licuit fines Italos fataliaque arva,
„Nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim."
Dixerat haec, adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras,
Caeruleae cui terga notae, maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
Mille iacit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Aeneas. Ille agmine longo
Tandem inter pateras et levia pocula serpens
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo et depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus, Geniumne loci famulumne parentis

Esse putet; caedit binas de more bidentes
Totque sues totidemque nigrantes terga iuvencos.
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisae magni Manesque Acheronte remissos.
Nec non et socii, quae cuique est copia, laeti
Dona ferunt: onerant aras mactantque iuvencos;
Ordine aëna locant alii, fusique per herbam
Subiiciunt veribus prunas et viscera torrent.
  Exspectata dies aderat nonamque serena
Auroram Phaëthontis equi iam luce vehebant,
Famaque finitimos et clari nomen Acestae
Excierat: laeto complerant litora coetu,
Visuri Aeneadas, pars et certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio, sacri tripodes viridesque coronae
Et palmae, pretium victoribus, armaque et ostro
Perfusae vestes, argenti aurique talentum;
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectae classe carinae.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmî;
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
Urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi;
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna; Scyllaque Cloanthus
Caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.
  Est procul in pelago saxum spumantia contra
Litora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori;
Tranquillo silet, immotaque attollitur unda
Campus et apricis statio gratissima mergis:
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater, unde reverti
Scirent et longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent ostroque decori;

Cetera populea velatur fronde iuventus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris, intentaque brachia remis:
Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.
Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes -
Haud mora - prosiluere suis: ferit aethera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis;
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
Convulsum remis rostrisque tridentibus aequor.
Non tam praecipites biiugo certamine campum
Corripuere ruuntque effusi carcere currus,
Nec sic immissis aurigae undantia lora
Concussere iugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virûm studiisque faventum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Litora, pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios primisque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas, quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis, sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos aequo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem,
Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
Centaurus, nunc una ambae iunctisque feruntur
Frontibus et longa sulcant vada salsa carina.
Iamque propinquabant scopulo metamque tenebant,
Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menoeten:
„Quo tantum mihi dexter abis? Huc dirige gressum!
„Litus ama, et laevas stringat, sine, palmula cautes;
„Altum alii teneant!“ Dixit; sed caeca Menoetes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
„Quo diversus abis?“ iterum „Pete saxa, Menoete!“
Cum clamore Gyas revocabat, et ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo et propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyae scopulosque sonantes
Radit iter laevum interior, subitoque priorem
Praeterit, et metis tenet aequora tuta relictis.

Tum vero exarsit iuveni dolor ossibus ingens,
Nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten,
Oblitus decorisque sui sociûmque salutis,
In mare praecipitem puppi deturbat ab alta;
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
Hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est.
Iam senior, madidaque fluens in veste, Menoetes
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
Illum et labentem Teucri et risere natantem,
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hic laeta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat,
Nec tota tamen ille prior praeeunte carina:
Parte prior, partem rostro premit aemula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: „Nunc, nunc insurgite remis,
„Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema
„Delegi comites; nunc illas promite vires,
„Nunc animos, quibus in Gaetulis syrtibus usi
„Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
„Non iam prima peto Mnestheus, neque vincere certo-
„Quamquam o ... Sed superent, quibus hoc, Neptune,
„Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite, cives, [dedisti-;
„Et prohibete nefas.“ Olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis,
Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit, sudor fluit undique rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem:
Namque furens animi dum proram ad saxa suburguet
Interior spatioque subit Sergestus iniquo,
Infelix saxis in procurrentibus haesit.
Concussae cautes, et acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.
Consurgunt nautae et magno clamore morantur,
Ferratasque trudes et acuta cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.

At laetus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri ventisque vocatis
Prona petit maria et pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem, mox aëre lapsa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fugat secat ultima Pristis
Aequora, sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum brevibusque vadis, frustraque vocantem
Auxilia et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
Consequitur: cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus:
Quem petit et summis annixus viribus urguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
Hi proprium decus et partum indignantur honorem
Ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci;
Hos successus alit: possunt, quia posse videntur.
Et fors aequatis cepissent praemia rostris,
Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
Fudissetque preces, divosque in vota vocasset.
„Dî, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro,
„Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
„Constituam ante aras, voti reus, extaque salsos
„Porriciam in fluctus et vina liquentia fundam!“
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereïdum Phorcique chorus Panopeaque virgo,
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit: illa Noto citius volucrique sagitta
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna praeconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro,
Muneraque in naves ternos optare iuvencos

Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam: quam plurima circum
Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit;
Intextusque puer frondosa regius Ida
Veloces iaculo cervos cursuque fatigat,
Acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis;
Longaevi palmas nequidquam ad sidera tendunt
Custodes, saevitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Levibus huic hamis consertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
Demoleos cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex aere lebetas,
Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
Iamque adeo donati omnes opibusque superbi
Puniceis ibant evincti tempora taeniis,
Quum saevo e scopulo multa vix arte revulsus,
Amissis remis atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
Aerea quem obliquum rota transiit aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator,
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox ardensque oculis et sibila colla
Arduus attollens, pars vulnere clauda retentat
Nixantem nodis seque in sua membra plicantem:
Tali remigio navis se tarda movebat,
Vela facit tamen et velis subit ostia plenis.
Sergestum Aeneas promisso munere donat,
Servatam ob navem laetus sociosque reductos.
Olli serva datur operum haud ignara Minervae,
Cressa genus, Pholoë, geminique sub ubere nati.

Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant silvae, mediaque in valle theatri
Circus erat: quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit exstructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, et praemia ponit.
Undique conveniunt Teucri mixtique Sicani:
Nisus et Euryalus primi,
Euryalus forma insignis viridique iuventa,
Nisus amore pio pueri. Quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores;
Hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;
Tum duo Trinacrii iuvenes, Helymus Panopesque,
Assueti silvis, comites senioris Acestae;
Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
„Accipite haec animis, laetasque advertite mentes.
„Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
„Gnosia bina dabo levato lucida ferro
„Spicula caelatamque argento ferre bipennem:
„Omnibus hic erit unus honos. Tres praemia primi
„Accipient, flavaque caput nectentur oliva:
„Primus equum phaleris insignem victor habeto;
„Alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
„Threïciis, lato quam circumplectitur auro
„Balteus, et tereti subnectit fibula gemma;
„Tertius Argolica hac galea contentus abito."
Haec ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes; simul ultima signant.
Primus abit longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis;
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius; spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus;
Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso

Ecce volat, calcemque terit iam calce Diores,
Incumbens humero; spatia et si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
Iamque fere spatio extremo fessique sub ipsam
Finem adventabant, levi cum sanguine Nisus
Labitur infelix, caesis ut forte iuvencis
Fusus humum viridesque super madefecerat herbas.
Hic iuvenis iam victor ovans vestigia presso
Haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
Concidit immundoque fimo sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens;
Ille autem spissa iacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, et munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveae consessum ingentis et ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrimaeque decorae,
Gratior et pulchro veniens in corpore virtus;
Adiuvat et magna proclamat voce Diores,
Qui subiit palmae, frustraque ad praemia venit
Ultima, si primi Salio reddantur honores.
Tum pater Aeneas „Vestra“ inquit „munera vobis
„Certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo;
„Me liceat casus miserari insontis amici.“
Sic fatus, tergum Gaetuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
Hic Nisus „Si tanta“ inquit „sunt praemia victis,
„Et te lapsorum miseret: quae munera Niso
„Digna dabis, primam merui qui laude coronam,
„Ni me, quae et Salium, fortuna inimica tulisset?“
Et simul his dictis faciem ostentabat et udo
Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc iuvenem egregium praestanti munere donat.

Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:
„Nunc, si cui virtus animusque in pectore praesens,
„Adsit et evinctis attollat brachia palmis."
Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem:
Victori velatum auro vittisque iuvencum;
Ensem atque insignem galeam solatia victo.
Nec mora; continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares magnoque virûm se murmure tollit,
Solus qui Paridem solitus contendere contra,
Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit et fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in proelia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternaque iactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quaeritur huic alius, nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum manibusque inducere cestus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma
Aeneae stetit ante pedes, nec plura moratus;
Tum laeva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
„Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
„Quae finis standi? quo me decet usque teneri?
„Ducere dona iube." Cuncti simul ore fremebant
Dardanidae, reddique viro promissa iubebant.
Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proximus ut viridante toro consederat herbae:
„Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
„Tantane tam patiens nullo certamine tolli
„Dona sines? Ubi nunc nobis deus ille magister,
„Nequidquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
„Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?"
Ille sub haec: „Non laudis amor, nec gloria cessit
„Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta
„Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
„Si mihi, quae quondam fuerat, quaque improbus iste
„Exsultat fidens, si nunc foret illa iuventas;
„Haud equidem pretio inductus pulchroque iuvenco

„Venissem: nec dona moror.“ Sic deinde locutus
In medium geminos immani pondere cestus
Proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
Ferre manum duroque intendere brachia tergo.
Obstupuere animi: tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferroque rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longeque recusat;
Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
Tum senior tales referebat pectore voces:
„Quid, si quis cestus ipsius et Herculis arma
„Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
„Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat-
„Sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro-.
„His magnum Alciden contra stetit; his ego suetus,
„Dum melior vires sanguis dabat, aemula necdum
„Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
„Sed si nostra Dares haec Troïus arma recusat,
„Idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes;
„Aequemus pugnas: Erycis tibi terga remitto-
„Solve metus-, et tu Troianos exue cestus.“
Haec fatus duplicem ex humeris reiecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cestus pater extulit aequos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu,
Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt,
Ille pedum melior motu fretusque iuventa,
Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter se vulnera iactant,
Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
Dant sonitus, erratque aures et tempora circum
Crebra manus, duro crepitant sub vulnere malae.
Stat gravis Entellus, nisuque immotus eodem

Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit;
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem
Aut montana sedet circum castella sub armis,
Nunc hos nunc illos aditus omnemque pererrat
Arte locum, et variis assultibus irritus urguet.
Ostendit dextram insurgens Entellus et alte
Extulit; ille ictum venientem a vertice velox
Praevidit, celerique elapsus corpore cessit:
Entellus vires in ventum effudit, et ultro
Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
Concidit, ut quondam cava concidit aut Erymantho
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri et Trinacria pubes;
It clamor coelo, primusque accurrit Acestes,
Aequaevumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu neque territus heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitat ira.
Tum pudor incendit vires et conscia virtus,
Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto,
Nunc dextra ingeminans ictus nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies: quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta.
Tum pater Aeneas procedere longius iras
Et saevire animis Entellum haud passus acerbis;
Sed finem imposuit pugnae, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
„Infelix, quae tanta animum dementia cepit?
„Non vires alias conversaque numina sentis?
„Cede deo!“ Dixitque, et proelia voce diremit.
Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
Iactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore eiectantem mixtosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves, galeamque ensemque vocati
Accipiunt; palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis tauroque superbus,
„Nate dea, vosque haec“ inquit „cognoscite, Teucri,
„Et mihi quae fuerint iuvenali in corpore vires,

„Et qua servetis revocatum a morte Dareta."
Dixit, et adversi contra stetit ora iuvenci,
Qui donum adstabat pugnae, durosque reducta
Libravit dextra media inter cornua cestus,
Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super tales effundit pectore voces:
„Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
„Persolvo: hic victor cestus artemque repono."
   Protenus Aeneas celeri certare sagitta
Invitat, qui forte velint, et praemia ponit,
Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit, et volucrem traiecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenere viri, deiectamque aerea sortem
Accepit galea; et primus clamore secundo
Hyrtacidae ante omnes exit locus Hippocoontis;
Quem modo navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater,
Pandare, qui quondam, iussus confundere foedus,
In medios telum torsisti primus Achivos;
Extremus galeaque ima subsidit Acestes,
Ausus et ipse manu iuvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per coelum nervo stridente sagitta
Hyrtacidae iuvenis volucres diverberat auras,
Et venit adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu.
Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit;
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit, nodos et vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto:
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus, iamdudum arcu contenta parato

Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
Iam vacuo laetam coelo speculatus; et alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aetheriis, fixamque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes,
Qui tamen aërias telum contendit in auras,
Ostentans artemque pater arcumque sonantem.
Hic oculis subitum obiicitur magnoque futurum
Augurio monstrum-docuit post exitus ingens,
Seraque terrifici cecinerunt omina vates-:
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuesque recessit
Consumta in ventos, coelo ceu saepe refixa
Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis haesere animis, Superosque precati
Trinacrii Teucrique viri; nec maximus omen
Abnuit Aeneas, sed laetum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
„Sume pater: nam te voluit rex magnus Olympi
„Talibus auspiciis exsortem ducere honorem.
„Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis,
„Cratera impressum signis, quem Thracius olim
„Anchisae genitori in magno munere Cisseus
„Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.“
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion praelato invidit honori,
Quamvis solus avem coelo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Aeneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitemque impubis Iuli,
Epytiden, vocat et fidam sic fatur ad aurem:
„Vade, age, et Ascanio, si iam puerile paratum
„Agmen habet secum cursusque instruxit equorum,
„Ducat avo turmas et sese ostendat in armis,
„Dic,“ ait. Ipse omnem longo decedere circo

Infusum populum et campos iubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis, quos omnis euntes
Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuventus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
Cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro,
Pars leves humero pharetras; it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmae, ternique vagantur
Ductores: pueri bis seni quemque secuti
Agmine partito fulgent paribusque magistris.
Una acies iuvenum, duxit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini,
Parvus Atys pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus formaque ante omnes pulcher Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidae, veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
Lustravere in equis; signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares atque agmina terni
Deductis solvere choris, rursusque vocati
Convertere vias infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
Adversis spatiis, alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis;
Et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
Infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum caesis iter, ancipitemque

Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indeprensus et irremeabilis error:
Haud alio Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathium Libycumque secant, [luduntque per undas.]
Hunc morem cursus atque haec certamina primus
Ascanius, Longam muris quum cingeret Albam,
Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes.
Albani docuere suos: hinc maxima porro
Accepit Roma et patrium servavit honorem;
Troiaque nunc pueri Troianum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt solemnia ludis;
Irim de coelo misit Saturnia Iuno
Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.
Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa, cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
Desertosque videt portus classemque relictam.
At procul in sola secretae Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis
Et tantum superesse maris, vox omnibus una.
Urbem orant: taedet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Coniicit, et faciemque deae vestemque reponit:
Fit Beroë, Tmarii coniux longaeva Dorycli,
Cui genus et quondam nomen natique fuissent;
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert.
„O miserae, quas non manus“ inquit „Achaica bello
„Traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
„Infelix, cui te exitio Fortuna reservat?
„Septima post Troiae excidium iam vertitur aestas,
„Quum freta, quum terras omnes, tot inhospita saxa

„Sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
„Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
„Hic Erycis fines fraterni atque hospes Acestes:
„Quod prohibet, muros iacere et dare civibus urbem?
„O patria et rapti nequidquam ex hoste Penates,
„Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
„Hectoreos amnes, Xanthum et Simoënta, videbo?
„Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes:
„Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
„Ardentes dare visa faces. „Hic quaerite Troiam;
„„Hic domus est" inquit „vobis." Iam tempus agi res,
„Nec tantis mora prodigiis. En quatuor arae
„Neptuno: deus ipse faces animumque ministrat."
Haec memorans, prima infensum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruscat
Et iacit. Arrectae mentes stupefactaque corda
Iliadum. Hic una e multis, quae maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
„Non Beroë vobis, non haec Rhoeteïa, matres,
„Est Dorycli coniux: divini signa decoris
„Ardentesque notate oculos, qui spiritus illi,
„Qui vultus, vocisque sonus, et gressus eunti.
„Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
„Aegram, indignantem, tali quod sola careret
„Munere, nec meritos Anchisae inferret honores."
Haec effata.
At matres primo ancipites oculisque malignis
Ambiguae spectare rates miserum inter amorem
Praesentis terrae fatisque vocantia regna:
Quum dea se paribus per coelum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero attonitae monstris actaeque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem;
Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
Coniiciunt. Furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per et remos et pictas abiete puppes.
Nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
Incensas perfert naves Eumelus, et ipsi

Respiciunt atram in nimbo volitare favillam;
Primus et Ascanius, cursus ut laetus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castra, nec exanimes possunt retinere magistri.
„Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis“ inquit,
„Heu miserae cives? non hostem inimicaque castra
„Argivûm, vestras spes uritis. En, ego vester
„Ascanius!“ Galeam ante pedes proiecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illae diversa metu per litora passim
Diffugiunt, silvasque, et sicubi concava furtim
Saxa, petunt: piget incepti, lucisque; suosque
Mutatae agnoscunt, excussaque pectore Iuno est
Sed non idcirco flammae atque incendia vires
Indomitas posuere: udo sub robore vivit
Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
Est vapor, et toto descendit corpore pestis;
Nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas:
„Iupiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
„Troianos, si quid pietas antiqua labores
„Respicit humanos, da flammam evadere classi
„Nunc, pater, et tenues Teucrûm res eripe leto;
„Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
„Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.“
Vix haec ediderat, quum effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum et campi; ruit aethere toto
Turbidus imber aqua densisque nigerrimus Austris;
Implenturque super puppes, semiusta madescunt
Robora; restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, servatae a peste carinae.
At pater Aeneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas
Mutabat versans, Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.

Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit multaque insignem reddidit arte,
Haec responsa dabat, vel quae portenderet ira
Magna deûm, vel quae fatorum posceret ordo.
Isque his Aeneam solatus vocibus infit:
„Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
„Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
„Est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes:
„Hunc cape consiliis socium et coniunge volentem.
„Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
„Pertaesum magni incepti rerumque tuarum est;
„Longaevosque senes ac fessas aequore matres,
„Et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
„Delige, et his habeant terris sine moenia fessi:
„Urbem appellabunt permisso nomine Acestam."
Talibus incensus dictis senioris amici;
Tum vero in curas animo diducitur omnes.
Et nox atra polum bigis subvecta tenebat:
Visa dehinc coelo facies delapsa parentis
Anchisae subito tales effundere voces:
„Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
„Care magis, nate Iliacis exercite fatis,
„Imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
„Depulit, et coelo tandem miseratus ab alto est.
„Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
„Dat senior; lectos iuvenes, fortissima corda,
„Defer in Italiam: gens dura atque aspera cultu
„Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
„Infernas accede domos, et Averna per alta
„Congressus pete, nate, meos-non me impia namque
„Tartara habent tristesque umbrae, sed amoena piorum
„Concilia Elysiumque colo-; huc casta Sibylla
„Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
„Tum genus omne tuum et, quae dentur moenia, disces.
„Iamque vale: torquet medios nox humida cursus,
„Et me saevus equis Oriens afflavit anhelis."
Dixerat, et tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Aeneas „Quo" deinde „ruis? quo proripis?" inquit

„Quem fugis, aut quis te nostris complexibus arcet?“
Haec memorans cinerem et sopitos suscitat ignes,
Pergameumque Larem et canae penetralia Vestae
Farre pio et plena supplex veneratur acerra.
Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
Et Iovis imperium et cari praecepta parentis
Edocet, et quae nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
Transscribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis, aptant remosque rudentesque,
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Aeneas urbem designat aratro,
Sortiturque domos; hoc Ilium et haec loca Troiam
Esse iubet. Gaudet regno Troianus Acestes,
Indicitque forum et patribus dat iura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos
Ac lucus late sacer additur Anchiseo.
Iamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos; placidi straverunt aequora venti,
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus,
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam.
Visa maris facies et non tolerabile nomen,
Ire volunt omnemque fugae perferre laborem.
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
Tres Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam
Caedere deinde iubet, solvique ex ordine funem.
Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes;
Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis

Alloquitur, talesque effundit pectore questus:
„Iunonis gravis ira nec exsaturabile pectus
„Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes
„Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
„Nec Iovis imperio fatisque infracta quiescit.
„Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
„Urbem odiis satis est, nec poenam traxe per omnem;
„Reliquias Troiae, cineres atque ossa peremtae
„Insequitur: causas tanti sciat illa furoris.
„Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
„Quam molem subito excierit: maria omnia coelo
„Miscuit, Aeoliis nequidquam freta procellis,
„In regnis hoc ausa tuis.
„Per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
„Exussit foede puppes, et classe subegit
„Amissa socios ignotae linquere terrae.
„Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
„Vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
„Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae."
Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
„Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
„Unde genus ducis. Merui quoque: saepe furores
„Compressi et rabiem tantam coelique marisque;
„Nec minor in terris - Xanthum Simoëntaque testor -
„Aeneae mihi cura tui. Quum Troïa Achilles
„Exanimata sequens impingeret agmina muris,
„Millia multa daret leto, gemerentque repleti
„Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
„In mare se Xanthus; Pelidae tunc ego forti
„Congressum Aenean, nec dîs nec viribus aequis,
„Nube cava rapui, cuperem quum vertere ab imo
„Structa meis manibus periurae moenia Troiae.
„Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timorem:
„Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
„Unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret:
„Unum pro multis dabitur caput."
His ubi laeta deae permulsit pectora dictis;
Iungit equos auro genitor, spumantiaque addit

Frena feris, manibusque omnes effundit habenas.
Caeruleo per summa levis volat aequora curru:
Subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur aequor aquis, fugiunt vasto aethere nimbi.
Tum variae comitum facies, immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis;
Laeva tenet Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
Nesaee, Spioque, Thaliaque Cymodoceque.
Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: iubet ocius omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.
Una omnes fecere pedem, pariterque sinistros,
Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
Cornua detorquentque: ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere iussi.
Iamque fere mediam coeli nox humida metam
Contigerat, placida laxabant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautae:
Quum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosum et dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
Insonti; puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis, funditque has ore loquelas
„Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem,
„Aequatae spirant aurae, datur hora quieti:
„Pone caput, fessosque oculos furare labori;
„Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.“
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
„Mene salis placidi vultum fluctusque quietos
„Ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
„Aenean credam quid enim, fallacibus auris
„Et coeli toties deceptus fraude sereni?“
Talia dicta dabat, clavumque affixus et haerens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem
Vique soporatum Stygia super utraque quassat

Tempora, cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus;
Et super incumbens, cum puppis parte revulsa
Cumque gubernaclo, liquidas proiecit in undas
Praecipitem, ac socios nequidquam saepe vocantem.
Ipse volans tenues se sustulit ales ad auras.
Currit iter tutum non secius aequore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
Difficiles quondam multorumque ossibus albos,
Tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant:
Quum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
„O nimium coelo et pelago confise sereno,
„Nudus in ignota, Palinure, iacebis arena."

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I D O S

LIBER SEXTUS.

Sic fatur lacrimans, classique immittit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras; tum dente tenaci
Ancora fundabat naves, et litora curvae
Praetexunt puppes. Iuvenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium: quaerit pars semina flammae
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, silvas, inventaque flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
Antrum immane, petit, magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates aperitque futura.
Iam subeunt Triviae lucos atque aurea tecta.
Daedalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Praepetibus pennis ausus se credere coelo,

Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacravit
Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus letum Androgeo; tum pendere poenas
Cecropidae iussi - miserum! - septena quotannis
Corpora natorum: stat ductis sortibus urna.
Contra elata mari respondet Gnosia tellus:
Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasiphaë, mixtumque genus prolesque biformis,
Minotaurus, inest, Veneris monumenta nefandae;
Hic labor ille domus, et inextricabilis error;
Magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes:
Bis conatus erat casus effingere in auro;
Bis patriae cecidere manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
Afforet, atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
„Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit;
„Nunc grege de intacto septem mactare iuvencos
„Praestiterit, totidem lectas de more bidentes."
Talibus affata Aenean - nec sacra morantur
Iussa viri - Teucros vocat alta in templa sacerdos, -
Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae. -
Ventum erat ad limen, quum virgo „Poscere fata
„Tempus" ait: „deus, ecce, deus!" Cui, talia fanti
Ante fores, subito non vultus, non color unus,
Non comtae mansere comae; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, maiorque videri,
Nec mortale sonans: afflata est numine quando
Iam propriore dei. „Cessas in vota precesque,
„Tros" ait „Aenea? cessas? neque enim ante dehiscent
„Attonitae magna ora domus;" et talia fata

Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
„Phoebe, graves Troiae semper miserate labores,
„Dardana qui Paridis direxti tela manusque
„Corpus in Aeacidae, magnas obeuntia terras
„Tot maria intravi duce te, penitusque repostas
„Massylûm gentes praetentaque Syrtibus arva;
„Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras:
„Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta!
„Vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
„Dîque deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
„Gloria Dardaniae. Tuque, o sanctissima vates,
„Praescia venturi, da - non indebita posco
„Regna meis fatis - Latio considere Teucros
„Errantesque deos agitataque numina Troiae.
„Tum Phoebo et Triviae solido de marmore templum
„Instituam festosque dies de nomine Phoebi.
„Te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
„Hic ego namque tuas sortes arcanaque fata,
„Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
„Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda,
„Ne turbata volent rapidis ludibria ventis;
„Ipsa canas oro" Finem dedit ore loquendi.
At, Phoebi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:
„O tandem magnis pelagi defuncte periclis -
„Sed terrae graviora manent -, in regna Lavinî
„Dardanidae venient: mitte hanc de pectore curam;
„Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
„Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
„Non Simois tibi nec Xanthus nec Dorica castra
„Defuerint: alius Latio iam partus Achilles,
„Natus et ipse dea; nec Teucris addita Iuno
„Usquam aberit, quum tu supplex in rebus egenis

„Quas gentes Italûm aut quas non oraveris urbes!
„Causa mali tanti coniux iterum hospita Teucris,
„Externique iterum thalami.
„Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
„Quam tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,
„Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe."
Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens: ea frena furenti
Concutit et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor et rabida ora quierunt;
Incipit Aeneas heros: „Non ulla laborum,
„O virgo, nova mî facies inopinave surgit:
„Omnia praecepi atque animo mecum ante peregi.
„Unum oro: quando hic inferni ianua regis
„Dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso;
„Ire ad conspectum cari genitoris et ora
„Contingat: doceas iter, et sacra ostia pandas.
„Illum ego per flammas et mille sequentia tela
„Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi;
„Ille, meum comitatus iter, maria omnia mecum
„Atque omnes pelagique minas coelique ferebat,
„Invalidus, vires ultra sortemque senectae;
„Quin, ut te supplex peterem et tua limina adirem,
„Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
„Alma, precor, miserere -: potes namque omnia, nec te
„Nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis -:
„Si potuit Manes arcessere coniugis Orpheus,
„Threïcia fretus cithara fidibusque canoris;
„Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
„Itque reditque viam toties. Quid Thesea magnum,
„Quid memorem Alciden? Et mî genus ab Iove summo."
Talibus orabat dictis, arasque tenebat,
Quum sic orsa loqui vates: „Sate sanguine divûm,
„Tros Anchisiade, facilis descensus Averno:
„Noctes atque dies patet atri ianua Ditis;
„Sed revocare gradum superasque evadere ad auras,
„Hoc opus, hic labor est: pauci, quos aequus amavit

„Iupiter aut ardens evexit ad aethera virtus,
„Dîs geniti potuere. Tenent media omnia silvae,
„Cocytosque sinu labens circumvenit atro.
„Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est
„Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
„Tartara, et insano iuvat indulgere labori;
„Accipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
„Aureus et foliis et lento vimine ramus,
„Iunoni infernae dictus sacer; hunc tegit omnis
„Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbrae.
„Sed non ante datur telluris operta subire,
„Auricomos quam qui decerpserit arbore fetus:
„Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
„Instituit. Primo avulso non deficit alter
„Aureus, et simili frondescit virga metallo.
„Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum
„Carpe manu: namque ipse volens facilisque sequetur,
„Si te fata vocant; aliter non viribus ullis
„Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
„Praeterea iacet exanimum tibi corpus amici -
„Heu nescis! -, totamque incestat funere classem,
„Dum consulta petis nostroque in limine pendes.
„Sedibus hunc refer ante suis et conde sepulcro.
„Duc nigras pecudes: ea prima piaculo sunto.
„Sic demum lucos Stygis et regna invia vivis
„Adspicies." Dixit, pressoque obmutuit ore.
Aeneas maesto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum, caecosque volutat
Eventus animo secum. Cui fidus Achates
It comes et paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant,
Quem socium exanimum vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,
Ut venere, vident indigna morte peremtum,
Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
Aere ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.

Postquam illum vita victor spoliavit Achilles;
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
Demens, et cantu vocat in certamina divos,
Aemulus exceptum Triton - si credere dignum est -
Inter saxa virum spumosa immerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Praecipue pius Aeneas; tum iussa Sibyllae -
Haud mora - festinant flentes, aramque sepulcri
Congerere arboribus coeloque educere certant.
Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex,
Fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
Scinditur, advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis,
Atque haec ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans silvam immensam, et sic forte precatur.
„Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
„Ostendat nemore in tanto: quando omnia vere
„Heu nimium de te vates, Misene, locuta est."
Vix ea fatus erat, geminae quum forte columbae
Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
Et viridi sedere solo. Tum maximus heros
Maternas agnoscit aves, laetusque precatur:
„Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
„Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
„Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
„Diva parens!" Sic effatus vestigia pressit,
Observans, quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illae tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde ubi venere ad fauces graveolentis Averni,
Tollunt se celeres, liquidumque per aëra lapsae
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt,
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet silvis brumali frigore viscum

Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fetu teretes circumdare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit Aeneas extemplo, avidusque refringit
Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.
Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem taedis et robore secto
Ingentem struxere pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera, et ferales ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices et ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.
Fit gemitus; tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Coniiciunt. Pars ingenti subiere feretro -
Triste ministerium -, et subiectam more parentum
Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
Turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, et flamma quievit;
Reliquias vino et bibulam lavere favillam,
Ossaque lecta cado texit Corynaeus aheno.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi et ramo felicis olivae,
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque tubamque,
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.
His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
Spelunca alta fuit vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris,
Quam super haud ullae poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat;
[Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.]
Quatuor hic primum nigrantes terga iuvencos

Constituit, frontique invergit vina sacerdos,
Et, summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten coeloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum magnaeque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam;
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus,
Sub pedibus mugire solum et iuga coepta moveri
Silvarum, visaeque canes ululare per umbram,
Adventante dea. „Procul o, procul este, profani,“
Conclamat vates „totoque absistite luco;
„Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
„Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.“
Tantum effata, furens antro se immisit aperto;
Ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.
Dî, quibus imperium est animarum, Umbraeque silentes,
Et Chaos et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
Sit mihi fas audita loqui; sit numine vestro
Pandere res alta terra et caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas et inania regna:
Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis, ubi coelum condidit umbra
Iupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
Luctus et ultrices posuere cubilia Curae,
Pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus,
Et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas,
Terribiles visu formae, Letumque Labosque;
Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos annosaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens, quam sedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum,
Centauri, in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernae
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
Gorgones Harpyiaeque et forma tricorporis umbrae.
Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Aeneas, strictamque aciem venientibus offert;
Et, ni docta comes tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formae,
Irruat et frustra ferro diverberet umbras.
Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic coeno vastaque voragine gurges
Aestuat atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina servat
Terribili squalore Charon, cui plurima mento
Canities inculta iacet, stant lumina flamma,
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus;
Ipse ratem conto subigit velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri innuptaeque puellae,
Impositique rogis iuvenes ante ora parentum:
Quam multa in silvis auctumni frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat et terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripae ulterioris amore;
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos,
Ast alios longe submotos arcet arena.
Aeneas - miratus enim motusque tumultu -
„Dic“ ait „o virgo, quid vult concursus ad amnem;
„Quidve petunt animae, vel quo discrimine ripas

„Hae linquunt, illae remis vada livida verrunt?“
Olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
„Anchisa generate, deûm certissima proles,
„Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem,
„Dî cuius iurare timent et fallere numen.
„Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
„Portitor ille Charon: hi, quos vehit unda, sepulti;
„Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
„Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
„Centum errant annos volitantque haec litora circum;
„Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.“
Constitit Anchisa satus et vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam:
Cernit ibi maestos et mortis honore carentes
Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten,
Quos, simul a Troia ventosa per aequora vectos,
Obruit Auster, aqua involvens navemque virosque.
  Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra;
Sic prior alloquitur: „Quis te, Palinure, deorum
„Eripuit nobis, medioque sub aequore mersit?
„Dic age: namque mihi, fallax haud ante repertus,
„Hoc uno responso animum delusit Apollo,
„Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
„Venturum Ausonios. En haec promissa fides est!“
Ille autem: „Neque te Phoebi cortina fefellit,
„Dux Anchisiade, nec me deus aequore mersit:
„Namque gubernaclum multa vi forte revulsum,
„Cui datus haerebam custos cursusque regebam,
„Praecipitans traxi mecum. Maria aspera iuro,
„Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
„Quam tua ne spoliata armis, excussa magistro,
„Deficeret tantis navis surgentibus undis.
„Tres Notus hibernas immensa per aequora noctes
„Vexit me violentus aqua; vix lumine quarto
„Prospexi Italiam summa sublimis ab unda.

„Paullatim adnabam terrae; iam tuta tenebam,
„Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
„Prensantemque uncis manibus capita aspera montis,
„Ferro invasisset, praedamque ignara putasset.
„Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
„Quod te per coeli iucundum lumen et auras,
„Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
„Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
„Iniice-namque potes-, portusque require Velinos;
„Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
„Ostendit-neque enim, credo, sine numine divûm
„Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem-,
„Da dextram misero, et tecum me tolle per undas,
„Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam."
Talia fatus erat, coepit quum talia vates:
„Unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
„Tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
„Eumenidum adspicies, ripamve iniussus adibis?
„Desine fata deûm flecti sperare precando;
„Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
„Nam tua finitimi longe lateque per urbes,
„Prodigiis acti coelestibus, ossa piabunt,
„Et statuent tumulum, et tumulo solemnia mittent,
„Aeternumque locus Palinuri nomen habebit."
„His dictis curae emotae, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.
Navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae;
Sic prior aggreditur dictis atque increpat ultro:
„Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
„Fare age, quid venias, iam istinc, et comprime gressum.
„Umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporae:
„Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
„Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
„Accepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque,
„Dîs quamquam geniti atque invicti viribus essent.
„Tartareum ille manu custodem in vincla petivit

„Ipsius a solio regis, traxitque trementem;
„Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.“
Quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
„Nullae hic insidiae tales - absiste moveri -,
„Nec vim tela ferunt: licet ingens ianitor antro
„Aeternum latrans exsangues terreat umbras;
„Casta licet patrui servet Proserpina limen.
„Troïus Aeneas, pietate insignis et armis,
„Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
„Si te nulla movet tantae pietatis imago;
„At ramum hunc“ - aperit ramum, qui veste latebat -
„Agnoscas.“ Tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgae, longo post tempore visum,
Caeruleam advertit puppim ripaeque propinquat.
Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros; simul accipit alveo
Ingentem Aenean. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumis vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns iam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam
Obiicit; ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit obiectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undae.
  Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
Infantumque animae flentes, in limine primo,
Quos dulcis vitae exsortes et ab ubere raptos
Abstulit atra dies et funere mersit acerbo.
Hos iuxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
Quaesitor Minos urnam movet; ille Silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

Proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Proiecere animas. Quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obstat, tristique palus inamabilis unda
Alligat, et novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, et myrtea circum
Silva tegit: curae non ipsa in morte relinquunt.
His Phaedram Procrimque locis maestamque Eriphylen,
Crudelis nati monstrantem vulnera, cernit,
Evadnenque et Pasiphaën; his Laodamia
It comes, et iuvenis quondam, nunc femina, Caeneus,
Rursus et in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phoenissa recens a vulnere Dido
Errabat silva in magna: quam Troïus heros
Ut primum iuxta stetit agnovitque per umbram
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt aut vidisse putat per nubila lunam;
Demisit lacrimas, dulcique affatus amore est:
„Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
„Venerat exstinctam ferroque extrema secutam?
„Funeris heu tibi causa fui? Per sidera iuro,
„Per superos, et si qua fides tellure sub ima est.
„Invitus, regina, tuo de litore cessi;
„Sed me iussa deûm, quae nunc has ire per umbras,
„Per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
„Imperiis egere suis, nec credere quivi
„Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
„Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.
„Quem fugis? extremum, fato quod te alloquor, hoc est.“
Talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat;
Illa solo fixos oculos aversa tenebat,
Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.

Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum, coniux ubi pristinus illi
Respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrimans longe et miseratur euntem.
Inde datum molitur iter. Iamque arva tenebant
Ultima, quae bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago;
Hic multum fleti ad superos belloque caduci
Dardanidae, quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochumque,
Tres Antenoridas, Cererique sacrum Polyphoeten,
Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animae dextra laevaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: iuvat usque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere causas.
At Danaûm proceres Agamemnoniaeque phalanges
Ut videre virum fulgentiaque arma per umbras;
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem et dira tegentem
Supplicia, et notis compellat vocibus ultro:
„Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri,
„Quis tam crudeles optavit sumere poenas?
„Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
„Nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgûm
„Procubuisse super confusae stragis acervum.
„Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem
„Constitui, et magna Manes ter voce vocavi.
„Nomen et arma locum servant; te, amice, nequivi
„Conspicere et patria decedens ponere terra.“
Ad quae Priamides: „Nihil o tibi amice relictum:

„Omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris.
„Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
„His mersere malis; illa haec monumenta reliquit.
„Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
„Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
„Quum fatalis equus saltu super ardua venit
„Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo;
„Illa, chorum simulans, evantes orgia circum
„Ducebat Phrygias, flammam media ipsa tenebat
„Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
„Tum me confectum curis somnoque gravatum
„Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
„Dulcis et alta quies, placidaeque simillima morti.
„Egregia interea coniux arma omnia tectis
„Amovet, et fidum capiti subduxerat ensem;
„Intra tecta vocat Menelaum et limina pandit,
„Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
„Et famam exstingui veterum sic posse malorum.
„Quid moror? Irrumpunt thalamo; comes additur una
„Hortator scelerum Aeolides. Dî, talia Graiis
„Instaurate, pio si poenas ore reposco!
„Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
„Attulerint. Pelagine venis erroribus actus,
„An monitu divûm? an — quae te Fortuna fatigat,
„Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?“
Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Iam medium aetherio cursu traiecerat axem,
Et fors omne datum traherent per talia tempus;
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
„Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas!
„Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas:
„Dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
„Hac iter Elysium nobis; at laeva malorum
„Exercet poenas et ad impia Tartara mittit.“
Deiphobus contra: „Ne saevi, magna sacerdos:
„Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
„I decus, i, nostrum! melioribus utere fatis!“
Tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.

Respicit Aeneas subito et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro,
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis,
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae,
Vis ut nulla virûm, non ipsi exscindere ferro
Coelicolae valeant. Stat ferrea turris ad auras,
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.
Hinc exaudiri gemitus et saeva sonare
Verbera, tum stridor ferri tractaeque catenae.
Constitit Aeneas, strepituque exterritus haesit.
„Quae scelerum facies? o virgo, effare; quibusve
„Urguentur poenis? qui tantus plangor ad auras?“
Tum vates sic orsa loqui: „Dux inclyte Teucrûm,
„Nulli fas casto sceleratum insistere limen;
„Sed me quum lucis Hecate praefecit Avernis,
„Ipsa deûm poenas docuit perque omnia duxit.
„Gnosius haec Rhadamanthus habet, durissima regna,
„Castigatque auditque dolos, subigitque fateri,
„Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
„Distulit in seram commissa piacula mortem.
„Continuo sontes ultrix accincta flagello
„Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
„Intentans angues, vocat agmina saeva sororum.
„Tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
„Panduntur portae. Cernis, custodia qualis
„Vestibulo sedeat, facies quae limina servet?
„Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
„Saevior intus habet sedem; tum Tartarus ipse
„Bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
„Quantus ad aetherium coeli suspectus Olympum.
„Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes,
„Fulmine deiecti fundo volvuntur in imo.
„Hic et Aloidas geminos, immania vidi
„Corpora, qui manibus magnum rescindere coelum
„Aggressi, superisque Iovem detrudere regnis.
„Vidi et crudeles dantem Salmonea poenas,

„Dum flammas Iovis et sonitus imitatur Olympi -:
„Quatuor hic invectus equis et lampada quassans
„Per Graiûm populos mediaeque per Elidis urbem
„Ibat ovans, divûmque sibi poscebat honorem,
„Demens, qui nimbos et non imitabile fulmen
„Aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
„At pater omnipotens densa inter nubila telum
„Contorsit, non ille faces nec fumea taedis
„Lumina, praecipitemque immani turbine adegit. -
„Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
„Cernere erat, per tota novem cui iugera corpus
„Porrigitur, rostroque immanis vultur obunco
„Immortale iecur tondens fecundaque poenis
„Viscera rimaturque epulis, habitatque sub alto
„Pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.
„Quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque -,
„Quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
„Imminet assimilis, lucent genialibus altis
„Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
„Regifico luxu; Furiarum maxima iuxta
„Accubat, et manibus prohibet contingere mensas,
„Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore -?
„Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
„Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti;
„Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
„Nec partem posuere suis: quae maxima turba est;
„Quique ob adulterium caesi; quique arma secuti
„Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
„Inclusi poenam exspectant. Ne quaere doceri,
„Quam poenam; aut quae forma viros fortunave mersit.
„Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
„Districti pendent: sedet aeternumque sedebit
„Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnes
„Admonet et magna testatur voce per umbras:
„„Discite iustitiam moniti, et non temnere divos.““
„Vendidit hic auro patriam dominumque potentem
„Imposuit, fixit leges pretio atque refixit;
„Hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos:

„Ausi omnes immane nefas ausoque potiti.
„Non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
„Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
„Omnia poenarum percurrere nomina possim."
Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos;
„Sed iam age, carpe viam et susceptum perfice munus!
„Acceleremus!" ait. „Cyclopum educta caminis
„Moenia conspicio atque adverso fornice portas,
„Haec ubi nos praecepta iubent deponere dona."
Dixerat, et pariter gressi per opaca viarum
Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divae,
Devenere locos laetos et amoena vireta
Fortunatorum nemorum sedesque beatas.
Largior hic campos aether et lumine vestit
Purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris,
Contendunt ludo et fulva luctantur arena;
Pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum,
Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor.
Arma procul currusque virûm miratur inanes;
Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campum pascuntur equi: quae gratia curruum
Armorumque fuit vivis, quae cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit, ecce, alios dextra laevaque per herbam
Vescentes laetumque choro Paeana canentes
Inter odoratum lauri nemus, unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,

Quique pii vates et Phoebo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artes,
Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla,
Musaeum ante omnes - medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis -:
„Dicite, felices animae, tuque, optime vates,
„Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
„Venimus et magnos Erebi tranavimus amnes."
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
„Nulli certa domus; lucis habitamus opacis,
„Riparumque toros et prata recentia rivis
„Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
„Hoc superate iugum; et facili iam tramite sistam."
Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentes
Desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas superumque ad lumen ituras
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensebat numerum carosque nepotes,
Fataque fortunasque virûm moresque manusque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrasque tetendit,
Effusaeque genis lacrimae, et vox excidit ore:
„Venisti tandem, tuaque exspectata parenti
„Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
„Nate, tua, et notas audire et reddere voces?
„Sic equidem ducebam animo rebarque futurum,
„Tempora dinumerans, nec me mea cura fefellit.
„Quas ego te terras et quanta per aequora vectum
„Accipio! quantis iactatum, nate, periclis!
„Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!"
Ille autem: „Tua me, genitor, tua tristis imago,
„Saepius occurrens, haec limina tendere adegit.
„Stant sale Thyrrheno classes. Da iungere dextram,
„Da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro."
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis volucrique simillima somno.
 Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus et virgulta sonantia silvae,
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
Hunc circum innumerae gentes populique volabant;
Ac velut in pratis ubi apes aestate serena
Floribus insidunt variis et candida circum
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus
Horrescit visu subito causasque requirit
Inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchises: „Animae, quibus altera fato
„Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
„Securos latices et longa oblivia potant.
„Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
„Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
„Quo magis Italia mecum laetere reperta.“ —
„O pater, anne aliquas ad coelum hinc ire putandum est
„Sublimes animas, iterumque ad tarda reverti
„Corpora? Quae lucis miseris tam dira cupido?“ —
„Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo,“
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
„Principio coelum ac terras camposque liquentes,
„Lucentemque globum Lunae Titaniaque astra,
„Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
„Mens agitat molem et magno se corpore miscet.
„Inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum,
„Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
„Igneus est ollis vigor et coelestis origo
„Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
„Terrenique hebetant artus moribundaque membra.
„Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque
„Dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco. [auras
„Quin et supremo quum lumine vita reliquit,
„Non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
„Corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est

„Multa diu concreta modis inolescere miris.
„Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
„Supplicia expendunt: aliae panduntur inanes
„Suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
„Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
„Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum
„Mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus;
„Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
„Concretam exemit labem, purumque relinquit
„Aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.
„Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
„Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
„Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
„Rursus et incipiant in corpora velle reverti."
Dixerat Anchises, natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios turbamque sonantem,
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine posset
Adversos legere et venientum discere vultus.
„Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
„Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
„Illustres animas nostrumque in nomen ituras,
„Expediam dictis, et te tua fata docebo.
„Ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta,
„Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
„Aetherias Italo commixtus sanguine surget,
„Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles:
„Quem tibi longaevo serum Lavinia coniux
„Educet silvis regem regumque parentem:
„Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
„Proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
„Et Capys et Numitor, et qui te nomine reddet
„Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
„Egregius, si umquam regnandam acceperit Albam.
„Qui iuvenes! Quantas ostentant, adspice, vires!
„Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.
„Hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
„Hi Collatinas imponent montibus arces,
„Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque:

„Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
„Quin et avo comitem sese Mavortius addet
„Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
„Educet. Viden', ut geminae stant vertice cristae,
„Et pater ipse suo superûm iam signat honore?
„En, huius, nate, auspiciis illa inclyta Roma
„Imperium terris, animos aequabit Olympo,
„Septemque una sibi muro circumdabit arces,
„Felix prole virûm: qualis Berecyntia mater
„Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
„Laeta deûm partu, centum complexa nepotes,
„Omnes coelicolas, omnes supera alta tenentes.
„Huc geminas nunc flecte acies, hanc adspice gentem
„Romanosque tuos. Hic Caesar et omnis Iuli
„Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
„Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
„Augustus Caesar, Divi genus: aurea condet
„Saecula qui rursus Latio, regnata per arva
„Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
„Proferet imperium; iacet extra sidera tellus,
„Extra anni Solisque vias, ubi coelifer Atlas
„Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
„Huius in adventum iam nunc et Caspia regna
„Responsis horrent divûm et Maeotia tellus,
„Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
„Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
„Fixerit aeripedem cervam licet, aut Erymanthi
„Pacarit nemora et Lernam tremefecerit arcu;
„Nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis,
„Liber, agens celso Nysae de vertice tigres.
„Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis,
„Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
„Quis procul ille autem ramis insignis olivae,
„Sacra ferens? Nosco crines incanaque menta
„Regis Romani, primus qui legibus urbem
„Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
„Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
„Otia qui rumpet patriae, residesque movebit

„Tullus in arma viros et iam desueta triumphis
„Agmina. Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
„Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
„Vis et Tarquinios reges animamque superbam
„Ultoris Bruti fascesque videre receptos?
„Consulis imperium hic primus saevasque secures
„Accipiet, natosque pater nova bella moventes
„Ad poenam pulchra pro libertate vocabit,
„Infelix! Utcumque ferent ea facta minores;
„Vincet amor patriae laudumque immensa cupido.
„Quin Decios Drusosque procul saevumque securi
„Adspice Torquatum et referentem signa Camillum.
„Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
„Concordes animae nunc et dum nocte premuntur,
„Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
„Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt,
„Aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
„Descendens, gener adversis instructus Eois!
„Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella,
„Neu patriae validas in viscera vertite vires;
„Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
„Proiice tela manu, sanguis meus!
„Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
„Victor aget currum, caesis insignis Achivis.
„Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenas,
„Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
„Ultus avos Troiae, templa et temerata Minervae.
„Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
„Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
„Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
„Fabricium, vel te sulco, Serrane, serentem?
„Quo fessum rapitis, Fabii? Tu Maximus ille es,
„Unus qui nobis cunctando restituis rem.
„Excudent alii spirantia mollius aera,
„Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus,
„Orabunt causas melius, coelique meatus
„Describent radio et surgentia sidera dicent;
„Tu regere imperio populos, Romane, memento:

„Hae tibi erunt artes, pacisque imponere morem,
„Parcere subiectis, et debellare superbos."
Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
„Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
„Ingreditur, victorque viros supereminet omnes!
„Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
„Sistet, eques sternet Poenos Gallumque rebellem,
„Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino."
Atque hic Aeneas - una namque ire videbat
Egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et deiecto lumina vultu -:
„Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
„Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
„Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso!
„Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra."
Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:
„O gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum.
„Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
„Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
„Visa potens, superi, propria haec si dona fuissent.
„Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
„Campus aget gemitus; vel quae, Tiberine, videbis
„Funera, quum tumulum praeterlabere recentem!
„Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
„In tantum spe tollet avos, nec Romula quondam
„Ullo se tantum tellus iactabit alumno.
„Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
„Dextera! non illi se quisquam impune tulisset
„Obvius armato, seu quum pedes iret in hostem,
„Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
„Heu, miserande puer, si qua fata aspera rumpas;
„Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis;
„Purpureos spargam flores, animamque nepotis
„His saltem accumulem donis, et fungar inani
„Munere." Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famae venientis amore;

Exin bella viro memorat, quae deinde gerenda,
Laurentesque docet populos urbemque Latini,
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminae Somni portae, quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus Umbris;
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.
His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna;
Ille viam secat ad naves sociosque revisit,
Tum se ad Caietae recto fert limite portum.
Ancora de prora iacitur; stant litore puppes.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER SEPTIMUS.

Tu quoque litoribus nostris, Aeneïa nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius exsequiis Aeneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis portumque relinquit.
Adspirant aurae in noctem, nec candida cursus
Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae,
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum,
Vincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
Setigerique sues atque in praesepibus ursi
Saevire, ac formae magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis

Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quae ne monstra pii paterentur talia Troes,
Delati in portus, neu litora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis,
Atque fugam dedit et praeter vada fervida vexit.
Iamque rubescebat radiis mare, et aethere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
Quum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, et in lento luctantur marmore tonsae.
Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
Prospicit: hunc inter fluvio Tiberinus amoeno,
Verticibus rapidis et multa flavus arena,
In mare prorumpit; variae circumque supraque
Assuetae ripis volucres et fluminis alveo
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis terraeque advertere proras
Imperat, et laetus fluvio succedit opaco.
  Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Quum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam, et primae revocabo exordia pugnae:
Tu vatem, tu, diva, mone! Dicam horrida bella,
Dicam acies actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum totamque sub arma coactam
Hesperiam. Maior rerum mihi nascitur ordo;
Maius opus moveo. Rex arva Latinus et urbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Accipimus; Fauno Picus pater; isque parentem
Te, Saturne, refert; tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato divûm, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuventa est.
Sola domum et tantas servabat filia sedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Ausonia; petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavisque potens: quem regia coniux
Adiungi generum miro properabat amore;

Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos,
Quam pater inventam, primas quum conderet arces,
Ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus,
Laurentesque ab ea nomen posuisse colonis.
Huius apes summum densae - mirabile dictu! -
Stridore ingenti liquidum trans aethera vectae,
Obsedere apicem, et, pedibus per mutua nexis,
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates „Externum cernimus" inquit
„Adventare virum, et partes petere agmen easdem
„Partibus ex îsdem, et summa dominarier arce."
Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
Ut iuxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa - nefas! - longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regalesque accensa comas, accensa coronam,
Insignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
Namque fore illustrem fama fatisque canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea, nemorum quae maxima sacro
Fonte sonat, saevamque exhalat opaca mephitim
Hinc Italae gentes omnisque Oenotria tellus
In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
Quum tulit, et caesarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic et tunc pater ipse petens responsa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo stratisque iacebat
Velleribus: subita ex alto vox reddita luco est:

„Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
„O mea progenies, thalamis neu crede paratis:
„Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
„Nomen in astra ferant, quorumque ab stirpe nepotes
„Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
„Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt."
Haec responsa patris Fauni monitusque silenti
Nocte datos non ipse suo premit ore Latinus;
Sed circum late volitans iam Fama per urbes
Ausonias tulerat, quum Laomedontia pubes
Gramineo ripae religavit ab aggere classem.
  Aeneas primique duces et pulcher Iulus
Corpora sub ramis deponunt arboris altae,
Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subiiciunt epulis - sic Iupiter ipse monebat -,
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumtis hic forte aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
„Heus! etiam mensas consumimus?" inquit Iulus, —
Nec plura alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater ac stupefactus numine pressit.
Continuo „Salve fatis mihi debita tellus,
„Vosque" ait „o fidi Troiae salvete Penates!
„Hic domus, haec patria est: genitor mihi talia - namque
„Nunc repeto - Anchises fatorum arcana reliquit.
„„Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
„„Accisis coget dapibus consumere mensas;
„„Tum sperare domos defessus, ibique memento
„„Prima locare manu molirique aggere tecta.""
„Haec erat illa fames; haec nos suprema manebat,
„Exitiis positura modum.
„Quare agite et primo laeti cum lumine solis,
„Quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
„Vestigemus, et a portu diversa petamus.
„Nunc pateras libate Iovi, precibusque vocate

„Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.“
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat, et Geniumque loci primamque deorum
Tellurem nymphasque et adhuc ignota precatur
Flumina, tum Noctem Noctisque orientia signa
Idaeumque Iovem Phrygiamque ex ordine matrem
Invocat, et duplices Coeloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter coelo clarus ab alto
Intonuit, radiisque ardentem lucis et auro
Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
Diditur hic subito Troiana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita moenia condant;
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti statuunt et vina coronant.
Postera quum prima lustrabat lampade terras
Orta dies; urbem et fines et litora gentis
Diversi explorant: haec fontis stagna Numicî,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad moenia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora, festinant iussi rapidisque feruntur
Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,
Moliturque locum, primasque in litore sedes
Castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant iuvenes, muroque subibant:
Ante urbem pueri et primaevo flore iuventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus,
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt;
Quum praevectus equo longaevi regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veste reportat
Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, et solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,

Horrendum silvis et religione parentum.
Hic sceptra accipere et primos attollere fasces
Regibus omen erat; hoc illis curia templum,
Hae sacris sedes epulis; hic ariete caeso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro, Italusque, paterque Sabinus,
Vitisator curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant, aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
Multaque praeterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvaeque secures
Et cristae capitum, et portarum ingentia claustra,
Spiculaque clipeique ereptaque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
Succinctus trabea, laevaque ancile gerebat
Picus, equûm domitor, quem capta cupidine coniux,
Aurea percussum virga versumque venenis,
Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo divûm patriaque Latinus
Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit,
Atque haec ingressis placido prior edidit ore:
„Dicite, Dardanidae - neque enim nescimus et urbem
„Et genus, auditique advertitis aequore cursum -,
„Quid petitis? quae causa rates aut cuius egentes
„Litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
„Sive errore viae, seu tempestatibus acti -
„Qualia multa mari nautae patiuntur in alto -
„Fluminis intrastis ripas portuque sedetis:
„Ne fugite hospitium, neve ignorate Latinos
„Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
„Sponte sua veterisque dei se more tenentem.
„Atque equidem memini - fama est obscurior annis -
„Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
„Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbes
„Threïciamque Samon, quae nunc Samothracia fertur.
„Hinc illum, Corythi Tyrrhena ab sede profectum,

„Aurea nunc solio stellantis regia coeli
„Accipit, et numerum divorum altaribus addit.“
Dixerat, et dicta Ilioneus sic voce secutus:
„Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
„Atra subegit hiems vestris succedere terris,
„Nec sidus regione viae litusve fefellit;
„Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
„Afferimur, pulsi regnis, quae maxima quondam
„Extremo veniens Sol adspiciebat Olympo.
„Ab Iove principium generis: Iove Dardana pubes
„Gaudet avo; rex ipse Iovis de gente suprema,
„Troïus Aeneas, tua nos ad limina misit,
„Quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
„Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
„Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis,
„Audiit, et si quem tellus extrema refuso
„Submovet Oceano, et si quem extenta plagarum
„Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
„Diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
„Dîs sedem exiguam patriis litusque rogamus
„Innocuum, et cunctis undamque auramque patentem.
„Non erimus regno indecores; nec vestra feretur
„Fama levis, tantique abolescet gratia facti;
„Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
„Fata per Aeneae iuro dextramque potentem,
„Sive fide seu quis bello est expertus et armis:
„Multi nos populi, multae-ne temne, quod ultro
„Praeferimus manibus vittas ac verba precantia-
„Et petiere sibi et voluere adiungere gentes.
„Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
,Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus:
„Huc repetit; iussisque ingentibus urget Apollo
„Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numicî.
„Dat tibi praeterea fortunae parva prioris
„Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
„Hoc pater Anchises auro libabat ad aras;
„Hoc Priami gestamen erat, quum iura vocatis
„More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,

„Iliadumque labor vestes.“
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis haeret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameïa tantum,
Quantum in connubio natae thalamoque moratur,
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
Tandem laetus ait: „Dî nostra incepta secundent
„Auguriumque suum! Dabitur, Troiane, quod optas,
„Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
„Divitis uber agri Troiaeve opulentia deerit.
„Ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
„Si iungi hospitio properat sociusque vocari,
„Adveniat, vultus neve exhorrescat amicos:
„Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
„Vos contra regi mea nunc mandata referte.
„Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae
„Non patrio ex adyto sortes, non plurima coelo
„Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
„Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
„Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
„Et reor et, si quid veri mens augurat, opto.“
Haec effatus, equos numero pater eligit omni -
Stabant ter centum nitidi in praesepibus altis -:
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
Instratos ostro alipedes pictisque tapetis-
Aurea pectoribus demissa monilia pendent;
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum -;
Absenti Aeneae currum geminosque iugales
Semine ab aetherio, spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos daedala Circe
Supposita de matre nothos furata creavit.
Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Saeva Iovis coniux, aurasque invecta tenebat;
Et laetum Aenean classemque ex aethere longe
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri iam tecta videt, iam fidere terrae;
Deseruisse rates. Stetit acri fixa dolore;
Tum quassans caput, haec effundit pectore dicta:
„Heu stirpem invisam et fatis contraria nostris
„Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
„Num capti potuere capi? num incensa cremavit
„Troia viros? Medias acies mediosque per ignes
„Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
„Fessa iacent, odiis aut exsaturata quievi. —
„Quin etiam patria excussos infesta per undas
„Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto.
„Absumtae in Teucros vires coelique marisque.
„Quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
„Profuit? Optato conduntur Thybridis alveo,
„Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
„Immanem Lapithum valuit; concessit in iras
„Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianae: [tem?
„Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydona meren-
„Ast ego, magna Iovis coniux, nil linquere inausum
„Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
„Vincor ab Aenea! Quod si mea numina non sunt [quam est.
„Magna satis; dubitem haud equidem implorare quod us-
„Flectere si nequeo Superos; Acheronta movebo.
„Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
„Atque immota manet fatis Lavinia coniux;
„At trahere atque moras tantis licet addere rebus,
„At licet amborum populos exscindere regum.
„Hac gener atque socer coëant mercede suorum.
„Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo,
„Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
„Cisseis praegnans ignes enixa iugales;
„Quin idem Veneri partus suus et Paris alter,
„Funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae."
Haec ubi dicta dedit; terras horrenda petivit.

Luctificam Allecto dirarum ab sede dearum
Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella
Iraeque insidiaeque et crimina noxia cordi.
Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
„Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
„Hanc operam, ne noster honos infractave cedat
„Fama loco, neu connubiis ambire Latinum
„Aeneadae possint Italosve obsidere fines.
„Tu potes unanimos armare in proelia fratres,
„Atque odiis versare domos, tu verbera tectis
„Funereasque inferre faces; tibi nomina mille,
„Mille nocendi artes: fecundum concute pectus,
„Disiice compositam pacem, sere crimina belli;
„Arma velit poscatque simul rapiatque iuventus!“
  Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
Principio Latium et Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae,
Quam super adventu Teucrûm Turnique hymenaeis
Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
Huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
Coniicit, inque sinum praecordia ad intima subdit,
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille, inter vestes et levia pectora lapsus,
Volvitur attactu nullo fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem,
Necdum animus toto percepit pectore flammam;
Mollius et solito matrum de more loquuta est,
Multa super natae lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
„Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
„O genitor, nec te miseret gnataeque tuique,
„Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet

„Perfidus, alta petens abducta virgine praedo?
„At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
„Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad urbes!
„Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum,
„Et consanguineo toties data dextera Turno?
„Si gener externa petitur de gente Latinis,
„Idque sedet, Faunique premunt te iussa parentis:
„Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
„Dissidet, externam reor, et sic dicere divos,
„Et Turno, si prima domus repetatur origo,
„Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae."
His ubi nequidquam dictis experta Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur spatiis; stupet inscia supra
Impubesque manus, mirata volubile buxum;
Dant animos plagae. Non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur populosque feroces.
Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas maioremque orsa furorem,
Evolat, et natam frondosis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris taedasque moretur,
Evoe Bacche fremens, solum te virgine dignum
Vociferans: etenim molles tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat, furiisque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit nova quaerere tecta.
Deseruere domos; ventis dant colla comasque.
Ast aliae tremulis ululatibus aethera complent,
Pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
Sanguineam torquens aciem, torvumque repente

Clamat: „Io matres, audite, ubi quaeque, Latinae!
„Si qua piis animis manet infelicis Amatae
„Gratia, si iuris materni cura remordet;
„Solvite crinales vittas, capite orgia mecum!“
Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
Reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini;
Protenus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros, - quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundasse colonis, -
Praecipiti delata Noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis: et nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem:
Allecto torvam faciem et furialia membra
Exuit; in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crines, tum ramum innectit olivae;
Fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos,
Et iuveni ante oculos his se cum vocibus offert:
„Turne, tot incassum fusos patiere labores,
„Et tua Dardaniis transscribi sceptra colonis?
„Rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
„Abnegat, externusque in regnum quaeritur heres.
„I nunc, ingratis offer te, irrise, periclis;
„Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
„Haec adeo tibi me, placida quum nocte iaceres,
„Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
„Quare age, et armari pubem portisque moveri
„Laetus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
„Consedere, duces pictasque exure carinas.
„Coelestum vis magna iubet. Rex ipse Latinus,
„Ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
„Sentiat et tandem Turnum experiatur in armis.“
Hic iuvenis, vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: „Classes invectas Thybridis undam,
„Non, ut rere, meas effugit nuntius aures -

„Ne tantos mihi finge metus -, nec regia Iuno
„Immemor est nostri;
„Sed te victa situ verique effeta senectus,
„O mater, curis nequidquam exercet, et arma
„Regum inter falsa vatem formidine ludit.
„Cura tibi divûm effigies et templa tueri;
„Bella viri pacemque gerant, quîs bella gerenda.“
Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
At iuveni oranti subitus tremor occupat artus;
Deriguere oculi: tot Erinys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina, cunctantem et quaerentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus angues,
Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:
„En, ego victa situ, quam veri effeta senectus
„Arma inter regum falsa formidine ludit -
„Respice ad haec -, adsum dirarum ab sede sororum;
„Bella manu letumque gero.“
Sic effata, facem iuveni coniecit, et atro
Lumine fumantes fixit sub pectore taedas.
Olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
Perfundit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma toro tectisque requirit.
Saevit amor ferri, et scelerata insania belli,
Ira super: magno veluti quum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exsultantque aestu latices, furit intus aquai
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis,
Nec iam se capit unda, volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicit primis iuvenum, et iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Haec ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit;
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma:
Hunc decus egregium formae movet atque iuventae,
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,

Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis,
Arte nova speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obiicit, et noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quae prima laborum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.
Cervus erat forma praestanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta et lati custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens mensaeque assuetus herili,
Errabat silvis, rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
Commovere canes, fluvio quum forte secundo
Deflueret ripaque aestus viridante levaret.
Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
Ascanius curvo direxit spicula cornu;
Nec dextrae erranti deus afuit, actaque multo
Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
Atque imploranti similis tectum omne replebat.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat et duros conclamat agrestes.
Olli - pestis enim tacitis latet aspera silvis -
Improvisi adsunt, hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At saeva e speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit stabuli, et de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo

Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
Contremuit nemus et silvae insonuere profundae;
Audiit et Triviae longe lacus, audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini;
Et trepidae matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolae; nec non et Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies. Non iam certamine agresti
Stipitibus duris agitur sudibusve praeustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
Sole lacessita et lucem sub nubila iactant:
Fluctus uti primo coepit quum albescere ponto,
Paullatim sese tollit mare et altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.
Hic iuvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhei fuerat qui maximus, Almo
Sternitur: haesit enim sub gutture vulnus, et udae
Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa, seniorque Galaesus,
Dum paci medium se offert, iustissimus unus
Qui fuit Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.
  Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit et primae commisit funera pugnae,
Deserit Hesperiam, et, coeli conversa per auras,
Iunonem victrix affatur voce superba:
„En perfecta tibi bello discordia tristi!
„Dic, in amicitiam coëant et foedera iungant!
„Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
„Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
„Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
„Accendamque animos insani Martis amore,
„Undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.“

Tum contra Iuno: „Terrorum et fraudis abunde est.
„Stant belli causae; pugnatur comminus armis;
„Quae fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
„Talia coniugia et tales celebrent hymenaeos
„Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
„Te super aetherias errare licentius auras,
„Haud pater ille velit, summi regnator Olympi:
„Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
„Ipsa regam.“ Tales dederat Saturnia voces;
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiae medio sub montibus altis,
Nobilis et fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles; densis hunc frondibus atrum
Urget utrimque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis et torto vertice torrens.
Hic specus horrendum et saevi spiracula Ditis
Monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: quîs condita Erinys,
Invisum numen, terras coelumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, caesosque reportant
Almonem puerum foedatique ora Galaesi,
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest, medioque in crimine caedis et igni
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tum, quorum attonitae Baccho nemora avia matres
Insultant thiasis - neque enim leve nomen Amatae -,
Undique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm, perverso numine poscunt;
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit,
Ut pelagi rupes magno veniente fragore,
Quae sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet: scopuli nequidquam et spumea circum

Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verum ubi nulla datur caecum exsuperare potestas
Consilium, et saevae nutu Iunonis eunt res;
Multa deos aurasque pater testatus inanes,
„Frangimur heu fatis“ inquit „ferimurque procella!
„Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
„O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
„Supplicium, votisque deos venerabere seris.
„Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus;
„Funere felici spolior.“ Nec plura locutus
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protenus urbes
Albanae coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, quum prima movent in proelia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum
Hyrcanisve Arabisve parant, seu tendere ad Indos
Auroramque sequi Parthosque reposcere signa.
Sunt geminae Belli portae - sic nomine dicunt -
Religione sacrae et saevi formidine Martis;
Centum aerei claudunt vectes aeternaque ferri
Robora, nec custos absistit limine Ianus:
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina consul;
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes,
Aereaque adsensu conspirant cornua rauco.
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, tristesque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.
Tum regina deûm, coelo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, et cardine verso
Belli ferratos rumpit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante:
Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
Pulverulentus equis furit; omnes arma requirunt
Pars leves clipeos et spicula lucida tergent
Arvina pingui, subiguntque in cote secures;

Signaque ferre iuvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnae positis incudibus urbes
Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, et turrigerae Antemnae.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
Umbonum crates; alii thoracas ahenos
Aut leves ocreas lento ducunt argento:
Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica iamque sonant, it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit, ille frementes
Ad iuga cogit equos, clipeumque auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur ense.
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque movete,
Qui bello exciti reges, quae quemque secutae
Complerint campos acies, quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis:
Et meministis enim, divae, et memorare potestis;
Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemtor divûm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit excepto Laurentis corpore Turni;
Lausus, equûm domitor debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex urbe secutos
Mille viros, dignus, patriis qui laetior esset
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum
Victoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus, clipeoque insigne paternum
Centum angues cinctamque gerit serpentibus Hydram:
Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit oras,
Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor
Geryone exstincto Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu saevosque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.

Ipse pedes, tegumen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta cum dentibus albis,
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque acerque Coras, Argiva iuventus,
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
Ceu duo nubigenae quum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
Linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.
Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agrestia regem
Inventumque focis omnis quem credidit aetas,
Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis,
Quique altum Praeneste viri, quique arva Gabinae
Iunonis gelidumque Anienem et roscida rivis
Hernica saxa colunt; quos dives Anagnia pascit,
Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma
Nec clipei currusve sonant: pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit; pars spicula gestat
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti; vestigia nuda sinistri
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Iam pridem resides populos desuetaque bello
Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies Aequosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces Flaviniaque arva
Et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
Ibant aequati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Quum sese e pastu referunt et longa canoros
Dant per colla modos; sonat amnis et Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto

Misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors priscique Quirites,
Ereti manus omnis oliviferaeque Mutuscae,
Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
Qui Tetricae horrentes rupes montemque Severum
Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae,
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida misit
Nursia, et Hortinae classes populique Latini,
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Saevus ubi Orion hibernis conditur undis,
Vel quum sole novo densae torrentur aristae
Aut Hermi campo aut Lyciae flaventibus arvis.
Scuta sonant, pulsuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
Curru iungit Halaesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos, vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, et quos de collibus altis
Aurunci misere patres Sidicinaque iuxta
Aequora, quique Cales linquunt, amnisque vadosi
Accola Vulturni, pariterque Saticulus asper
Oscorumque manus. Teretes sunt aclydes illis
Tela; sed haec lento mos est aptare flagello.
Laevas caetra tegit; falcati comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboûm Capreas quum regna teneret,
Iam senior; patriis sed non et filius arvis
Contentus, late iam tum dicione premebat
Sarrastes populos, et quae rigat aequora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arva Celennae,
Et quos maliferae despectant moenia Abellae:
Teutonico ritu soliti torquere cateias;

Tegmina quîs capitum raptus de subere cortex,
Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.
Et te montosae misere in proelia Nersae,
Ufens, insignem fama et felicibus armis:
Horrida praecipue cui gens assuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.
Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare iuvat praedas et vivere rapto.
Quin et Marruvia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam et felici comtus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro,
Vipereo generi et graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras et morsus arte levabat.
Sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
Evaluit, neque eum iuvere in vulnera cantus
Somniferi et Marsis quaesitae montibus herbae.
Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis humentia circum
Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercae
Occiderit patriasque explerit sanguine poenas
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Aetheria et superas coeli venisse sub auras,
Paeoniis revocatum herbis et amore Dianae.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitae,
Ipse repertorem medicinae talis et artis
Fulmine Phoebigenam Stygias detrusit ad undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat,
Solus ubi in silvis Italis ignobilis aevum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam templo Triviae lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi, quod litore currum

Et iuvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud secius aequore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
  Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est:
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignes -:
Tam magis illa fremens et tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae -;
At levem clipeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, iam setis obsita, iam bos,
Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
Caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina densentur campis, Argivaque pubes
Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranae acies, et picti scuta Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numicî
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles
Circaeumque iugum; quís Iupiter Anxurus arvis
Praesidet, et viridi gaudens Feronia luco;
Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas
Quaerit iter valles atque in mare conditur Ufens.
  Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum et florentes aere catervas,
Bellatrix, non illa colo calathisve Minervae
Femineas assueta manus, sed proelia virgo
Dura pati cursuque pedum praevertere ventos.
Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu laesisset aristas;
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingueret aequore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa iuventus
Turbaque miratur matrum et prospectat euntem,
Attonitis inhians animis, ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
Et pastoralem praefixa cuspide myrtum.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER OCTAVUS.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu,
Utque acres concussit equos, utque impulit arma;
Extemplo turbati animi, simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, saevitque iuventus
Effera. Ductores primi, Messapus et Ufens
Contemtorque deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teucros,
Advectum Aenean classi victosque Penates
Inferre, et fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adiungere gentes
Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi aut regi apparere Latino.
  Talia per Latium. Quae Laomedontius heros
Cuncta videns magno curarum fluctuat aestu,
Atque animum nunc huc celerem nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat:
Sicut aquae tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunae,
Omnia pervolitat late loca, iamque sub auras
Erigitur summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, et terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:
Quum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
Populeas inter senior se attollere frondes

Visus - eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, et crines umbrosa tegebat arundo -,
Tum sic affari et curas his demere dictis:
„O sate gente deûm, Troianam ex hostibus urbem
„Qui revehis nobis, aeternaque Pergama servas,
„Exspectate solo Laurenti arvisque Latinis,
„Hic tibi certa domus, certi, ne absiste, Penates,
„Neu belli terrere minis: tumor omnis et irae
„Concessere deûm;
„Iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
„Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
„Triginta capitum fetus enixa, iacebit,
„Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
„Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
„Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
„Ascanius clari condet cognominis Albam.
„Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod instat,
„Expedias victor, paucis - adverte - docebo.
„Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
„Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
„Delegere locum et posuere in montibus urbem,
„Pallantis proavi de nomine Pallanteum:
„Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina:
„Hos castris adhibe socios, et foedera iunge.
„Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
„Adversum remis superes subvectus ut amnem.
„Surge age, nate dea, primisque cadentibus astris
„Iunoni fer rite preces, iramque minasque
„Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
„Persolves. Ego sum, pleno quem flumine cernis
„Stringentem ripas et pinguia culta secantem,
„Caeruleus Thybris, coelo gratissimus amnis.
„Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit.“
Dixit, deinde lacu Fluvius se condidit alto,
Ima petens; nox Aenean somnusque reliquit.
Surgit et, aetherii spectans orientia solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustinet, ac tales effundit ad aethera voces:

„Nymphae, Laurentes nymphae, genus amnibus unde est,
„Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
„Accipite Aenean et tandem arcete periclis!
„Quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra
„Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis,
„Semper honore meo, semper celebrabere donis,
„Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
„Adsis o tantum, et propius tua numina firmes!“
Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat; socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,
Candida per silvam cum fetu concolor albo
Procubuit viridique in litore conspicitur sus:
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Iuno,
Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
Leniit, et tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
Sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant rumore secundo;
Labitur uncta vadis abies, mirantur et undae,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virûm fluvio, pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridesque secant placido aequore silvas.
Sol medium coeli conscenderat igneus orbem,
Quum muros arcemque procul ac rara domorum
Tecta vident, quae nunc Romana potentia coelo
Aequavit, tunc res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die solemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae magno divisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes iuvenum primi pauperque senatus
Tura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Allabi nemus et tacitis incumbere remis;

Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse,
Et procul e tumulo „Iuvenes, quae causa subegit
„Ignotas tentare vias? Quo tenditis?“ inquit.
„Qui genus? Unde domo? Pacemne huc fertis, an arma?“
Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
„Troiugenas ac tela vides inimica Latinis,
„Quos illi bello profugos egere superbo.
„Evandrum petimus. Ferte haec et dicite, lectos
„Dardaniae venisse duces, socia arma rogantes.“
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas;
„Egredere o quicumque es“ ait „coramque parentem
„Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes!“
Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis affatur amicis:
„Optime Graiugenûm, cui me fortuna precari
„Et vitta comtos voluit praetendere ramos,
„Non equidem extimui, Danaûm quod ductor et Arcas,
„Quodque ab stirpe fores geminis coniunctus Atridis;
„Sed mea me virtus et sancta oracula divûm,
„Cognatique patres, tua terris didita fama,
„Coniunxere tibi, et fatis egere volentem.
„Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
„Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
„Advehitur Teucros; Electram maximus Atlas
„Edidit, aetherios humero qui sustinet orbes.
„Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
„Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
„At Maiam, auditis si quidquam credimus, Atlas,
„Idem Atlas generat, coeli qui sidera tollit.
„Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
„His fretus, non legatos neque prima per artem
„Tentamenta tui pepigi; me, me ipse meumque
„Obieci caput, et supplex ad limina veni.
„Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello

„Insequitur: nos si pellant, nihil afore credunt,
„Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant,
„Et mare, quod supra, teneant, quodque alluit infra.
„Accipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
„Pectora, sunt animi et rebus spectata iuventus."
Dixerat Aeneas. Ille os oculosque loquentis
Iam dudum et totum lustrabat lumine corpus;
Tum sic pauca refert: „Ut te, fortissime Teucrûm,
„Accipio agnoscoque libens! ut verba parentis
„Et vocem Anchisae magni vultumque recordor!
„Nam memini Hesionae visentem regna sororis
„Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
„Protenus Arcadiae gelidos invisere fines.
„Tum mihi prima genas vestibat flore iuventas,
„Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
„Laomedontiaden; sed cunctis altior ibat
„Anchises. Mihi mens iuvenali ardebat amore
„Compellare virum, et dextrae coniungere dextram.
„Accessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi.
„Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
„Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
„Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
„Ergo et, quam petitis, iuncta est mihi foedere dextra,
„Et, lux quum primum terris se crastina reddet,
„Auxilio laetos dimittam, opibusque iuvabo.
„Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
„Annua, quae differre nefas, celebrate faventes
„Nobiscum, et iam nunc sociorum assuescite mensis."
Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili,
Praecipuumque toro et villosi pelle leonis
Accipit Aenean solioque invitat acerno.
Tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas, simul et Troiana iuventus,
Perpetui tergo bovis et lustralibus extis.
Postquam exemta fames et amor compressus edendi,

Rex Evandrus ait: „Non haec solemnia nobis,
„Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
„Vana superstitio veterumque ignara deorum
„Imposuit; saevis, hospes Troiane, periclis
„Servati facimus, meritosque novamus honores.
„Iam primum saxis suspensam hanc adspice rupem:
„Disiectae procul ut moles, desertaque montis
„Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
„Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
„Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
„Solis inaccessam radiis; semperque recenti
„Caede tepebat humus, foribusque affixa superbis
„Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
„Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
„Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
„Attulit et nobis aliquando optantibus aetas
„Auxilium adventumque dei. Nam maximus ultor,
„Tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
„Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
„Ingentes; vallemque boves amnemque tenebant.
„At furiis Caci mens effera, ne quid inausum
„Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
„Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
„Avertit, totidem forma superante iuvencas.
„Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
„Cauda in speluncam tractos versisque viarum
„Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
„Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
„Interea, quum iam stabulis saturata moveret
„Amphitryoniades armenta abitumque pararet,
„Discessu mugire boves, atque omne querelis
„Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
„Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
„Mugiit, et Caci spem custodita fefellit.
„Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
„Felle dolor: rapit arma manu nodisque gravatum
„Robur, et aërii cursu petit ardua montis.
„Tum primum nostri Cacum videre timentem

„Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,
„Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
„Ut sese inclusit, ruptisque immane catenis
„Deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
„Pendebat, fultosque emuniit obiice postes;
„Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
„Accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
„Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
„Lustrat Aventini montem, ter saxea tentat
„Limina nequidquam, ter fessus valle resedit.
„Stabat acuta silex, praecisis undique saxis
„Speluncae dorso insurgens, altissima visu,
„Dirarum nidis domus opportuna volucrum:
„Hanc, ut prona iugo laevum incumbebat ad amnem,
„Dexter in adversum nitens concussit, et imis
„Avulsam solvit radicibus, inde repente
„Impulit; impulsu quo maximus intonat aether,
„Dissultant ripae refluitque exterritus amnis.
„At specus et Caci detecta apparuit ingens
„Regia, et umbrosae penitus patuere cavernae,
„Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
„Infernas reseret sedes et regna recludat
„Pallida, dîs invisa, superque immane barathrum
„Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
„Ergo insperata deprensum in luce repente,
„Inclusumque cavo saxo atque insueta rudentem,
„Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
„Advocat, et ramis vastisque molaribus instat.
„Ille autem - neque enim fuga iam super ulla pericli
„Faucibus ingentem fumum - mirabile dictu -
„Evomit, involvitque domum caligine caeca,
„Prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
„Fumiferam noctem commixtis igne tenebris.
„Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
„Praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam
„Fumus agit nebulaque ingens specus aestuat atra.
„Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
„Corripit, in nodum complexus, et angit inhaerens

„Elisos oculos et siccum sanguine guttur.
„Panditur extemplo foribus domus atra revulsis,
„Abstractaeque boves abiurataeque rapinae
Coelo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
„Terribiles oculos, vultum villosaque setis
„Pectora semiferi, atque exstinctos faucibus ignes.
„Ex illo celebratus honos, laetique minores
„Servavere diem; primusque Potitius auctor,
„Et domus Herculei custos Pinaria sacri
„Hanc aram luco statuit, quae Maxima semper
„Dicetur nobis, et erit quae maxima semper.
„Quare agite, o iuvenes, tantarum in munere laudum
„Cingite fronde comas et pocula porgite dextris,
„Communemque vocate deum, et date vina volentes.“
Dixerat, Herculea bicolor quum populus umbra
Velavitque comas foliisque innexa pependit,
Et sacer implevit dextram scyphus. Ocius omnes
In mensam laeti libant, divosque precantur.
Devexo interea propior fit Vesper Olympo,
Iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, et mensae grata secundae
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus incensa altaria circum
Populeis adsunt evincti tempora ramis,
Hic iuvenum chorus, ille senum: qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae
Monstra manu geminosque premens eliserit angues;
Ut bello egregias idem disiecerit urbes,
Troiamque Oechaliamque, et duros mille labores
Rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylaeumque Pholumque, manu, tu Cresia mactas
Prodigia et vastum Nemea sub rupe leonem,
Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
Ossa super recubans antro semiesa cruento.
Nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus,

Arduus arma tenens, non te rationis egentem
Lernaeus turba capitum circumstetit anguis.
Salve, vera Iovis proles, decus addite divis,
Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant; super omnia Caci
Speluncam adiiciunt spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obsitus aevo,
Et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur facilesque oculos fert omnia circum
Aeneas, capiturque locis, et singula laetus
Exquiritque auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanae conditor arcis:
„Haec nemora indigenae Fauni nymphaeque tenebant,
„Gensque virûm truncis et duro robore nata,
„Quîs neque mos neque cultus erat, nec iungere tauros
„Aut componere opes norant, aut parcere parto;
„Sed rami atque asper victu venatus alebat.
„Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
„Arma Iovis fugiens et regnis exsul ademtis:
„Is genus indocile ac dispersum montibus altis
„Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
„Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
„Aurea quae perhibent, illo sub rege fuere
„Saecula: sic placida populos in pace regebat,
„Deterior donec paullatim ac decolor aetas
„Et belli rabies et amor successit habendi.
„Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae,
„Saepius et nomen posuit Saturnia tellus;
„Tum reges, asperque immani corpore Thybris,
„A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
„Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
„Me pulsum patria pelagique extrema sequentem
„Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
„His posuere locis, matrisque egere tremenda
„Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollo."

Vix ea dicta; dehinc progressus, monstrat et aram,
Et Carmentalem Romani nomine portam
Quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
Vatis fatidicae, cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycaei;
Nec non et sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum et letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Iam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci; iam tum silvam saxumque tremebant.
„Hoc nemus, hunc“ inquit „frondoso vertice collem,
„Quis deus, incertum est, habitat deus. Arcades ipsum
„Credunt se vidisse Iovem, quum saepe nigrantem
„Aegida concuteret dextra, nimbosque cieret.
„Haec duo praeterea disiectis oppida muris,
„Reliquias veterumque vides monumenta virorum:
„Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
„Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.“
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanoque Foro et lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes: „Haec“ inquit „limina victor
„Alcides subiit, haec illum regia cepit:
„Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
„Finge deo, rebusque veni non asper egenis.“
Dixit, et angusti subter fastigia tecti
Ingentem Aenean duxit, stratisque locavit
Effultum foliis et pelle Libystidis ursae.
Nox ruit et fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoque haec coniugis aureo
Incipit, et dictis divinum adspirat amorem:
„Dum bello Argolici vastabant Pergama reges

„Debita casurasque inimicis ignibus arces,
„Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
„Artis opisque tuae, nec te, carissime coniux,
„Incassumve tuos volui exercere labores;
„Quamvis et Priami deberem plurima natis,
„Et durum Aeneae flevissem saepe laborem.
„Nunc Iovis imperiis Rutulorum constitit oris:
„Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
„Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
„Te potuit lacrimis Tithonia flectere coniux.
„Adspice, qui coëant populi, quae moenia clausis
„Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum."
Dixerat, et niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
Accepit solitam flammam, notusque medullas
Intravit calor et labefacta per ossa cucurrit,
Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit laeta dolis et formae conscia coniux.
Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
„Quid causas petis ex alto? fiducia cessit
„Quo tibi, diva, mei? Similis si cura fuisset;
„Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
„Nec pater omnipotens Troiam nec fata vetabant
„Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
„Et nunc, si bellare paras atque haec tibi mens est,
„Quidquid in arte mea possum promittere curae,
„Quod fieri ferro liquidove potest electro,
„Quantum ignes animaeque valent, absiste precando
„Viribus indubitare tuis." Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.
Inde ubi prima quies medio iam noctis abactae
Curriculo expulerat somnum, quum femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
Impositum, cinerem et sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut servare cubile

Coniugis et possit parvos educere natos:
Haud secus Ignipotens nec tempore segnior illo
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis,
Quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus et Vulcania nomine tellus.
Hoc tunc Ignipotens coelo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque Steropesque et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus iam parte polita
Fulmen erat; toto genitor quae plurima coelo
Deiicit in terras; pars imperfecta manebat:
Tres imbris torti radios, tres nubis aquosae
Addiderant, rutili tres ignis et alitis Austri;
Fulgores nunc terrificos sonitumque metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucres
Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
Aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque angues, ipsamque in pectore divae
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.
„Tollite cuncta“ inquit „coeptosque auferte labores,
„Aetnaei Cyclopes, et huc advertite mentem.
„Arma acri facienda viro. Nunc viribus usus,
„Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
„Praecipitate moras!“ Nec plura effatus, at illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti. Fluit aes rivis aurique metallum,
Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum, septenosque orbibus orbes
Impediunt. Alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque; alii stridentia tinguunt

Aera lacu; gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
Tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ensem,
Demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
Nec non et gemini custodes limine ab alto
Praecedunt gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,
Sermonum memor et promissi muneris, heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congressi iungunt dextras, mediisque residunt
Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior haec:
„Maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam
„Res equidem Troiae victas aut regna fatebor,
„Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
„Exiguae vires: hinc Tusco claudimur amni,
„Hinc Rutulus premit et murum circumsonat armis.
„Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis
„Iungere castra paro: quam fors inopina salutem
„Ostentat. Fatis huc te poscentibus affers.
„Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
„Urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam
„Gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis.
„Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
„Imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
„Quid memorem infandas caedes? quid facta tyranni
„Effera? Dî capiti ipsius generique reservent!
„Mortua quin etiam iungebat corpora vivis,
„Componens manibusque manus atque oribus ora -
„Tormenti genus -. et sanie taboque fluentes
„Complexu in misero longa sic morte necabat.

„At fessi tandem cives infanda furentem
„Armati circumsistunt ipsumque domumque,
„Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
„Ille, inter caedem Rutulorum elapsus, in agros
„Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
„Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis:
„Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.
„His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
„Toto namque fremunt condensae litore puppes,
„Signaque ferre iubent; retinet longaevus haruspex,
„Fata canens: „O Maeoniae delecta iuventus,
„„Flos veterum virtusque virûm, quos iustus in hostem
„„Fert dolor et merita accendit Mezentius ira,
„„Nulli fas Italo tantam subiungere gentem;
„„Externos optate duces.“ Tum Etrusca resedit
„Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
„Ipse oratores ad me regnique coronam
„Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
„Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
„Sed mihi tarda gelu saeclisque effeta senectus
„Invidet imperium, seraeque ad fortia vires.
„Gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
„Hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
„Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
„Ingredere, o Teucrûm atque Italûm fortissime ductor.
„Hunc tibi praeterea, spes et solatia nostri,
„Pallanta adiungam: sub te tolerare magistro
„Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
„Assuescat, primis et te miretur ab annis.
„Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
„Lecta, dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.“
Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades et fidus Achates;
Multaque dura suo tristi cum corde putabant,
Ni signum coelo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso vibratus ab aethere fulgor
Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.

Suspiciunt; iterum atque iterum fragor increpat ingens.
Arma inter nubem coeli in regione serena
Per sudum rutilare vident et pulsa tonare.
Obstupuere animis alii; sed Troïus heros
Agnovit sonitum et divae promissa parentis.
Tum memorat: „Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
„Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
„Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
„Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
„Laturam auxilio.
„Heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!
„Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
„Scuta virûm galeasque et fortia corpora volves,
„Thybri pater! Poscant acies et foedera rumpant!“
Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto,
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Suscitat, hesternumque Larem parvosque Penates
Laetus adit; mactant lectas de more bidentes
Evandrus pariter, pariter Troiana iuventus.
Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit.
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantes virtute legit; pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
Ducunt exsortem Aeneae, quem fulva leonis
Pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.
  Fama volat parvam subito vulgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad litora regis;
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, et maior Martis iam apparet imago.
Tum pater Evandrus, dextram complexus euntis,
Haeret, inexpletus lacrimans, ac talia fatur:
„O mihi praeteritos referat si Iupiter annos,
„Qualis eram, quum primam aciem Praeneste sub ipsa
„Stravi scutorumque incendi victor acervos,
„Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi-,
„Nascenti cui tres animas Feronia mater

„(Horrendum dictu!) dederat, terna arma movenda;
„Ter leto sternendus erat; cui tunc tamen omnes
„Abstulit haec animas dextra et totidem exuit armis -:
„Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
„Nate, tuo, neque finitimo Mezentius umquam
„Huic capiti insultans, tot ferro saeva dedisset
„Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
„At vos, o superi, et divûm tu maxime rector
„Iupiter, Arcadii quaeso miserescite regis,
„Et patrias audite preces: Si numina vestra
„Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
„Si visurus eum vivo et venturus in unum:
„Vitam oro, patior quemvis durare laborem;
„Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris:
„Nunc, nunc o liceat crudelem abrumpere vitam,
„Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
„Dum te, care puer, mea sola et sera voluptas,
„Complexus teneo; gravior neu nuntius aures
„Vulneret.“ Haec genitor digressu dicta supremo
Fundebat; famuli collapsum in tecta ferebant.
Iamque adeo exierat portis equitatus apertis,
Aeneas inter primos et fidus Achates,
Inde alii Troiae proceres; ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum coelo tenebrasque resolvit.
Stant pavidae in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem et fulgentes aere catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt; it clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late sacer; undique colles
Inclusere cavi et nigra nemus abiete cingunt.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.

Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis, celsoque omnis de colle videri
Iam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Aeneas et bello lecta iuventus
Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
At Venus aetherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Ut procul et gelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, seque obtulit ultro:
„En perfecta mei promissa coniugis arte
„Munera, ne mox aut Laurentes, nate, superbos,
„Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum."
Dixit et amplexus nati Cytherea petivit;
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille, deae donis et tanto laetus honore,
Expleri nequit atque oculos per singula volvit,
Miraturque interque manus et brachia versat
Terribilem cristis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis quum caerula nubes
Solis inardescit radiis longeque refulget;
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Hastamque, et clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inscius aevi,
Fecerat Ignipotens; illic genus omne futurae
Stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, et lambere matrem
Impavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam et raptas sine more Sabinas
Consessu caveae, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
Romulidis Tatioque seni Curibusque severis.
Post îdem, inter se posito certamine, reges
Armati Iovis ante aram paterasque tenentes

Stabant et caesa iungebant foedera porca.
Haud procul inde citae Metum in diversa quadrigae
Distulerant - at tu dictis, Albane, maneres! -,
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinium eiectum Porsenna iubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat;
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem similemque minanti
Adspiceres, pontem auderet quia vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In summo custos Tarpeiae Manlius arcis
Stabat pro templo et Capitolia celsa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus Gallos in limine adesse canebat;
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris et dono noctis opacae:
Aurea caesaries ollis atque aurea vestis;
Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla
Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
Gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exsultantes Salios nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices et lapsa ancilia coelo
Extuderat; castae ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
Et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo Furiarumque ora trementem;
Secretosque pios; his dantem iura Catonem.
Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant caerula cano,
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aestumque secabant.
In medio classes aeratas, Actia bella,
Cernere erat; totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar

Cum Patribus Populoque, Penatibus et magnis Dîs,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus;
Parte alia ventis et dîs Agrippa secundis
Arduus agmen agens: cui, belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica variisque Antonius armis,
Victor ab Aurorae populis et litore rubro,
Aegyptum viresque Orientis et ultima secum
Bactra vehit; sequiturque - nefas! - Aegyptia coniux,
Una omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis rostrisque tridentibus aequor.
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu telique volatile ferrum
Spargitur; arva nova Neptunia caede rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro,
Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.
Omnigenûmque deûm monstra et latrator Anubis
Contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
Tela tenent. Saevit medio in certamine Mavors
Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla,
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Aegyptus et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei;
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos iam iamque immittere funes.
Illam inter caedes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri;
Contra autem magno maerentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus et tota veste vocantem
Caeruleum in gremium latebrosaque flumina victos.
At Caesar, triplici invectus Romana triumpho
Moenia, dîs Italis votum immortale sacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per Urbem.

Laetitia ludisque viae plausuque fremebant;
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
Ante aras terram caesi stravere iuvenci.
Ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victae longo ordine gentes,
Quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
Hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos
Finxerat; Euphrates ibat iam mollior undis,
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,
Indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.
Talia per clipeum Vulcani, dona parentis,
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque et fata nepotum.

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER NONUS.

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de coelo misit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
„Turne, quod optanti divûm promittere nemo
„Auderet, volvenda dies, en, attulit ultro.
„Aeneas, urbe et sociis et classe relicta,
„Sceptra Palatini sedemque petit Evandri;
„Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes,
„Lydorumque manum collectosque armat agrestes.
„Quid dubitas? Nunc tempus equos, nunc poscere currus.
„Rumpe moras omnes et turbata arripe castra.“
Dixit, et in coelum paribus se sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnovit iuvenis, duplicesque ad sidera palmas

Sustulit ac tali fugientem est voce secutus:
„Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
„Detulit in terras? unde haec tam clara repente
„Tempestas? Medium video discedere coelum,
„Palantesque polo stellas. Sequor omina tanta,
„Quisquis in arma vocas.“ Et sic effatus ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque aethera votis.
Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictai vestis et auri: -
Messapus primas acies, postrema coërcent
Tyrrhidae iuvenes; medio dux agmine Turnus
[Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est:] -
Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus
Quum refluit campis et iam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caïcus:
„Quis globus, o cives, caligine volvitur atra?
„Ferte citi ferrum, date tela, ascendite muros:
„Hostis adest, eia!“ Ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, et moenia complent:
Namque ita discedens praeceperat optimus armis
Aeneas, si qua interea fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo;
Castra modo et tutos servarent aggere muros.
Ergo etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Obiiciunt portas tamen, et praecepta facessunt,
Armatique cavis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans tardum praecesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus et urbi
Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
„Ecquis erit, mecum, iuvenes, qui primus in hostem...?
„En!“ ait, et iaculum attorquens emittit in auras,
Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur

Horrisono; Teucrûm mirantur inertia corda,
Non aequo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quaerit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
Quum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbres,
Nocte super media: - tuti sub matribus agni
Balatum exercent; ille asper et improbus ira
Saevit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces: -
Haud aliter Rutulo muros et castra tuenti
Ignescunt irae; duris dolor ossibus ardet,
Qua tentet ratione aditus, et quae via clausos
Excutiat Teucros vallo atque effundat in aequum.
Classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
Aggeribus septam circum et fluvialibus undis,
Invadit, sociosque incendia poscit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt: urget praesentia Turni;
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
Taeda, et commixtam Vulcanus ad astra favillam.
  Quis deus, o Musae, tam saeva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite! Prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem et pelagi petere alta parabat,
Ipsa deûm fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his affata Iovem: „Da, nate, petenti,
„Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
„Pinea silva mihi, multos dilecta per annos;
„Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
„Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
„Has ego Dardanio iuveni, quum classis egeret,
„Laeta dedi; nunc sollicitam timor anxius angit.
„Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
„Neu cursu quassatae ullo, neu turbine venti
„Vincantur; prosit nostris in montibus ortas.“

Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
„O genetrix, quo fata vocas, aut quid petis istis?
„Mortaline manu factae immortale carinae
„Fas habeant, certusque incerta pericula lustret
„Aeneas? Cui tanta deo permissa potestas?
„Immo, ubi defunctae finem portusque tenebunt
„Ausonios olim, quaecumque evaserit undis
„Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
„Mortalem eripiam formam, magnique iubebo
„Aequoris esse deas, qualis Nereïa Doto
„Et Galatea secant spumantem pectore pontum.“
Dixerat, idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Annuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
Debita complerant: quum Turni iniuria Matrem
Admonuit ratibus sacris depellere taedas.
Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens
Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
Idaeique chori; tum vox horrenda per auras
Excidit et Troum Rutulorumque agmina complet:
„Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
„Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
„Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
„Ite deae pelagi: genetrix iubet.“ Et sua quaeque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis aequora rostris
Ima petunt; hinc virgineae - mirabile monstrum! -
Reddunt se totidem facies pontoque feruntur,
[Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.]
Obstupuere animi Rutulis; conterritus ipse
Turbatis Messapus equis; cunctatur et amnis
Rauca sonans revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci Turno fiducia cessit;
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
„Troianos haec monstra petunt, his Iupiter ipse
„Auxilium solitum eripuit; non tela neque ignes
„Exspectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,

„Nec spes ulla fugae: rerum pars altera ademta est,
„Terra autem in nostris manibus: tot millia, gentes
„Arma ferunt Italae. Nil me fatalia terrent,
„Si qua Phryges prae se iactant, responsa deorum.
„Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
„Fertilis Ausoniae Troes. Sunt et mea contra
„Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
„Coniuge praerepta; nec solos tangit Atridas
„Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
„Sed periisse semel satis est. Peccare fuisset
„Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
„Femineum; quibus haec medii fiducia valli
„Fossarumque morae, leti discrimina parva,
„Dant animos. At non viderunt moenia Troiae
„Neptuni fabricata manu considere in ignes?
„Sed vos, o lecti, ferro quis scindere vallum
„Apparat et mecum invadit trepidantia castra?
„Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
„Est opus in Teucros. Addant se protenus omnes
„Etrusci socios. Tenebras et inertia furta
„Palladii, caesis summae custodibus arcis,
„Ne timeant; nec equi caeca condemur in alvo:
„Luce palam certum est igni circumdare muros.
„Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
„Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
„Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
„Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
„Procurate, viri, et pugnam sperate parari."
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti; ast illos centeni quemque sequuntur
Purpurei cristis iuvenes auroque corusci.
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes; noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
    Haec super e vallo prospectant Troës et armis

Alta tenent, nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesque et propugnacula iungunt,
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus,
Quos pater Aeneas, si quando adversa vocarent,
Rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita periclum,
Excubat exercetque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida
Venatrix, iaculo celerem levibusque sagittis;
Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadum, Troiana neque induit arma,
Ora puer prima signans intonsa iuventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant;
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: „Dîne hunc ardorem mentibus addunt,
„Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido?
„Aut pugnam aut aliquid iam dudum invadere magnum
„Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.
„Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
„Lumina rara micant, somno vinoque soluti
„Procubuere, silent late loca. Percipe porro,
„Quid dubitem, et quae nunc animo sententia surgat.
„Aenean acciri omnes, populusque patresque,
„Exposcunt, mittique viros, qui certa reportent.
„Si, tibi quae posco, promittunt - nam mihi facti
„Fama sat est -; tumulo videor reperire sub illo
„Posse viam ad muros et moenia Pallantea."
Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus; simul his ardentem affatur amicum:
„Mene igitur socium summis adiungere rebus,
„Nise, fugis? Solum te in tanta pericula mittam?
„Non ita me genitor, bellis assuetus Opheltes,
„Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
„Sublatum erudiit, nec tecum talia gessi,
„Magnanimum Aenean et fata extrema secutus:
„Est hic, est animus lucis contemtor, et istum
„Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem."

Nisus ad haec: „Equidem de te nil tale verebar;
„Nec fas; non: ita me referat tibi magnus ovantem
„Iupiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
„Sed si quis - quae multa vides discrimine tali-
„Si quis in adversum rapiat casusve deusve;
„Te superesse velim: tua vita dignior aetas.
„Sit, qui me raptum pugna pretiove redemtum
„Mandet humo; solita aut si qua id fortuna vetabit,
„Absenti ferat inferias decoretque sepulcro.
„Neu matri miserae tanti sim causa doloris,
„Quae te sola, puer, multis e matribus ausa,
„Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.“
Ille autem „Causas nequidquam nectis inanes,
„Nec mea iam mutata loco sententia cedit.
„Acceleremus!“ ait; vigiles simul excitat. Illi
Succedunt servantque vices; statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas et corda oblita laborum;
Ductores Teucrûm primi, delecta iuventus,
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisve Aeneae iam nuntius esset:
Stant longis adnixi hastis et scuta tenentes
Castrorum et campi medio. Tum Nisus et una
Euryalus confestim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
Tum sic Hyrtacides: „Audite o mentibus aequis,
„Aeneadae, neve haec nostris spectentur ab annis,
„Quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
„Conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
„Qui patet in bivio portae, quae proxima ponto;
„Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
„Erigitur: si fortuna permittitis uti,
„Quaesitum Aenean et moenia Pallantea;
„Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta,
„Affore cernetis. Nec nos via fallit euntes:
„Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem

„Venatu assiduo et totum cognovimus amnem“
Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
„Dî patrii, quorum semper sub numine Troia est,
„Non tamen omnino Teucros delere paratis,
„Quum tales animos iuvenum et tam certa tulistis
„Pectora.“ Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, et vultum lacrimis atque ora rigabat:
„Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
„Praemia posse rear solvi? Pulcherrima primum
„Dî moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
„Actutum pius Aeneas, atque integer aevi
„Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.“....
„Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,“
Excipit Ascanius „per magnos, Nise, Penates
„Assaracique Larem et canae penetralia Vestae
„Obtestor: quaecumque mihi fortuna fidesque est,
„In vestris pono gremiis: revocate parentem,
„Reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
„Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
„Pocula, devicta genitor quae cepit Arisba,
„Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
„Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
„Si vero capere Italiam sceptrisque potiri
„Contigerit victori, et praedae dicere sortem:
„Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
„Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentes
„Excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
„Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
„Corpora captivosque dabit, suaque omnibus arma;
„Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
„Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
„Insequitur, venerande puer, iam pectore toto
„Accipio et comitem casus complector in omnes.
„Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus:
„Seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
„Verborumque fides.“ Contra quem talia fatur
Euryalus: „Me nulla dies tam fortibus ausis
„Dissimilem arguerit: tantum fortuna secunda

„Haud adversa cadat. Sed te super omnia dona
„Unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
„Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
„Mecum excedentem, non moenia regis Acestae:
„Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est
„Inque salutatam linquo, — Nox et tua testis
„Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis;
„At tu, oro, solare inopem, et succurre relictae.
„Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
„In casus omnes.“ Percussa mente dedere
Dardanidae lacrimas, ante omnes pulcher Iulus,
Atque animum patriae strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:
„Sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis:
„Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusae
„Solum defuerit, nec partum gratia talem
„Parva manet. Casus factum quicumque sequentur;
„Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat:
„Quae tibi polliceor reduci rebusque secundis,
„Haec eadem matrique tuae generique manebunt.“
Sic ait illacrimans; humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
Exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt; quos omnis euntes
Primorum manus ad portas, iuvenumque senumque,
Prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri mandata dabat portanda. Sed aurae
Omnia discerpunt et nubibus irrita donant.
  Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Passim somno vinoque per herbam
Corpora fusa vident, arrectos litore currus,
Inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
„Euryale, audendum dextra: nunc ipsa vocat res.

„Hac iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis
„A tergo possit, custodi et consule longe;
„Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.“
Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Exstructus toto proflabat pectore somnum,
Rex idem et regi Turno gratissimus augur;
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tres iuxta famulos, temere inter tela iacentes,
Armigerumque Remi premit aurigamque, sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
Et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque iacebat
Membra deo victus: felix, si protenus illum
Aequasset nocti ludum in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo per ovilia turbans -
Suadet enim vesana fames - manditque trahitque
Molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento.
Nec minor Euryali caedes: incensus et ipse
Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque, -
Ignaros, Rhoetum vigilantem et cuncta videntem;
Sed magnum metuens se post cratera tegebat.
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit assurgenti, et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, et cum sanguine mixta
Vina refert moriens. Hic furto fervidus instat;
Iamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum et religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter quum talia Nisus -
Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri -
„Absistamus:“ ait „nam lux inimica propinquat.
„Poenarum exhaustum satis est, via facta per hostes.“
Multa virûm solido argento perfecta relinquunt,
Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.

Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
Cingula, - Tiburti Remulo ditissimus olim
Quae mittit dona, hospitio quum iungeret absens,
Caedicus, ille suo moriens dat habere nepoti,
Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti, -
Haec rapit atque humeris nequidquam fortibus aptat;
Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.
Interea praemissi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant et Turno regi responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro;
Iamque propinquabant castris muroque subibant,
Quum procul hos laevo flectentes limite cernunt,
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum: conclamat ab agmine Volscens
„State, viri! Quae causa viae, quive estis in armis,
„Quove tenetis iter?“ Nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in silvas et fidere nocti.
Obiiciunt equites sese ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
Horrida, quam densi complerant undique sentes,
Rara per occultos lucebat semita calles.
Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit; iamque imprudens evaserat hostes
Atque locos, qui post Albae de nomine dicti
Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat;
Ut stetit et frustra absentem respexit amicum.
„Euryale infelix, qua te regione reliqui?
„Quave sequar, rursus perplexum iter omne revolvens
„Fallacis silvae?“ Simul et vestigia retro
Observata legit, dumisque silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
Nec longum in medio tempus, quum clamor ad aures
Pervenit ac videt Euryalum, quem iam manus omnis

Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit et conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi iuvenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in hostes
Inferat, et pulchram properet per vulnera mortem?
Ocius adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam ad Lunam, sic voce precatur:
„Tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
„Astrorum decus et nemorum Latonia custos!
„Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
„Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
„Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
„Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras!“
Dixerat, et toto connixus corpore ferrum
Coniicit. Hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur ac fisso transit praecordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure.
Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus utrumque,
Stridens, traiectoque haesit tepefacta cerebro.
Saevit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
„Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
„Persolves amborum“ inquit; simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens,
Conclamat Nisus, nec se celare tenebris
Amplius aut tantum potuit perferre dolorem.
„Me, me, adsum qui feci, in me convertite ferrum,
„O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
„Nec potuit: coelum hoc et conscia sidera testor;
„Tantum infelicem nimium dilexit amicum.“
Talia dicta dabat; sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit:

Purpureus veluti quum flos, succisus aratro,
Languescit moriens, lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia quum forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc
Proturbant. Instat non secius ac rotat ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimum sese proiecit amicum
Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet aevo,
Dum domus Aeneae Capitolî immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores praeda Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, et primis una tot caede peremtis,
Serranoque Numaque: ingens concursus ad ipsa
Corpora seminecesque viros, tepidaque recentem
Caede locum et pleno spumantes sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.
Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Iam sole infuso, iam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, aeratasque acies in proelia cogit
Quisque suas, variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis - visu miserabile! - in hastis
Praefigunt capita et multo clamore sequuntur
Euryali et Nisi.
Aeneadae duri murorum in parte sinistra
Opposuere aciem - nam dextera cingitur amni -,
Ingentesque tenent fossas, et turribus altis
Stant maesti; simul ora virûm praefixa movebant,
Nota nimis miseris atroque fluentia tabo.

Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque allabitur aures
Euryali. At subitus miserae calor ossa reliquit;
Excussi manibus radii revolutaque pensa.
Evolat infelix, et femineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit, non illa virûm, non illa pericli
Telorumque memor; coelum dehinc questibus implet:
„Hunc ego te, Euryale, adspicio? tune ille senectae
„Sera meae requies, potuisti linquere solam
„Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
„Affari extremum miserae data copia matri?
„Heu, terra ignota canibus date praeda Latinis
„Alitibusque iaces! nec te in tua funera mater
„Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
„Veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
„Urgebam et tela curas solabar aniles.
„Quo sequar, aut quae nunc artus avulsaque membra
„Et funus lacerum tellus habet? Hoc mihi de te,
„Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
„Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
„Coniicite, o Rutuli; me primam absumite ferro;
„Aut tu, magne pater divûm, miserere, tuoque
„Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
„Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam."
Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnes
It gemitus; torpent infractae ad proelia vires.
Illam incendentem luctus Idaeus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Corripiunt interque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
Increpuit; sequitur clamor, coelumque remugit.
Accelerant acta pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant ac vellere vallum;
Quaerunt pars aditum, et scalis adscendere muros,
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri ac duris detrudere contis,

Assueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
Possent tectam aciem perrumpere; quum tamen omnes
Ferre iuvat subter densa testudine casus.
Nec iam sufficiunt: nam, qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque ruuntque,
Quae stravit Rutulos late, armorumque resolvit
Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignes;
At Messapus equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum et scalas in moenia poscit.
Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti,
Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turnus
Ediderit, quem quisque virûm demiserit Orco;
Et mecum ingentes oras evolvite belli:
[Et meministis enim, divae, et memorare potestis.]
Turris erat vasto suspectu et pontibus altis,
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali summaque evertere opum vi
Certabant, Troes contra defendere saxis
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, quae plurima vento
Corripuit tabulas et postibus haesit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraque malorum
Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
In partem, quae peste caret: tum pondere turris
Procubuit subito, et coelum tonat omne fragore
Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis et pectora duro
Transfossi ligno veniunt; vix unus Helenor
Et Lycus elapsi: quorum primaevus Helenor,
Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
Sustulerat vetitisque ad Troiam miserat armis,
Ense levis nudo parmaque inglorius alba.

Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas:
Ut fera, quae, densa venantum septa corona,
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Iniicit et saltu supra venabula fertur;
Haud aliter iuvenis medios moriturus in hostes
Irruit et, qua tela videt densissima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus inter et hostes
Inter et arma fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu sociûmque attingere dextras.
Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
Increpat his victor: „Nostrasne evadere, demens,
„Sperasti te posse manus?“ simul arripit ipsum
Pendentem, et magna muri cum parte revellit:
Qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cycnum
Sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis,
Quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur. Invadunt et fossas aggere complent;
Ardentes taedas alii ad fastigia iactant.
Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium portae subeuntem ignesque ferentem,
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asylas,
Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta;
Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus,
Turnus Itym Cloniumque, Dioxippum Promolumque,
Et Sagarim et summis stantem pro turribus Idan,
Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Themillae
Strinxerat; ille manum proiecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta
Et laevo infixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animae letali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera,
Insignis facie, genitor quem miserat Arcens
Eductum matris luco Symaethia circum
Flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici:
Stridentem fundam positis Mezentius hastis

Ipse ter adducta circum caput egit habena,
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo praecordia regno
Ibat et ingentem sese clamore ferebat:
„Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
„Bis capti Phryges, et morti praetendere muros?
„En, qui nostra sibi bello connubia poscunt!
„Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
„Non hic Atridae, nec fandi fictor Ulixes.
„Durum ab stirpe genus natos ad flumina primum
„Deferimus, saevoque gelu duramus et undis;
„Venatu invigilant pueri silvasque fatigant,
„Flectere ludus equos et spicula tendere cornu;
„At patiens operum parvoque assueta iuventus
„Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
„Omne aevum ferro teritur, versaque iuvencûm
„Terga fatigamus hasta, nec tarda senectus
„Debilitat vires animi mutatque vigorem.
„Canitiem galea premimus, semperque recentes
„Comportare iuvat praedas et vivere rapto.
„Vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
„Desidiae cordi; iuvat indulgere choreis,
„Et tunicae manicas et habent redimicula mitrae.
„O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
„Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
„Tympana vos buxusque vocat Berecyntia Matris
„Idaeae: sinite arma viris, et cedite ferro!“
Talia iactantem dictis ac dira canentem
Non tulit Ascanius, nervoque obversus equino
Contendit telum, diversaque brachia ducens
Constitit, ante Iovem supplex per vota precatus:

„Iupiter omnipotens, audacibus annue coeptis:
„Ipse tibi ad tua templa feram solemnia dona,
„Et statuam ante aras aurata fronte iuvencum,
„Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
„Iam cornu petat et pedibus qui spargat arenam."
Audiit et coeli genitor de parte serena
Intonuit laevum: sonat una fatifer arcus.
Effugit horrendum stridens adducta sagitta,
Perque caput Remuli venit et cava tempora ferro
Traiicit. „I, verbis virtutem illude superbis!
„Bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt."
Hoc tantum Ascanius; Teucri clamore sequuntur,
Laetitiaque fremunt animosque ad sidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum:
„Macte nova virtute; puer: sic itur ad astra,
„Dîs genite et geniture deos. Iure omnia bella
„Gente sub Assaraci fato ventura resident,
„Nec te Troia capit." Simul haec effatus ab alto
Aethere se mittit, spirantes dimovet auras,
Ascaniumque petit; formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisae
Armiger ante fuit fidusque ad limina custos,
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longaevo similis, vocemque coloremque
Et crines albos et saeva sonoribus arma;
Atque his ardentem dictis affatur Iulum:
„Sit satis, Aenide, telis impune Numanum
„Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
„Concedit laudem, et paribus non invidet armis;
„Cetera parce, puer, bello." Sic orsus Apollo
Mortales medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere deum proceres divinaque tela
Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo avidum pugnae dictis ac numine Phoebi
Ascanium prohibent, ipsi in certamina rursus

Succedunt animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris;
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis; tum scuta cavaeque
Dant sonitum flictu galeae: pugna aspera surgit,
Quantus ab occasu veniens pluvialibus Haedis
Verberat imber humum, quam multa grandine nimbi
In vada praecipitant, quum Iupiter horridus Austris
Torquet aquosam hiemem et coelo cava nubila rumpit.
Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
Quos Iovis eduxit luco silvestris Iaera
Abietibus iuvenes patriis et montibus aequos,
Portam, quae ducis imperio commissa, recludunt,
Freti armis, ultroque invitant moenibus hostem.
Ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant,
Armati ferro et cristis capita alta corusci,
Quales aëriae liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amoenum,
Consurgunt geminae quercus, intonsaque coelo
Attollunt capita et sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
Continuo Quercens et pulcher Aquicolus armis
Et praeceps animi Tmarus et Mavortius Haemon
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portae posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus irae,
Et iam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diversa in parte furenti
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere caede nova et portas praebere patentes.
Deserit inceptum atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratresque superbos.
Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto sternit iaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenerum, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit; reddit specus atri vulneris undam

Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum;
Tum Bitian ardentem oculis animisqûe frementem,
Non iaculo - neque enim iaculo vitam ille dedisset -,
Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis et auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens.
Talis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam ponto iaciunt; sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit;
Miscent se maria et nigrae attolluntur arenae;
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Iovis imperiis imposta Typhoeo.
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et stimulos acres sub pectore vertit,
Immisitque fugam Teucris atrumque timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnae,
Bellatorque animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res;
Portam vi multa converso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Moenibus exclusos duro in certamine linquit;
Ast alios secum includit recipitque ruentes,
Demens, qui Rutulûm in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulsit, et arma
Horrendum sonuere; tremunt in vertice cristae
Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittit.
Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
Turbati subito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternae fervidus ira
Effatur: „Non haec dotalis regia Amatae,
„Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum;

„Castra inimica vides; nulla hinc exire potestas."
Olli subridens sedato pectore Turnus:
„Incipe, si qua animo virtus, et consere dextram:
„Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillen."
Dixerat; ille rudem nodis et cortice crudo
Intorquet summis adnixus viribus hastam.
Excepere aurae: vulnus Saturnia Iuno
Detorsit veniens portaeque infigitur hasta.
„At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
„Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor."
Sic ait, et sublatum alte consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit impubesque immani vulnere malas.
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens, atque illi partibus aequis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troes:
Et si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu sociosque immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem caedisque insana cupido
Egit in adversos.
Principio Phalerim et succiso poplite Gygen
Excipit, hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum: Iuno vires animumque ministrat.
Addit Halym comitem et confixa Phegea parma,
Ignaros deinde in muris Martemque cientes
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque.
Lyncea tendentem contra sociosque vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Unguere tela manu ferrumque armare veneno,
Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea Musis,
Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharae cordi, numerosque intendere nervis,

Semper equos atque arma virûm pugnasque canebat.
Tandem ductores audita caede suorum
Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus,
Palantesque vident socios hostemque receptum.
Et Mnestheus „Quo deinde fugam, quo tenditis?“ inquit.
„Quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
„Unus homo, et vestris, o cives, undique septus
„Aggeribus, tantas strages impune per urbem
„Ediderit? iuvenum primos tot miserit Orco?
„Non infelicis patriae veterumque deorum
„Et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?“
Talibus accensi firmantur, et agmine denso
Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere ac partem, quae cingitur unda.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu saevum turba leonem
Quum telis premit infensis, at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit, et neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra
Ille quidem, hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, et mens exaestuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes,
Bis confusa fuga per muros agmina vertit;
Sed manus e castris propere coit omnis in unum;
Nec contra vires audet Saturnia Iuno
Sufficere: aëriam coelo nam Iupiter Irim
Demisit, germanae haud mollia iussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: iniectis sic undique telis
Obruitur. Strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt,
Discussaeque iubae capiti, nec sufficit umbo
Ictibus; ingeminant hastis et Troes et ipse
Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
Liquitur et piceum - nec respirare potestas -
Flumen agit; fessos quatit aeger anhelitus artus.

Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit. Ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem ac mollibus extulit undis,
Et laetum sociis abluta caede remisit.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER DECIMUS.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat divûm pater atque hominum rex
Sideream in sedem, terras unde arduus omnes
Castraque Dardanidûm adspectat populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus; incipit ipse:
„Coelicolae magni, quianam sententia vobis
„Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
„Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
„Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
„Aut hos arma sequi ferrumque lacessere suasit?
„Adveniet iustum pugnae, ne arcessite, tempus,
„Quum fera Carthago Romanis arcibus olim
„Exitium magnum atque Alpes immittet apertas.
„Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit;
„Nunc sinite, et placitum laeti componite foedus."
Iupiter haec paucis; at non Venus aurea contra
Pauca refert:
„O pater, o hominum rerumque aeterna potestas, -
„Namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus? —
„Cernis, ut insultent Rutuli, Turnusque feratur
„Per medios insignis equis tumidusque secundo
„Marte ruat? Non clausa tegunt iam moenia Teucros.
„Quin intra portas atque ipsis proelia miscent
„Aggeribus murorum, et inundant sanguine fossae.
„Aeneas ignarus abest. Numquamne levari
„Obsidione sines? Muris iterum imminet hostis
„Nascentis Troiae, nec non exercitus alter,

„Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
„Tydides. Equidem credo, mea vulnera restant,
„Et tua progenies mortalia demoror arma!
„Si sine pace tua atque invito numine Troes
„Italiam petiere: luant peccata, neque illos
„Iuveris auxilio; sin tot responsa secuti,
„Quae superi manesque dabant: cur nunc tua quisquam
„Vertere iussa potest, aut cur nova condere fata?
„Quid repetam exustas Erycino in litore classes?
„Quid tempestatum regem ventosque furentes
„Aeolia excitos, aut actam nubibus Irim?
„Nunc etiam Manes - haec intentata manebat
„Sors rerum - movet, et superis immissa repente
„Allecto medias Italûm bacchata per urbes.
„Nil super imperio moveor: speravimus ista,
„Dum fortuna fuit; vincant, quos vincere mavis.
„Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux
„Dura; per eversae, genitor, fumantia Troiae
„Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
„Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
„Aeneas sane ignotis iactetur in undis
„Et, quamcumque viam dederit fortuna, sequatur;
„Hunc tegere et dirae valeam subducere pugnae.
„Est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera,
„Idaliaeque domus: positis inglorius armis
„Exigat hic aevum. Magna dicione iubeto
„Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
„Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
„Iuvit et Argolicos medium fugisse per ignes,
„Totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
„Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quaerunt?
„Non satius, cineres patriae insedisse supremos
„Atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoënta
„Redde, oro, miseris, iterumque revolvere casus
„Da, pater, Iliacos Teucris.“ Tum regia Iuno,
Acta furore gravi: „Quid me alta silentia cogis
„Rumpere et obductum verbis vulgare dolorem?
„Aenean hominum quisquam divûmque subegit

„Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino? —
„Italiam petiit fatis auctoribus: esto;
„Cassandrae impulsus furiis: num linquere castra
„Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
„Num puero summam belli, num credere muros,
„Tyrrhenamque fidem aut gentes agitare quietas?
„Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostri
„Egit? ubi hic Iuno demissave nubibus Iris? —
„Indignum est, Italos Troiam circumdare flammis
„Nascentem, et patria Turnum consistere terra,
„Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:
„Quid, face Troianos atra vim ferre Latinis,
„Arva aliena iugo premere atque avertere praedas?
„Quid, soceros legere et gremiis abducere pactas;
„Pacem orare manu, praefigere puppibus arma? —
„Tu potes Aenean manibus subducere Graiûm,
„Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes,
„Et potes in totidem classem convertere nymphas;
„Nos aliquid Rutulos contra iuvisse, nefandum est? —
„Aeneas ignarus abest: ignarus et absit:
„Est Paphus Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
„Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas?
„Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
„Conamur? nos; an miseros qui Troas Achivis
„Obiecit? Quae causa fuit, consurgere in arma
„Europamque Asiamque et foedera solvere furto?
„Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter,
„Aut ego tela dedi, fovive cupidine bella?
„Tum decuit metuisse tuis; nunc sera querelis
„Haud iustis assurgis, et irrita iurgia iactas.“
Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant
Coelicolae assensu vario: ceu flamina prima
Quum deprensa fremunt silvis et caeca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit - eo dicente deûm domus alta silescit
Et tremefacta solo tellus, silet arduus aether,
Tum Zephyri posuere, premit placida aequora pontus -

„Accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
„Quandoquidem Ausonios coniungi foedera Teucris
„Haud licitum, nec vestra capit discordia finem:
„Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
„Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo,
„Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
„Sive errore malo Troiae monitisque sinistris.
„Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
„Fortunamque ferent. Rex Iupiter omnibus idem:
„Fata viam invenient.“ Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi; solio tum Iupiter aureo
Surgit, coelicolae medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere caede viros, et moenia cingere flammis.
At legio Aeneadûm vallis obsessa tenetur,
Nec spes ulla fugae; miseri stant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona.
Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymoetes
Assaracique duo et senior cum Castore Thymbris
Prima acies; hos germani Sarpedonis ambo
Et Clarus et Themon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi iaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
Qualis gemma, micat, fulvum quae dividit aurum,
Aut collo decus aut capiti, vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,
Lucet ebur; fusos cervix cui lactea crines
Accipit et molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
Vulnera dirigere et calamos armare veneno,
Maeonia generose domo, ubi pinguia culta

Exercentque viri, Pactolosque irrigat auro.
Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit,
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant; media Aeneas freta nocte secabat.
Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis:
Regem adit et regi memorat nomenque genusque,
Quidve petat quidve ipse ferat; Mezentius arma
Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet; humanis quae sit fiducia rebus
Admonet immiscetque preces. Haud fit mora: Tarchon
Iungit opes, foedusque ferit; tum libera fati
Classem conscendit iussis gens Lydia divûm,
Externo commissa duci. Aeneïa puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones;
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat
Eventus belli varios; Pallasque sinistro
Affixus lateri iam quaerit sidera, opacae
Noctis iter, iam quae passus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque movete,
Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus aerata princeps secat aequora Tigri:
Sub quo mille manus iuvenum, qui moenia Clusî,
Quique urbem liquere Cosas; quîs tela sagittae
Gorytique leves humeris et letifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli iuvenes; ast Ilva trecentos
Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum divûmque interpres Asilas,
Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent
Et linguae volucrum et praesagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
Hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae,

Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens et versicoloribus armis.
Tercentum adiiciunt; mens omnibus una sequendi,
Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempestaeque Graviscae.
Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupavo,
Cuius olorinae surgunt de vertice pennae -
Crimen amor vestrum - formaeque insigne paternae.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes umbramque sororum
Dum canit et maestum Musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam,
Linquentem terras et sidera voce sequentem.
Filius, aequales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet - ille
Instat aquae, saxumque undis immane minatur
Arduus - et longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen,
Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum:
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni;
Ipsa caput populis; Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton et caerula concha
Exterrens freta, cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem praefert, in pristim desinit alvus;
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Troiae, et campos salis aere secabant.
Iamque dies coelo concesserat, almaque curru
Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
Aeneas - neque enim membris dat cura quietem -

Ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
Occurrit comitum: Nymphae, quas alma Cybebe
Numen habere maris Nymphasque e navibus esse
Iusserat, innabant pariter fluctusque secabant,
Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
Agnoscunt longe regem, lustrantque choreis.
Quarum quae fandi doctissima, Cymodocea
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac laeva tacitis subremigat undis;
Tum sic ignarum alloquitur: „Vigilasne, deûm gens,
„Aenea? Vigila, et velis immitte rudentes.
„Nos sumus, Idaeae sacro de vertice pinus,
„Nunc pelagi Nymphae, classis tua. Perfidus ut nos
„Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat;
„Rupimus invitae tua vincula, teque per aequor
„Quaerimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
„Et dedit esse deas aevumque agitare sub undis.
„At puer Ascanius muro fossisque tenetur
„Tela inter media atque horrentes Marte Latinos.
„Iam loca iussa tenet forti permixtus Etrusco
„Arcas eques; medias illis opponere turmas,
„Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
„Surge age, et Aurora socios veniente vocari
„Primus in arma iube, et clipeum cape, quem dedit ipse
„Invictum Ignipotens atque oras ambiit auro.
„Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
„Ingentes Rutulae spectabit caedis acervos."
Dixerat, et dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per undas
Ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
Inde aliae celerant cursus. Stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera adspectans convexa precatur:
„Alma parens Idaea deûm, cui Dindyma cordi
„Turrigeraeque urbes biiugique ad frena leones,
„Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
„Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo."

Tantum effatus, et interea revoluta ruebat
Matura iam luce dies noctemque fugarat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
Iamque in conspectu Teucros habet et sua castra,
Stans celsa in puppi: clipeum quum deinde sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris: spes addita suscitat iras;
Tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant
Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis, donec versas ad litora puppes
Respiciunt, totumque allabi classibus aequor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, et vastos umbo vomit aereus ignes:
Non secus ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor,
Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris,
Nascitur et laevo contristat lumine coelum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora praecipere, et venientes pellere terra.
[Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:]
„Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
„In manibus Mars ipse, viri. Nunc coniugis esto
„Quisque suae tectique memor; nunc magna referto
„Facta, patrum laudes. Ultro occurramus ad undam,
„Dum trepidi egressique labant vestigia prima.
„Audentes Fortuna iuvat.“
Haec ait, et secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit. Multi servare recursus
Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu;
Per remos alii. Speculatus litora Tarchon,
Qua vada non spirant nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur aestu,
Advertit subito proras, sociosque precatur:

„Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
„Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris
„Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina!
„Frangere nec tali puppim statione recuso,
„Arrepta tellure semel.“ Quae talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis,
Donec rostra tenent siccum. Et sedere carinae
Omnes innocuae; sed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat;
Solvitur atque viros mediis exponit in undis,
Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora; sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore sistit.
Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes
Aeneas, omen pugnae, stravitque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Aenean petit. Huic gladio perque aerea suta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum iam matre peremta,
Et tibi, Phoebe, sacrum, casus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe, Cissea durum
Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,
Deiecit leto: nihil illos Herculis arma
Nec validae iuvere manus genitorque Melampus,
Alcidae comes, usque graves dum terra labores
Praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertes,
Intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flaventem primâ lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui iuvenum tibi semper erant, miserande iaceres;
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies, septem numero: septenaque tela
Coniiciunt; partim galea clipeoque resultant
Irrita, deflexit partim stringentia corpus

Alma Venus. Fidum Aeneas affatur Achaten:
„Suggere tela mihi: non ullum dextera frustra
„Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graiûm
„Iliacis campis.“ Tum magnam corripit hastam,
Et iacit: illa volans clipei transverberat aera
Maeonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra: traiecto missa lacerto
Protinus hasta fugit servatque cruenta tenorem,
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,
Aenean petiit; sed non et figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
Hic Curibus, fidens primaevo corpore, Clausus
Advenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
Sub mentum graviter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit traiecto gutture; at ille
Fronte ferit terram et crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threïcios Boreae de gente suprema,
Et tres, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Accurrit Halaesus
Auruncaeque manus, subit et Neptunia proles,
Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso
Ausoniae. Magno discordes aethere venti
Proelia ceu tollunt animis et viribus aequis;
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
Anceps pugna diu; stant obnixa omnia contra:
Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
Concurrunt, haeret pede pes densusque viro vir.
At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Impulerat torrens arbustaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos acies inferre pedestres,
Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
Aspera quîs natura loci dimittere quando
Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
„Quo fugitis, socii? Per vos et fortia facta,

„Per ducis Evandri nomen devictaque bella,
„Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
„Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostes
„Est via. Qua globus ille virûm densissimus urguet,
„Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
„Numina nulla premunt; mortali urguemur ab hoste
„Mortales; totidem nobis animaeque manusque.
„Ecce, maris magna claudit nos obiice pontus;
„Deest iam terra fugae: pelagus Troiamne petemus?"
Haec ait et medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dabat, hastamque receptat
Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
Excipit atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis;
Te decisa suum, Laride, dextera quaerit,
Semianimesque micant digiti ferrumque retractant.
Arcadas accensos monitu et praeclara tuentes
Facta viri mixtus dolor et pudor armat in hostes.
Tum Pallas biiugis fugientem Rhoetea praeter
Traiicit. Hoc spatium, tantumque morae fuit Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat hastam,
Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens fratremque Tyren; curruque volutus
Caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut, optato ventis aestate coortis,
Dispersa immittit silvis incendia pastor;
Correptis subito mediis, extenditur una

Horrida per latos acies Vulcania campos;
Ille sedens victor flammas despectat ovantes:
Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum,
Teque iuvat, Palla. Sed bellis acer Halaesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona Pheretaque Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
Elatam in iugulum; saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
Fata canens silvis genitor celarat Halaesum,
Ut senior leto canentia lumina solvit:
Iniecere manum Parcae telisque sacrarunt
Evandri. Quem sic Pallas petit ante precatus:
„Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
„Fortunam atque viam duri per pectus Halaesi.
„Haec arma exuviasque viri tua quercus habebit.“
Audiit illa deus: dum texit Imaona Halaesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non caede viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
Sternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci,
Et vos, o Graiis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis;
Extremi addensent acies, nec turba moveri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat et urguet,
Hinc contra Lausus; nec multum discrepat aetas;
Egregii forma, sed quîs fortuna negarat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
  Interea soror alma monet succedere Lauso
Turnum: qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios: „Tempus desistere pugnae:
„Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
„Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.“
Haec ait, et socii cesserunt aequore iusso.
At, Rutulûm abscessu, iuvenis tum, iussa superba

Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu,
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
„Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,
„Aut leto insigni; sorti pater aequus utrique est.
„Tolle minas.“ Fatus medium procedit in aequor.
Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
Desiluit Turnus biiugis: pedes apparat ire
Comminus. Utque leo, specula quum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in proelia taurum,
Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
Ire prior Pallas, si qua fors adiuvet ausum
Viribus imparibus, magnumque ita ad aethera fatur:
„Per patris hospitium et mensas, quas advena adisti,
„Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis!
„Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
„Victoremque ferant morientia lumina Turni.“
Audiit Alcides iuvenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrimasque effundit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
„Stat sua cuique dies; breve et irreparabile tempus
„Omnibus est vitae; sed famam extendere factis,
„Hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
„Tot nati cecidere deûm; quin occidit una
„Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
„Fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.“
Sic ait, atque oculos Rutulorum reiicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem deripit ensem.
Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa,
Incidit, atque, viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur:
„Adspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.“
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
Quum pellis toties obeat circumdata tauri,

Vibranti medium cuspis transverberat ictu,
Loricaeque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
Una eademque via sanguis animusque sequuntur.
Corruit in vulnus; sonitum super arma dedere;
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super adsistens,
„Arcades, haec“ inquit „memores mea dicta referte
„Evandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.
„Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
„Largior. Haud illi stabunt Aeneïa parvo
„Hospitia.“ Et laevo pressit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas: una sub nocte iugali
Caesa manus iuvenum foede, thalamique cruenti;
Quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro.
Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati sortisque futurae,
Et servare modum, rebus sublata secundis!
Turno tempus erit, magno quum optaverit emtum
Intactum Pallanta, et quum spolia ista diemque
Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum rediture parenti!
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert,
Quum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos!
Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Aeneae, tenui discrimine leti
Esse suos: tempus, versis succurrere Teucris
Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
Caede nova quaerens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis, mensae, quas advena primas
Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
Quatuor hic iuvenes, totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam contenderat hastam;

Ille astu subit, at tremebunda supervolat hasta;
Et genua amplectens effatur talia supplex:
„Per patrios Manes et spes surgentis Iuli,
„Te precor, hanc animam serves gnatoque patrique.
„Est domus alta; iacent penitus defossa talenta
„Caelati argenti; sunt auri pondera facti
„Infectique mihi. Non hic victoria Teucrûm
„Vertitur, aut anima una dabit discrimina tanta."
Dixerat; Aeneas contra cui talia reddit:
„Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
„Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
„Sustulit ista prior iam tum Pallante peremto.
„Hoc patris Anchisae Manes, hoc sentit Iulus."
Sic fatus galeam laeva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus applicat ensem.
Nec procul Haemónides, Phoebi Triviaeque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veste atque insignibus armis:
Quem congressus agit campo, lapsumque superstans
Immolat, ingentique umbra tegit; arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.
Instaurant acies Vulcani stirpe creatus
Caeculus et veniens Marsorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram
Et totum clipei ferro deiecerat orbem; -
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, coeloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi et longos promiserat annos; -
Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis,
Silvicolae Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit. Ille reducta
Loricam clipeique ingens onus impedit hasta.
Tum caput orantis nequidquam et multa parantis
Dicere deturbat terrae, truncumque tepentem
Provolvens, super haec inimico pectore fatur:
„Istic nunc, metuende, iace! Non te optima mater
„Condet humo, patrioque onerabit membra sepulcro,
„Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum

„Unda feret, piscesque impasti vulnera lambent."
Protenus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
Persequitur fortemque Numam fulvumque Camertem,
Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri
Qui fuit Ausonidûm et tacitis regnavit Amyclis.
Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arsisse, Iovis quum fulmina contra
Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret enses:
Sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
Ut semel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei
Quadriiuges in equos adversaque pectora tendit;
Atque illi longe gradientem et dira frementem
Ut videre, metu versi retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currum.
Interea biiugis infert se Lucagus albis
In medios fraterque Liger; sed frater habenis
Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Aeneas tanto fervore furentes:
Irruit, adversaque ingens apparuit hasta.
Cui Liger:
„Non Diomedis equos, nec currum cernis Achilli
„Aut Phrygiae campos; nunc belli finis et aevi
„His dabitur terris." Vesano talia late
Dicta volant Ligeri; sed non et Troïus heros
Dicta parat contra: iaculum nam torquet in hostes.
Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit biiugos, proiecto dum pede laevo
Aptat se pugnae; subit oras hasta per imas
Fulgentis clipei, tum laevum perforat inguen:
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Aeneas dictis affatur amaris:
„Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
„Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae;
„Ipse rotis saliens iuga deseris." Haec ita fatus
Arripuit biiugos. Frater tendebat inertes
Infelix palmas, curru delapsus eodem:
„Per te, per qui te talem genuere parentes,

„Vir Troiane, sine hanc animam, et miserere precantis!“
Pluribus oranti Aeneas: „Haud talia dudum
„Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.“
Tum latebras animae, pectus, mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt et castra relinquunt
Ascanius puer et nequidquam obsessa iuventus.
Iunonem interea compellat Iupiter ultro:
„O germana mihi atque eadem gratissima coniux,
„Ut rebare, Venus - nec te sententia fallit -
„Troianas sustentat opes: non vivida bello
„Dextra viris animusque ferox patiensque pericli.“
Cui Iuno submissa: „Quid, o pulcherrime coniux,
„Sollicitas aegram et tua tristia dicta timentem?
„Si mihi, quae quondam fuerat, quamque esse decebat,
„Vis in amore foret. Non hoc mihi namque negares,
„Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum,
„Et Dauno possem incolumem servare parenti.
„Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.
„Ille tamen nostra deducit origine nomen,
„Pilumnusque illi quartus pater, et tua larga
„Saepe manu multisque oneravit limina donis.“
Cui rex aetherii breviter sic fatus Olympi:
„Si mora praesentis leti tempusque caduco
„Oratur iuveni, meque hoc ita ponere sentis;
„Tolle fuga Turnum atque instantibus eripe fatis:
„Hactenus indulsisse vacat. Sin altior istis
„Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
„Mutarive putas bellum; spes pascis inanes.“
Et Iuno allacrimans: „Quid, si, quae voce gravaris,
„Mente dares, atque haec Turno rata vita maneret?
„Nunc manet insontem gravis exitus, aut ego veri
„Vana feror. Quod ut o potius formidine falsa
„Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!“
Haec ubi dicta dedit, coelo se protenus alto
Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras,
Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit.

Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
In faciem Aeneae - visu mirabile monstrum -
Dardaniis ornat telis, clipeumque iubasque
Divini assimulat capitis, dat inania verba,
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis:
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
At primas laeta ante acies exsultat imago,
Irritatque virum telis et voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Coniicit; illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem.
„Quo fugis, Aenea? Thalamos ne desere pactos!
„Hac dabitur dextra tellus quaesita per undas."
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem, nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis et ponte parato,
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris:
Huc sese trepida Aeneae fugientis imago
Coniicit in latebras; nec Turnus segnior instat,
Exsuperatque moras et pontes transilit altos.
Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem,
Avulsamque rapit revoluta per aequora navem.
Tum levis haud ultra latebras iam quaerit imago,
Sed sublime volans nubi se immiscuit atrae.
Illum autem Aeneas absentem in proelia poscit;
Obvia multa virûm demittit corpora morti:
Quum Turnum medio interea fert aequore turbo.
Respicit ignarus rerum ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
„Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
„Duxisti, et tales voluisti expendere poenas?
„Quo feror? unde abii? quae me fuga, quemve reducit?
„Laurentesne iterum muros aut castra videbo?
„Quid manus illa virûm, qui me meaque arma secuti,
„Quosque - nefas - omnes infanda in morte reliqui,

„Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
„Accipio? Quid ago, aut quae iam satis ima dehiscat
„Terra mihi? Vos o potius miserescite, venti!
„In rupes, in saxa - volens vos Turnus adoro -
„Ferte ratem, saevisque vadis immittite Syrtis,
„Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur."
Haec memorans, animo nunc huc nunc fluctuat illuc,
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, et crudum per costas exigat ensem;
Fluctibus an iaciat mediis, et litora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum se reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Iuno
Continuit, iuvenemque animo miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Iovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
Ille, - velut rupes, vastum quae prodit in aequor
Obvia ventorum furiis expostaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert coelique marisque,
Ipsa immota manens, - prolem Dolichaonis, Hebrum,
Sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem -
Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adversam, poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit, armaque Lauso
Donat habere humeris et vertice figere cristas -,
Nec non Evanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
Aequalem comitemque, una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, et face praegnans
Cisseïs regina Parim: Paris urbe paterna
Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit multosque palus Laurentia, silva
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox et inhorruit armos;

Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus,
Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant;
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas:
Haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro;
Missilibus longe et vasto clamore lacessunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus hymenaeos:
Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis et pactae coniugis ostro;
Impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans -
Suadet enim vesana fames - si forte fugacem
Conspexit capream aut surgentem in cornua cervum,
Gaudet, hians immane, comasque arrexit, et haeret
Visceribus super incumbens, lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum exspirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec iacta caecum dare cuspide vulnus;
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior sed fortibus armis.
Tum super abiectum posito pede nixus et hasta,
„Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.“
Conclamant socii laetum paeana secuti.
Ille autem exspirans: „Non me, quicumque es, inulto,
„Victor, nec longum laetabere: te quoque fata
„Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.“
Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
„Nunc morere; ast de me divûm pater atque hominum rex
„Viderit!“ Hoc dicens eduxit corpore telum;
Olli dura quies oculos et ferreus urguet
Somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obtruncat; Sacrator Hydaspen;
Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orsen;
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten,

Illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis,
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitae
Deiicit; at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis iaculo et longe fallente sagitta.
Iam gravis aequabat luctus et mutua Mavors
Funera; caedebant pariter pariterque ruebant
Victores victique, neque his fuga nota neque illis.
Dî Iovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus esse labores:
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno;
Pallida Tisiphone media inter millia saevit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
Quum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam scindens, humero supereminet undas,
Aut, summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo et caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat,
Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae,
„Dextra mihi deus et telum, quod missile libro,
„Nunc adsint! Voveo praedonis corpore raptis
„Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum
„Aeneae.“ Dixit, stridentemque eminus hastam
Iecit; at illa volans clipeo est excussa, proculque
Egregium Antoren latus inter et ilia figit,
Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
Haeserat Evandro atque Itala consederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, coelumque
Adspicit et dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
Aere cavum triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,

Eripit a femine, et trepidanti fervidus instat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus, lacrimaeque per ora volutae.
Hic mortis durae casum tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, iuvenis memorande, silebo.
Ille pedem referens et inutilis inque ligatus
Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat:
Proripuit iuvenis seseque immiscuit armis,
Iamque assurgentis dextra plagamque ferentis
Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit. Socii magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret,
Telaque coniiciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet se.
Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola, et tuta latet arce viator
Aut amnis ripis aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris, ut possint, sole reducto,
Exercere diem: sic obrutus undique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet omnis,
Sustinet et Lausum increpitat, Lausoque minatur:
„Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?
„Fallit te incautum pietas tua.“ Nec minus ille
Exsultat demens; saevae iamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Aeneas iuvenem, totumque recondit;
Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
Implevitque sinum sanguis; tum vita per auras
Concessit maesta ad Manes, corpusque reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit,
Et mentem patriae subiit pietatis imago.
„Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,

„Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
„Arma, quibus laetatus, habe tua, teque parentum
„Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
„Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
„Aeneae magni dextra cadis.“ Increpat ultro
Cunctantes socios, et terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris acclinis trunco; procul aerea ramis
Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum iuvenes; ipse aeger, anhelans,
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit,
Qui revocent maestique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimem super arma ferebant
Flentes, ingentem atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum praesaga mali mens:
Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
Ad coelum tendit palmas, et corpore inhaeret.
„Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
„Ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
„Quem genui? Tuane haec genitor per vulnera servor,
„Morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
„Exitium infelix; nunc alte vulnus adactum!
„Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
„Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
„Debueram patriae poenas odiisque meorum:
„Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem!
„Nunc vivo, neque adhuc homines lucemque relinquo.
„Sed linquam.“ Simul hoc dicens attollit in aegrum
Se femur, et, quamquam vis alto vulnere tardat,
Haud deiectus equum duci iubet. Hoc decus illi,
Hoc solamen erat, bellis hoc victor abibat
Omnibus. Alloquitur maerentem et talibus infit:
„Rhaebe, diu - res si qua diu mortalibus ulla est -
„Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
„Et caput Aeneae referes, Lausique dolorum

„Ultor eris mecum; aut, aperit si nulla viam vis,
„Occumbes pariter: neque enim, fortissime, credo,
„Iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.“
Dixit, et exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusque ambas iaculis oneravit acutis,
Aere caput fulgens cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit: aestuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
[Et furiis agitatus amor et conscia virtus.]
Atque hic Aenean magna ter voce vocavit.
Aeneas agnovit eum, laetusque precatur:
„Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo!
„Incipias conferre manum.“
Tantum effatus, et infesta subit obvius hasta.
Ille autem: „Quid me, erepto, saevissime, nato
„Terres? Haec via sola fuit, qua perdere posses.
„Nec mortem horremus, nec divûm parcimus ulli.
„Desine: nam venio moriturus, et haec tibi porto
„Dona prius.“ Dixit, telumque intorsit in hostem.
Inde aliud super atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro; sed sustinet aureus umbo.
Ter circum adstantem laevos equitavit in orbes,
Tela manu iaciens; ter secum Troïus heros
Immanem aerato circumfert tegmine silvam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
Vellere, et urguetur pugna congressus iniqua;
Multa movens animo, iam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora coniicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes et calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt coelum Troesque Latinique.
Advolat Aeneas, vaginaque eripit ensem,
Et super haec: „Ubi nunc Mezentius acer et illa
„Effera vis animi?“ Contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit coelum mentemque recepit:
„Hostis amare, quid increpitas mortemque minaris?
„Nullum in caede nefas, nec sic ad proelia veni,

„Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
„Unum hoc, per si qua est victis venia hostibus, oro,
„Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
„Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem,
„Et me consortem nati concede sepulcro."
Haec loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER UNDECIMUS.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit:
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humandis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota deûm primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezentî ducis exuvias, tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens; aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri et bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis, clipeumque ex aere sinistrae
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios - namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum - sic incipiens hortatur ovantes:
„Maxima res effecta, viri: timor omnis abesto,
„Quod superest: haec sunt spolia et de rege superbo
„Primitiae, manibusque meis Mezentius hic est.
„Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos:
„Arma parate animis, et spe praesumite bellum,
„Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
„Adnuerint superi pubemque educere castris,
„Impediat, segnesve metu sententia tardet.
„Interea socios inhumataque corpora terrae
„Mandemus, qui solus honos Acheronte sub imo est.
„Ite," ait „egregias animas, quae sanguine nobis

„Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
„Muneribus; maestamque Evandri primus ad urbem
„Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
„Abstulit atra dies et funere mersit acerbo.“
Sic ait illacrimans recipitque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes
Servabat senior, qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit, sed non felicibus aeque
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulûmque manus Troianaque turba
Et maestum Iliades crinem de more solutae.
Ut vero Aeneas foribus sese intulit altis;
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, maestoque immugit regia luctu.
Ipse, caput nivei fultum Pallantis et ora
Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis:
„Tene,“ inquit „miserande puer, cum laeta veniret,
„Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
„Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
„Non haec Evandro de te promissa parenti
„Discedens dederam, cum me complexus euntem
„Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret,
„Acres esse viros, cum dura proelia gente.
„Et nunc ille quidem spe multum captus inani
„Fors et vota facit, cumulatque altaria donis;
„Nos iuvenem exanimum et nil iam coelestibus ullis
„Debentem vano maesti comitamur honore.
„Infelix, nati funus crudele videbis!
„Hi nostri reditus, exspectatique triumphi!
„Haec mea magna fides! At non, Evandre, pudendis
„Vulneribus pulsum adspicies, nec sospite dirum
„Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
„Praesidium Ausonia, et quantum tu perdis, Iule!“
Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat et toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrimis, solatia luctus

Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii crates et molle feretrum
Arbuteis texunt virgis et vimine querno,
Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuvenem agresti sublimem stramine ponunt,
Qualem virgineo demessum pollice florem
Seu mollis violae seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc nec dum sua forma recessit,
Non iam mater alit tellus viresque ministrat.
Tum geminas vestes auroque ostroque rigentes
Extulit Aeneas, quas illi laeta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
Harum unam iuveni supremum maestus honorem
Induit, arsurasque comas obnubit amictu;
Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
Aggerat et longo praedam iubet ordine duci.
Addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, caeso sparsurus sanguine flammam;
Indutosque iubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix aevo confectus Acoetes,
Pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur et toto proiectus corpore terrae.
Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Aethon,
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt: nam cetera Turnus
Victor habet. Tum maesta phalanx, Teucrique sequuntur
Tyrrhenique omnes et versis Arcades armis.
Postquam omnis longe comitum processerat ordo;
Substitit Aeneas, gemituque haec edidit alto:
„Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
„Fata vocant: salve aeternum mihi, maxime Palla,
„Aeternumque vale.“ Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
Iamque oratores aderant ex urbe Latina,

Velati ramis oleae veniamque rogantes,
Corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
Redderet ac tumulo sineret succedere terrae:
Nullum cum victis certamen et aethere cassis;
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus Aeneas haud aspernanda precantes
Prosequitur venia et verbis haec insuper addit:
„Quaenam vos tanto fortuna indigna, Latini,
„Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
„Pacem me exanimis et Martis sorte peremtis
„Oratis? Equidem et vivis concedere vellem.
„Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
„Nec bellum cum gente gero; rex nostra reliquit
„Hospitia et Turni potius se credidit armis.
„Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
„Si bellum finire manu, si pellere Teucros
„Apparat: his mecum decuit concurrere telis;
„Vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
„Nunc ite et miseris supponite civibus ignem."
Dixerat Aeneas; olli obstupuere silentes,
Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior semperque odiis et crimine Drances
Infensus iuveni Turno sic ore vicissim
Orsa refert: „O fama ingens, ingentior armis,
„Vir Troiane, quibus coelo te laudibus aequem?
„Iustitiaene prius mirer belline laborum?
„Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem,
„Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
„Iungemus regi; quaerat sibi foedera Turnus.
„Quin et fatales murorum attollere moles,
„Saxaque subvectare humeris Troiana iuvabit."
Dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies, et pace sequestra
Per silvas Teucri mixtique impune Latini
Erravere iugis. Ferro sonat alta bipenni
Fraxinus; evertunt actas ad sidera pinus;
Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Evandrum Evandrique domos et moenia replet,
Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
Funereas rapuere faces: lucet via longo
Ordine flammarum, et late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia iungit
Agmina. Quae postquam matres succedere tectis
Viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere;
Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposto
Procubuit super atque haeret lacrimansque gemensque,
Et via vix tandem vocis laxata dolore est:
„Non haec, o Palla, dederas promissa parenti;
„Cautius ut saevo velles te credere Marti.
„Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis
„Et praedulce decus primo certamine posset.
„Primitiae iuvenis miserae, bellique propinqui
„Dura rudimenta, et nulli exaudita deorum
„Vota precesque meae, tuque, o sanctissima coniux,
„Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!
„Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
„Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
„Obruerent Rutuli telis; animam ipse dedissem,
„Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
„Nec vos arguerim, Teucri, nec foedera, nec quas
„Iunximus hospitio dextras: sors ista senectae
„Debita erat nostrae. Quod si immatura manebat
„Mors gnatum; caesis Volscorum millibus ante,
„Ducentem in Latium Teucros, cecidisse iuvaret.
„Quin ego non alio digner te funere, Palla,
„Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam
„Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
„Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.
„Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
„Esset par aetas et idem si robur ab annis,
„Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
„Vadite et haec memores regi mandata referte:

„Quod vitam moror invisam, Pallante peremto,
„Dextera causa tua est, Turnum gnatoque patrique
„Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
„Fortunaeque locus. Non vitae gaudia quaero -
„Nec fas -, sed gnato Manes perferre sub imos.“
Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores:
Iam pater Aeneas, iam curvo in litore Tarchon
Constituere pyras. Huc corpora quisque suorum
More tulere patrum, subiectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine coelum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos; ter maestum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma;
It coelo clamorque virûm clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
Coniiciunt igni, galeas ensesque decoros,
Frenaque ferventesque rotas; pars munera nota,
Ipsorum clipeos et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti,
Setigerosque sues raptasque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes. Tum litore toto
Ardentes spectant socios, semiustaque servant
Busta, neque avelli possunt, nox humida donec
Invertit coelum stellis ardentibus aptum.
Nec minus et miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras: et corpora partim
Multa virûm terrae infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros urbique remittunt;
Cetera, confusaeque ingentem caedis acervum,
Nec numero nec honore cremant: tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam coelo dimoverat umbram:
Maerentes altum cinerem et confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.
Iam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
Praecipuus fragor et longi pars maxima luctus.

Hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum
Pectora maerentum puerique parentibus orbi
Dirum exsecrantur bellum Turnique hymenaeos;
Ipsum armis ipsumque iubent decernere ferro,
Qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
Ingravat haec saevus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno, et magnum reginae nomen obumbrat;
Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce, super maesti magna Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt, nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum, nil dona neque aurum
Nec magnas valuisse preces, alia arma Latinis
Quaerenda aut pacem Troiano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus:
Fatalem Aenean manifesto numine ferri,
Admonet ira deûm tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum primosque suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis et maximus aevo
Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex urbe remissos,
Quae referant, fari iubet, et responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
„Vidimus, o cives, Diomedem Argivaque castra,
„Atque iter emensi casus superavimus omnes,
„Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
„Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
„Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
„Postquam introgressi et coram data copia fandi;
„Munera praeferimus, nomen patriamque docemus,
„Qui bellum intulerint, quae causa attraxerit Arpos.
„Auditis ille haec placido sic reddidit ore:
„„O fortunatae gentes, Saturnia regna,

„ „Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
„ „Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
„ „Quicumque Iliacos ferro violavimus agros -
„ „Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
„ „Quos Simois premat ille viros -, infanda per orbem
„ „Supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,
„ „Vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervae
„ „Sidus, et Euboicae cautes ultorque Caphereus.
„ „Militia ex illa diversum ad litus abacti,
„ „Atrides Protei Menelaus ad usque columnas
„ „Exsulat, Aetnaeos vidit Cyclopas Ulixes.
„ „Regna Neoptolemi referam, versosque penates
„ „Idomenei, Libycone habitantes litore Locros?
„ „Ipse Mycenaeus magnorum ductor Achivûm
„ „Coniugis infandae prima intra limina dextra
„ „Oppetiit; devictam Asiam subsedit adulter.
„ „Invidisse deos, patriis ut redditus aris
„ „Coniugium optatum et pulchram Calydona viderem?
„ „Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
„ „Et socii amissi petierunt aethera pennis,
„ „Fluminibusque vagantur aves - heu dira meorum
„ „Supplicia! - et scopulos lacrimosis vocibus implent.
„ „Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt
„ „Tempore, quum ferro coelestia corpora demens
„ „Appetii et Veneris violavi vulnere dextram.
„ „Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
„ „Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
„ „Pergama, nec veterum memini laetorve malorum.
„ „Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
„ „Vertite ad Aenean. Stetimus tela aspera contra,
„ „Contulimusque manus: experto credite, quantus
„ „In clipeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
„ „Si duo praeterea tales Idaea tulisset
„ „Terra viros; ultro Inachias venisset ad urbes
„ „Dardanus, et versis lugeret Graecia fatis.
„ „Quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
„ „Hectoris Aeneaeque manu victoria Graiûm
„ „Haesit et in decimum vestigia retulit annum.

„„Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis
„„Hic pietate prior. Coëant in foedera dextrae,
„„Qua datur; ast armis concurrant arma cavete!“
„Et responsa simul quae sint, rex optime, regis
„Audisti, et quae sit magno sententia bello.“
Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
Quum rapidos amnes, fit clauso gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
Ut primum placati animi et trepida ora quierunt,
Praefatus divos solio rex infit ab alto:
„Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
„Et vellem, et fuerat melius, non tempore tali
„Cogere concilium, quum muros assidet hostis.
„Bellum importunum, cives, cum gente deorum
„Invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
„Proelia, nec victi possunt absistere ferro.
„Spem si quam adscitis Aetolûm habuistis in armis,
„Ponite: spes sibi quisque. Sed haec quam angusta, vide-
„Cetera qua rerum iaceant perculsa ruina, [tis;
„Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
„Nec quemquam incuso: potuit quae plurima virtus
„Esse, fuit; toto certatum est corpore regni.
„Nunc adeo, quae sit dubiae sententia menti,
„Expediam et paucis - animos adhibete - docebo.
„Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
„Longus in occasum, fines super usque Sicanos;
„Aurunci Rutulique serunt et vomere duros
„Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
„Haec omnis regio et celsi plaga pinea montis
„Cedat amicitiae Teucrorum, et foederis aequas
„Dicamus leges, sociosque in regna vocemus;
„Considant, si tantus amor, et moenia condant.
„Sin alios fines aliamque capessere gentem
„Est animus, possuntque solo decedere nostro;
„Bis denas Italo texamus robore naves,
„Seu plures complere valent: iacet omnis ad undam
„Materies: ipsi numerumque modumque carinis

„Praecipiant, nos aera, manus, navalia demus.
„Praeterea, qui dicta ferant et foedera firment,
„Centum oratores prima de gente Latinos
„Ire placet, pacisque manu praetendere ramos,
„Munera portantes aurique eborisque talenta
„Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
„Consulite in medium et rebus succurrite fessis!“
Tum Drances, idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
Largus opum et lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens -: genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat -,
Surgit et his onerat dictis atque aggerat iras:
„Rem nulli obscuram nostrae nec vocis egentem
„Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,
„Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant.
„Det libertatem fandi flatusque remittat,
„Cuius ob auspicium infaustum moresque sinistros -
„Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur -
„Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
„Consedisse urbem luctu, dum Troïa tentat
„Castra, fugae fidens, et coelum territat armis.
„Unum etiam donis istis, quae plurima mitti
„Dardanidis dicique iubes, unum, optime regum,
„Adiicias, nec te ullius violentia vincat,
„Quin natam egregio genero dignisque hymenaeis
„Des pater, et pacem hanc aeterno foedere firmes.
„Quod si tantus habet mentes et pectora terror;
„Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso,
„Cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
„Quid miseros toties in aperta pericula cives
„Proiicis, o Latio caput horum et causa malorum?
„Nulla salus bello; pacem te poscimus omnes,
„Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
„Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
„Nil moror, en, supplex venio. Miserere tuorum,
„Pone animos et pulsus abi: sat funera fusi

„Vidimus, ingentes et desolavimus agros.
„Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
„Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est;
„Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
„Scilicet, ut Turno contingat regia coniux,
„Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
„Sternamur campis. Etiam tu, si qua tibi vis,
„Si patrii quid Martis habes, illum adspice contra,
„Qui vocat!“
Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
„Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
„Tum, quum bella manus poscunt, patribusque vocatis
„Primus ades; sed non replenda est curia verbis,
„Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
„Agger murorum, nec inundant sanguine fossae.
„Proinde tona eloquio - solitum tibi - meque timoris
„Argue tu, Drance, quando tot stragis acervos
„Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis
„Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
„Experiare licet; nec longe scilicet hostes
„Quaerendi nobis: circumstant undique muros.
„Imus in adversos? — Quid cessas? an tibi Mavors
„Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis
„Semper erit?
„Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
„Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
„Sanguine, et Evandri totam cum stirpe videbit
„Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
„Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
„Et quos mille die victor sub Tartara misi,
„Inclusus muris hostilique aggere septus.
„*Nulla salus bello.* Capiti cane talia, demens,
„Dardanio rebusque tuis. Proinde omnia magno
„Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
„Gentis bis victae, contra premere arma Latini.
„Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,
„Nunc et Tydides et Larissaeus Achilles,

„Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
„Vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit
„Artificis scelus, et formidine crimen acerbat....
„Numquam animam talem dextra hac - absiste moveri -
„Amittes; habitet tecum et sit pectore in isto. —
„Nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor.
„Sic nullam nostris ultra spem ponis in armis,
„Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
„Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
„Oremus pacem, et dextras tendamus inertes:
„Quamquam, o si solitae quidquam virtutis adesset,
„Ille mihi ante alios fortunatusque laborum
„Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
„Procubuit moriens et humum semel ore momordit.
„Sin et opes nobis et adhuc intacta iuventus,
„Auxilioque urbes Italae populique supersunt;
„Sin et Troianis cum multo gloria venit
„Sanguine - sunt illis sua funera, parque per omnes
„Tempestas -: cur indecores in limine primo
„Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
„Multa dies variique labor mutabilis aevi
„Retulit in melius; multos alterna revisens
„Lusit et in solido rursus Fortuna locavit.
„Non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi;
„At Messapus erit felixque Tolumnius, et quos
„Tot populi misere duces; nec parva sequetur
„Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
„Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
„Agmen agens equitum et florentes aere catervas.
„Quodsi me solum Teucri in certamina poscunt,
„Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
„Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
„Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
„Ibo animis contra, vel magnum praestet Achillen,
„Factaque Vulcani manibus paria induat arma
„Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino
„Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
„Devovi. *Solum Aeneas vocat.* Et vocet oro;

„Nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
„Morte luat, sive est virtus et gloria, tollat.“
Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
Certantes; castra Aeneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi concussaque vulgi
Pectora, et arrectae stimulis haud mollibus irae.
Arma manu trepidi poscunt; fremit arma iuventus;
Flent maesti mussantque patres. Hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit ad auras:
Haud secus atque alto in luco quum forte catervae
Consedere avium, piscosove amne Padusae
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
„Immo,“ ait „o cives,“ arrepto tempore Turnus
„Cogite concilium, et pacem laudate sedentes;
„Illi armis in regna ruant.“ Nec plura locutus
Corripuit sese et tectis citus extulit altis.
„Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis,
„Duc“ ait „et Rutulos! Equitem, Messapus, in armis,
„Et cum fratre Coras, latis diffundite campis!
„Pars aditus urbis firmet, turresque capessat;
„Cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma!“
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt,
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Aenean generumque adsciverit urbi.
Praefodiunt alii portas, aut saxa sudesque
Subvectant. Bello dat signum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronae puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens, iuxtaque comes Lavinia virgo,
Causa mali tanti, oculos deiecta decoros.

Succedunt matres, et templum ture vaporant,
Et maestas alto fundunt de limine voces:
„Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
„Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
„Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.“
Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus;
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exsultatque animis et spe iam praecipit hostem:
Qualis ubi abruptis fugit praesepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
Aut, assuetus aquae perfundi flumine noto,
Emicat, arrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque iubae per colla, per armos.
Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit; portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit, quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
„Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
„Audeo et Aeneadûm promitto occurrere turmae,
„Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
„Me sine prima manu tentare pericula belli;
„Tu pedes ad muros subsiste et moenia serva.“
Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
„O decus Italiae, virgo, quas dicere grates
„Quasve referre parem? Sed nunc, est omnia quando
„Iste animus supra, mecum partire laborem.
„Aeneas, ut fama fidem missique reportant
„Exploratores, equitum levia improbus arma
„Praemisit, quaterent campos; ipse ardua montis
„Per deserta iugo superans adventat ad urbem.
„Furta paro belli convexo in tramite silvae,
„Ut bivias armato obsidam milite fauces.
„Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis.
„Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae

„Tiburtique manus; ducis et tu concipe curam.“
Sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis
Hortatur sociosque duces, et pergit in hostem.
Est curvo anfractu valles, accommoda fraudi
Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
Urguet utrimque latus, tenuis quo semita ducit,
Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni;
Hanc super in speculis summoque in vertice montis
Planities ignota iacet, tutique recessus,
Seu dextra laevaque velis occurrere pugnae,
Sive instare iugis et grandia volvere saxa.
Huc iuvenis nota fertur regione viarum,
Arripuitque locum et silvis insedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
Compellabat et has tristes Latonia voces
Ore dabat: „Graditur bellum ad crudele Camilla,
„O virgo, et nostris nequidquam cingitur armis,
„Cara mihi ante alias: neque enim novus iste Dianae
„Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
„Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
„Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe;
„Infantem fugiens media inter proelia belli
„Sustulit exsilio comitem, matrisque vocavit
„Nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.
„Ipse sinu prae se portans, iuga longa petebat
„Solorum nemorum; tela undique saeva premebant,
„Et circumfuso volitabant milite Volsci.
„Ecce, fugae medio summis Amasenus abundans
„Spumabat ripis: tantus se nubibus imber
„Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
„Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum
„Versanti subito vix haec sententia sedit:
„Telum immane, manu valida quod forte gerebat
„Bellator, solidum nodis et robore cocto,
„Huic natam libro et silvestri subere clausam
„Implicat, atque habilem mediae circumligat hastae.
„Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:

„„Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
„„Ipse pater famulam voveo; tua prima per auras
„„Tela tenens supplex hostem fugit: accipe, testor,
„„Diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris.“
„Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
„Immittit: sonuere undae; rapidum super amnem
„Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
„At Metabus, magna propius iam urgente caterva,
„Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
„Gramineo donum Triviae de cespite vellit.
„Non illum tectis ullae, non moenibus urbes
„Accepere, neque ipse manus feritate dedisset;
„Pastorum et solis exegit montibus aevum.
„Hic natam in dumis interque horrentia lustra
„Armentalis equae mammis et lacte ferino
„Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
„Utque pedum primis infans vestigia plantis
„Institerat, iaculo palmas armavit acuto,
„Spiculaque ex humero parvae suspendit et arcum.
„Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
„Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
„Tela manu iam tum tenera puerilia torsit,
„Et fundam tereti circum caput egit habena,
„Strymoniamque gruem aut album deiecit olorem.
„Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
„Optavere nurum; sola contenta Diana
„Aeternum telorum et virginitatis amorem
„Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
„Militia tali, conata lacessere Teucros:
„Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
„Verum age, quandoquidem fatis urguetur acerbis,
„Labere, Nympha, polo, finesque invise Latinos,
„Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
„Haec cape, et ultricem pharetra deprome sagittam:
„Hac, quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
„Tros Italusve, mihi pariter det sanguine poenas.
„Post ego nube cava miserandae corpus et arma
„Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.“

Dixit; at illa levis coeli delapsa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Troiana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis,
Compositi numero in turmas. Fremit aequore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis
Huc obversus et huc; tum late ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra celeresque Latini
Et cum fratre Coras et virginis ala Camillae
Adversi campo apparent, hastasque reductis
Protendunt longe dextris et spicula vibrant,
Adventusque virûm fremitusque ardescit equorum.
Iamque intra iactum teli progressus uterque
Constiterat; subito erumpunt clamore, furentesque
Exhortantur equos; fundunt simul undique tela
Crebra, nivis ritu, coelumque obtexitur umbra.
Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus
Fulminis in morem aut tormento ponderis acti
Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatae acies, versique Latini
Reiiciunt parmas et equos ad moenia vertunt.
Troes agunt; princeps turmas inducit Asilas.
Iamque propinquabant portis; rursusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terram, scopulosque superiacit unda
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro atque aestu revoluta resorbens
Saxa fugit, litusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos;
Bis reiecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in proelia, totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir;

Tum vero et gemitus morientum et sanguine in alto
Armaque corporaque et permixti caede virorum
Semianimes volvuntur equi, pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit:
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat
Vulneris impatiens arrecto pectore crura:
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iollan
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis,
Deiicit Herminium, nudo cui vertice fulva
Caesaries, nudique humeri; nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor; dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter caedes exsultat Amazon,
Unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla,
Et nunc lenta manu spargens hastilia denset,
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem;
Aureus ex humero sonat arcus et arma Dianae.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.
At circum lectae comites, Larinaque virgo
Tullaque et aeratam quatiens Tarpeia securim,
Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit pacisque bonas bellique ministras:
Quales Threïciae quum flumina Thermodontis
Pulsant et pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Feminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Deiicis, aut quot humi morientia corpora fundis?
Euneum Clytio primum patre: cuius apertum
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
Tum Lirim, Pagasumque super, quorum alter habenas

Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
Dum subit ac dextram labenti tendit inermem,
Praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
Hippotaden, sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque Harpalycumque et Demophoonta Chromimque;
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis et equo venator Iapyge fertur,
Cui pellis latos humeros erepta iuvenco
Pugnatori operit, caput ingens oris hiatus
Et malae texere lupi cum dentibus albis,
Agrestisque manus armat sparus; ipse catervis
Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.
Hunc illa exceptum - neque enim labor agmine verso -
Traiicit, et super haec inimico pectore fatur:
„Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
„Advenit qui vestra dies muliebribus armis
„Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum
„Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.“
Protenus Orsilochum et Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora, sed Buten aversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, et laevo dependet parma lacerto;
Orsilochum fugiens magnumque agitata per orbem
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem,
Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
Altior exsurgens, oranti et multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoque adspectu territus haesit
Apenninicolae bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque, ubi se nullo iam cursu evadere pugnae
Posse neque instantem reginam avertere cernit,
Consilio versare dolos ingressus et astu
Incipit haec: „Quid tam egregium, si femina forti
„Fidis equo? Dimitte fugam, et te comminus aequo
„Mecum crede solo, pugnaeque accinge pedestri:
„Iam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.“

Dixit; at illa furens acrique accensa dolore
Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
At iuvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
„Vane Ligus frustraque animis elate superbis,
„Nequidquam patrias tentasti lubricus artes,
„Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno."
Haec fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, frenisque adversa prehensis
Congreditur poenasque inimico ex sanguine sumit:
Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet pedibusque eviscerat uncis;
Tum cruor et vulsae labuntur ab aethere plumae.
At non haec nullis hominum sator atque deorum
Observans oculis summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
Suscitat, et stimulis haud mollibus iniicit iras.
Ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans, reficitque in proelia pulsos.
„Quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
„Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
„Femina palantes agit atque haec agmina vertit?
„Quo ferrum, quidve haec gerimus tela irrita dextris?
„At non in Venerem segnes nocturnaque bella,
„Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
„Exspectare dapes et plenae pocula mensae -
„Hic amor, hoc studium -, dum sacra secundus haruspex
„Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos."
Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipse,
Concitat, et Venulo adversum se turbidus offert,
Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in coelum clamor, cunctique Latini
Convertere oculos. Volat igneus aequore Tarchon,

Arma virumque ferens, tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, et partes rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat; contra ille repugnans
Sustinet a iugulo dextram, et vim viribus exit.
Utque volans alte raptum quum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus haesit;
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens; illa haud minus urguet obunco
Luctantem rostro, simul aethera verberat alis:
Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti
Maeonidae incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
Velocem iaculo et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quae sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Arruns subit et tacitus vestigia lustrat;
Qua victrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
Hac iuvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, iamque hos aditus omnemque pererrat
Undique circuitum, et certam quatit improbus hastam.
Forte sacer Cybelae Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat;
Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
Cassida, tum croceam chlamydemque sinusque crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
Troïa, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix unum ex omni certamine pugnae
Caeca sequebatur, totumque incauta per agmen
Femineo praedae et spoliorum ardebat amore:
Telum ex insidiis quum tandem tempore capto
Concitat et superos Arruns sic voce precatur:

„Summe deûm, sancti custos Soractis Apollo,
„Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
„Pascitur, et medium freti pietate per ignem
„Cultores multa premimus vestigia pruna,
„Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
„Omnipotens. Non exuvias pulsaeve tropaeum
„Virginis aut spolia ulla peto; mihi cetera laudem
„Facta ferent: haec dira meo dum vulnere pestis
„Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes."
Audiit et voti Phoebus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras:
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Adnuit oranti; reducem ut patria alta videret,
Non dedit, inque Notos vocem vertere procellae.
Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertere animos acres oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa nec aurae
Nec sonitus memor aut venientis ab aethere teli,
Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. Fugit ante omnes exterritus Arruns
Laetitia mixtoque metu, nec iam amplius hastae
Credere nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montes sese avius abdidit altos
Occiso pastore lupus magnove iuvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subiecit pavitantem utero, silvasque petivit:
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fuga mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit; ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exsanguis, labuntur frigida leto
Lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam, ex aequalibus unam,
Alloquitur, fida ante alias quae sola Camillae,
Quicum partiri curas, atque haec ita fatur:

„Hactenus, Acca soror, potui; nunc vulnus acerbum
„Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
„Effuge et haec Turno mandata novissima perfer:
„Succedat pugnae Troianosque arceat urbe.
„Iamque vale.“ Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore, lentaque colla
Et captum leto posuit caput, arma relinquens,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: deiecta crudescit pugna Camilla;
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm
Tyrrhenique duces Evandrique Arcades alae.
At Triviae custos iam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Utque procul medio iuvenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam,
Ingemuitque deditque has imo pectore voces:
„Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
„Supplicium, Teucros conata lacessere bello;
„Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
„Profuit, aut nostras humero gessisse sagittas.
„Non tamen indecorem tua te regina reliquit
„Extrema iam in morte, neque hoc sine nomine letum
„Per gentes erit, aut famam patieris inultae:
„Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
„Morte luet merita.“ Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum:
Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit laetantem animis ac vana tumentem;
„Cur“ inquit „diversus abis? Huc dirige gressum,
„Huc periture veni, capias ut digna Camillae
„Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?“
Dixit, et aurata volucrem Threïssa sagittam
Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit
Et duxit longe, donec curvata coirent

Inter se capita, et manibus iam tangeret aequis,
Laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem aurasque sonantes
Audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem socii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt;
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.
  Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillae,
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas,
Disiectique duces desolatique manipli
Tuta petunt et equis aversi ad moenia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros letumque ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra;
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedoque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, et e speculis percussae pectora matres
Femineum clamorem ad coeli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super mixto premit agmine turba;
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Moenibus in patriis atque inter tuta domorum
Confixi exspirant animas. Pars claudere portas,
Nec sociis aperire viam, nec moenibus audent
Accipere orantes; oriturque miserrima caedes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi, ante oculos lacrimantumque ora parentum,
Pars in praecipites fossas urgente ruina
Volvitur, immissis pars caeca et concita frenis
Arietat in portas et duros obiice postes.
Ipsae de muris summo certamine matres, -
Monstrat amor verus patriae - ut videre Camillam,
Tela manu trepidae iaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
Praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent.
  Interea Turnum in silvis saevissimus implet
Nuntius, et iuveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,

Ingruere infensos hostes, et Marte secundo
Omnia corripuisse, metum iam ad moenia ferri.
Ille furens - et saeva Iovis sic numina poscunt -
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat campumque tenebat,
Quum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque iugum silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
Ac simul Aeneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et saevum Aenean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum.
Continuoque ineant pugnas et proelia tentent,
Ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hibero
Tingat equos noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem et moenia vallant.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER DUODECIMUS.

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Poenorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit:
„Nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
„Ignavi Aeneadae, nec, quae pepigere, recusent.
„Congredior. Fer sacra, pater, et concipe foedus.
„Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,

„Desertorem Asiae - sedeant spectentque Latini -,
„Et solus ferro crimen commune refellam;
„Aut habeat victos, cedat Lavinia coniux."
Olli sedato respondit corde Latinus:
„O praestans animi iuvenis, quantum ipse feroci
„Virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
„Consulere atque omnes metuentem expendere casus.
„Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
„Multa manu; nec non aurumque animusque Latino est;
„Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris,
„Nec genus indecores: sine me haec haud mollia fatu
„Sublatis aperire dolis, simul hoc animo hauri.
„Me natam nulli veterum sociare procorum
„Fas erat, idque omnes divique hominesque canebant;
„Victus amore tui, cognato sanguine victus,
„Coniugis et maestae lacrimis, vincla omnia rupi,
„Promissam eripui genero, arma impia sumsi.
„Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
„Bella, vides, quantos primus patiare labores.
„Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
„Spes Italas, recalent nostro Tiberina fluenta
„Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
„Quo referor toties? quae mentem insania mutat?
„Si Turno exstincto socios sum adscire paratus:
„Cur non incolumi potius certamina tollo?
„Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
„Italia, ad mortem si te - Fors dicta refutet! -
„Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
„Respice res bello varias; miserere parentis
„Longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe
„Dividit." Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur, exsuperat magis, aegrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic institit ore:
„Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
„Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
„Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
„Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.
„Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem

„Feminea tegat, et vanis sese occulat umbris."
At regina, nova pugnae conterrita sorte,
Flebat et ardentem generum moritura tenebat:
„Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatae
„Tangit honos animum - spes tu nunc una, senectae
„Tu requies miserae, decus imperiumque Latini
„Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit -,
„Unum oro: desiste manum committere Teucris.
„Qui te cumque manent isto certamine casus,
„Et me, Turne, manent: simul haec invisa relinquam
„Lumina, nec generum Aenean captiva videbo."
Accepit vocem lacrimis Lavinia matris
Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem
Subiecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus.
Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam:
„Ne, quaeso, ne me lacrimis neve omine tanto
„Prosequere in duri certamina Martis euntem,
„O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
„Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
„Haud placitura refer: Quum primum crastina coelo
„Puniceis invecta rotis Aurora rubebit;
„Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quiescant
„Et Rutuli; nostro dirimamus sanguine bellum.
„Illo quaeratur coniux Lavinia campo."
Haec ubi dicta dedit rapidusque in tecta recessit;
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia:
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigae, manibusque lacessunt
Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris; simul aptat habendo
Ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae,
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti

Fecerat et Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quae mediis ingenti annixa columnae
Aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium, quassatque trementem,
Vociferans: „Nunc, o numquam frustrata vocatus
„Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
„Te Turni nunc dextra gerit: da sternere corpus
„Loricamque manu valida lacerare revulsam
„Semiviri Phrygis, et foedare in pulvere crines
„Vibratos calido ferro myrrhaque madentes."
His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis:
Mugitus veluti quum primum in proelia taurus
Terrificos ciet atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, aut sparsa ad pugnam proludit arena.
 Nec minus interea maternis saevus in armis
Aeneas acuit Martem et se suscitat ira,
Oblato gaudens componi foedere bellum.
Tum socios maestique metum solatur Iuli,
Fata docens, regique iubet responsa Latino
Certa referre viros et pacis dicere leges.
 Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies: quum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant,
In medioque focos et dîs communibus aras
Gramineas, alii fontemque ignemque ferebant,
Velati limo et verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidûm, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis. Hinc Troïus omnis
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis,
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostroque superbi,
Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asilas,
Et Messapus equûm domitor, Neptunia proles.

Utque dato signo spatia in sua quisque recessit;
Defigunt telluri hastas et scuta reclinant.
Tum studio effusae matres et vulgus inermum.
Invalidique senes turres et tecta domorum
Obsedere, alii portis sublimibus adstant.
At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur -
Tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti -,
Prospiciens tumulo campum adspectabat et ambas
Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est affata sororem,
Diva deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
Praesidet - hunc illi rex aetheris altus honorem
Iupiter erepta pro virginitate sacravit -:
„Nympha, decus fluviorum, animo carissima nostro,
„Scis, ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
„Magnanimi Iovis ingratum adscendere cubile,
„Praetulerim, coelique libens in parte locarim:
„Disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
„Qua visa est fortuna pati, Parcaeque sinebant
„Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi;
„Nunc iuvenem imparibus video concurrere fatis,
„Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
„Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera possum;
„Tu, pro germano si quid praesentius audes,
„Perge: decet. Forsan miseros meliora sequentur.“
Vix ea, quum lacrimas oculis Iuturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
„Non lacrimis hoc tempus“ ait Saturnia Iuno;
„Accelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti,
„Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
„Auctor ego audendi.“ Sic exhortata reliquit
Incertam et tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges — ingenti mole Latinus
Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen; bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,

Sidereo flagrans clipeo et coelestibus armis,
Et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
Procedunt castris; puraque in veste sacerdos
Setigeri fetum suis intonsamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina solem
Dant fruges manibus salsas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur:
„Esto nunc Sol testis et haec mihi Terra vocanti,
„Quam propter tantos potui perferre labores,
„Et Pater omnipotens, et tu Saturnia coniux,
„Iam melior, iam, diva, precor, tuque inclyte Mavors,
„Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques;
„Fontesque Fluviosque voco, quaeque aetheris alti
„Religio, et quae caeruleo sunt numina ponto:
„Cesserit Ausonio si fors victoria Turno;
„Convenit, Evandri victos discedere ad urbem,
„Cedet Iulus agris, nec post arma ulla rebelles
„Aeneadae referent, ferrove haec regna lacessent.
„Sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem -
„Ut potius reor, et potius dî numine firment -;
„Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
„Nec mihi regna peto; paribus se legibus ambae
„Invictae gentes aeterna in foedera mittant.
„Sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto,
„Imperium solemne socer; mihi moenia Teucri
„Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.“
Sic prior Aeneas; sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens coelum, tenditque ad sidera dextram:
„Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, iuro,
„Latonaeque genus duplex, Ianumque bifrontem,
„Vimque deûm infernam et duri sacraria Ditis.
„Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine sancit.
„Tango aras, medios ignes et numina testor:
„Nulla dies pacem hanc Italis nec foedera rumpet,
„Quo res cumque cadent; nec me vis ulla volentem
„Avertet; non, si tellurem effundat in undas,

„Diluvio miscens, coelumque in Tartara solvat:
„Ut sceptrum hoc“ - dextra sceptrum nam forte gerebat -
„Numquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
„Quum semel in silvis imo de stirpe recisum
„Matre caret, posuitque comas et brachia ferro,
„Olim arbos, nunc artificis manus aere decoro
„Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.“
Talibus inter se firmabant foedera dictis
Conspectu in medio procerum; tum rite sacratas
In flammam iugulant pecudes, et viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Iamdudum et vario misceri pectora motu,
Tum magis, ut propius cernunt non viribus aequis.
Adiuvat incessu tacito progressus et aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
Tabentesque genae et iuvenali in corpore pallor.
Quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
Sermonem et vulgi variare labantia corda;
In medias acies, formam assimulata Camerti,
Cui genus a proavis ingens clarumque paternae
Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis,
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios ac talia fatur:
„Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
„Obiectare animam? Numerone an viribus aequi
„Non sumus? En, omnes et Troes et Arcades hi sunt
„Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
„Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
„Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
„Succedet fama, vivusque per ora feretur;
„Nos patria amissa dominis parere superbis
„Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.“
Talibus incensa est iuvenum sententia dictis
Iam magis atque magis, serpitque per agmina murmur,
Ipsi Laurentes mutati ipsique Latini,
Qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt foedusque precantur

Infectum et Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit et alto
Dat signum coelo, quo non praesentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Iovis ales in aethra
Litoreas agitabat aves turbamque sonantem
Agminis aligeri, subito quum lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali, cunctaeque volucres
Convertunt clamore fugam - mirabile visu -,
Aetheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt, donec vi victus et ipso
Pondere defecit, praedamque ex unguibus ales
Proiecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus, primusque Tolumnius augur
„Hoc erat, hoc, votis“ inquit „quod saepe petivi:
„Accipio, agnoscoque deos. Me, me duce ferrum
„Corripite, o miseri, quos improbus advena bello
„Territat, invalidas ut aves, et litora vestra
„Vi populat; petet ille fugam, penitusque profundo
„Vela dabit. Vos unanimi densete catervas,
„Et regem vobis pugna defendite raptum.“
Dixit, et adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, et auras
Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio coniux Tyrrhena Gylippo,
Horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
Balteus et laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulvaque effundit arena.
At fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, caecique ruunt. Quos agmina contra
Procurrunt Laurentum; hinc densi rursus inundant

Troes Agyllinique et pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras; it toto turbida coelo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber,
Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto foedere divos.
Infrenant alii currus, aut corpora saltu
Subiiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
Messapus regem regisque insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus,
Adverso proterret equo. Ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo involvitur aris
In caput inque humeros; at fervidus advolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
„Hoc habet, haec melior magnis data victima divis.“
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
Corripit, et venienti Ebuso plagamque ferenti
Occupat os flammis: olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
Caesariem laeva turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens terrae applicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum,
Pastorem primaque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo superimminet; ille securi
Adversi frontem mediam mentumque reducta
Disiicit, et sparso late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus urget
Somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat:
„Quo ruitis, quaeve ista repens discordia surgit?
„O cohibete iras! Ictum iam foedus et omnes
„Compositae leges: mihi ius concurrere soli:
„Me sinite, atque auferte metus. Ego foedera faxo
„Firma manu: Turnum debent haec iam mihi sacra.“
Has inter voces, media inter talia verba,

Ecce, viro stridens alis allapsa sagitta est,
Incertum, qua pulsa manu, quo turbine adacta,
Quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
Attulerit: pressa est insignis gloria facti,
Nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.
  Turnus, ut Aenean cedentem ex agmine vidit
Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:
Poscit equos atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum et manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora leto,
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi quum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clipeo intonat atque furentes
Bella movens immittit equos; illi aequore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant, gemit ultima pulsu
Thraca pedum, circumque atrae Formidinis ora
Iraeque Insidiaeque, dei comitatus, aguntur:
Talis equos alacer media inter proelia Turnus
Fumantes sudore, quatit miserabile caesis
Hostibus insultans; spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena.
Iamque neci Sthenelumque dedit Thamyrimque Pholumque,
Hunc congressus et hunc, illum eminus; eminus ambo
Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo praevertere ventos.
Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
Antiqui proles bello praeclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibusque parentem,
Qui quondam, castra ut Danaûm speculator adiret,
Ausus Pelidae pretium sibi poscere currus;
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit pretio, neque equis adspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto;
Ante levi iaculo longum per inane secutus,
Sistit equos biiuges et curru desilit, atque
Semianimi lapsoque supervenit, et, pede collo

Impresso, dextrae mucronem extorquet et alto
Fulgentem tinguit iugulo, atque haec insuper addit:
„En, agros et, quam bello, Troiane, petisti,
„Hesperiam metire iacens: haec praemia, qui me
„Ferro ausi tentare, ferunt; sic moenia condunt."
Huic comitem Asbuten coniecta cuspide mittit,
Chloreaque Sybarimque Daretaque Thersilochumque,
Et sternacis equi lapsum cervice Thymoeten.
Ac velut Edoni Boreae quum spiritus alto
Insonat Aegaeo sequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere, fugam dant nubila coelo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt
Conversaeque ruunt acies; fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus animisque frementem;
Obiecit sese ad currum, et spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur pendetque iugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam et summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen clipeo obiecto conversus in hostem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
Cum rota praecipitem et procursu concitus axis
Impulit effunditque solo, Turnusque secutus
Imam inter galeam summi thoracis et oras
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenae.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus;
Interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Saevit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poscit:
Ense secent lato vulnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapis
Iasides, acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera, laetus Apollo
Augurium citharamque dabat celeresque sagittas;

Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum usumque medendi
Maluit et mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Aeneas, magno iuvenum et maerentis Iuli
Concursu lacrimisque immobilis. Ille retorto
Paeonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica Phoebique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit; et saevus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est. Iam pulvere coelum
Stare vident, subeuntque equites, et spicula castris
Densa cadunt mediis; it tristis ad aethera clamor
Bellantum iuvenum et duro sub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genetrix Cretaea carpsit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, quum tergo volucres haesere sagittae.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans, spargitque salubres
Ambrosiae succos et odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longaevus Iapis
Ignorans, subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis;
Iamque secuta manum nullo cogente sagitta
Excidit, atque novae rediere in pristina vires.
„Arma citi properate viro! Quid statis?“ Iapis
Conclamat, primusque animos accendit in hostem.
„Non haec humanis opibus, non arte magistra
„Proveniunt, neque te, Aenea, mea dextera servat;
„Maior agit deus atque opera ad maiora remittit.“
Ille avidus pugnae suras incluserat auro
Hinc atque hinc, oditque moras hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est;

Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur:
„Disce, puer, virtutem ex me verumque laborem,
„Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
„Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.
„Tu facito, mox quum matura adoleverit aetas,
„Sis memor, et te, animo repetentem exempla tuorum,
„Et pater Aeneas et avunculus excitet Hector."
Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum immane manu quatiens; simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt, omnisque relictis
Turba fluit castris. Tum caeco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
Videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor; prima ante omnes Iuturna Latinos
Audiit agnovitque sonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium; miseris, heu, praescia longe
Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus stragemque satis, ruet omnia late;
Ante volant sonitumque ferunt ad litora venti:
Talis in adversos ductor Rhoeteïus hostes
Agmen agit; densi cuneis se quisque coactis
Agglomerant. Ferit ense gravem Thymbraeus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in coelum clamor, versique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque aversos dignatur sternere morti,
Nec pede congressos aequo, nec tela ferentes
Insequitur; solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Iuturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, et longe lapsum temone relinquit;

Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metisci.
Nigra velut magnas domini quum divitis aedes
Pervolat et pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parva legens nidisque loquacibus escas,
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Iuturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
Iamque hic germanum, iamque hic ostentat ovantem,
Nec conferre manum patitur, volat avia longe.
Haud minus Aeneas tortos legit obvius orbes,
Vestigatque virum et disiecta per agmina magna
Voce vocat. Quoties oculos coniecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
Aversos toties currus Iuturna retorsit.
Heu, quid agat? Vario nequidquam fluctuat aestu,
Diversaeque vocant animum in contraria curae.
Huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
Lenta, levis cursu, praefixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas, et se collegit in arma,
Poplite subsidens; apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero assurgunt irae, insidiisque subactus
Diversos ubi sentit equos currumque referri;
Multa Iovem et laesi testatus foederis aras,
Iam tandem invadit medios, et Marte secundo
Terribilis saevam nullo discrimine caedem
Suscitat, irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes
Diversas obitumque ducum, quos aequore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Iupiter, aeterna gentes in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem - ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros - haud multa morantem
Excipit in latus et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas et crates pectoris ensem.

Turnus equo deiectum Amycum fratremque Diorem
Congressus pedes, hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit, curruque abscisa duorum
Suspendit capita et rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,
Tres uno congressu, et maestum mittit Onyten,
Nomine Echionium matrisque genus Peridiae;
Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
Et iuvenem exosum nequidquam bella Menoeten,
Arcada, piscosae cui circum flumina Lernae
Ars fuerat pauperque domus, nec nota potentum
Munera, conductaque pater tellure serebat.
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam et virgulta sonantia lauro,
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc
Fluctuat ira intus, rumpuntur nescia vinci
Pectora; nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
Excutit effunditque solo: hunc lora et iuga subter
Provolvere rotae; crebro super ungula pulsu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo animisque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortissime, Cretheu,
Eripuit Turno; nec dî texere Cupencum,
Aenea veniente, sui: dedit obvia ferro
Pectora, nec misero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
Oppetere et late terram consternere tergo:
Occidis, Argivae quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles;
Hic tibi mortis erant metae, domus alta sub Ida,

Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidae, Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equûm domitor, et fortis Asilas,
Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcades alae.
Pro se quisque viri summa nituntur opum vi:
Nec mora, nec requies; vasto certamine tendunt.
Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocius et subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum
Huc atque huc acies circumtulit, adspicit urbem
Immunem tanti belli atque impune quietam.
Continuo pugnae accendit maioris imago:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum
Ductores, tumulumque capit, quo cetera Teucrûm
Concurrit legio, nec scuta aut spicula densi
Deponunt. Celso medius stans aggere fatur:
„Nec qua meis esto dictis mora - Iupiter hac stat -,
„Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
„Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
„Ni frenum accipere et victi parere fatentur,
„Eruam, et aequa solo fumantia culmina ponam.
„Scilicet exspectem, libeat dum proelia Turno
„Nostra pati, rursusque velit concurrere victus?
„Hoc caput, o cives, haec belli summa nefandi.
„Ferte faces propere, foedusque reposcite flammis!"
Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, densaque ad muros mole feruntur.
Scalae improviso, subitusque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
Ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
Ipse inter primos dextram sub moenia tendit
Aeneas, magnaque incusat voce Latinum,
Testaturque deos, iterum se ad proelia cogi,
Bis iam Italos hostes, haec iam altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives:
Urbem alii reserare iubent et pandere portas

Dardanidis, ipsumque trahunt in moenia regem;
Arma ferunt alii et pergunt defendere muros:
Inclusas ut quum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro;
Illae intus trepidae rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras;
Volvitur ater odor tectis; tum murmure caeco
Intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.
Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
Quae totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignes ad tecta volare,
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni;
Infelix pugnae iuvenem in certamine credit
Exstinctum, et, subito mentem turbata dolore,
Se causam clamat crimenque caputque malorum,
Multaque per maestum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miserae postquam accepere Latinae;
Filia prima manu flavos Lavinia crines
Et roseas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit; resonant late plangoribus aedes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem:
Demittunt mentes; it scissa veste Latinus,
Coniugis attonitus fatis urbisque ruina,
Canitiem immundo perfusam pulvere turpans,
Multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Aenean, generumque adsciverit ultro.
Interea extremo bellator in aequore Turnus
Palantes sequitur paucos, iam segnior, atque
Iam minus atque minus successu laetus equorum.
Attulit hunc illi caecis terroribus aura
Commixtum clamorem, arrectasque impulit aures
Confusae sonus urbis et illaetabile murmur.
„Hei mihi, quid tanto turbantur moenia luctu,
„Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?“
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.

Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigae currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit dictis: „Hac, Turne, sequamur
„Troiugenas, qua prima viam victoria pandit:
„Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
„Ingruit Aeneas Italis et proelia miscet,
„Et nos saeva manu mittamus funera Teucris.
„Nec numero inferior, pugnae neque honore recedes.“
Turnus ad haec:
„O soror, et dudum agnovi, quum prima per artem
„Foedera turbasti teque haec in bella dedisti,
„Et nunc nequidquam fallis dea. Sed quis Olympo
„Demissam tantos voluit te ferre labores?
„An fratris miseri letum ut crudele videres?
„Nam quid ago, aut quae iam spondet fortuna salutem?
„Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
„Murranum, quo non superat mihi carior alter,
„Oppetere, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
„Occidit infelix ne nostrum dedecus Ufens
„Adspiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
„Exscindine domos - id rebus defuit unum -
„Perpetiar, dextra nec Drancis dicta refellam?
„Terga dabo, et Turnum fugientem haec terra videbit?
„Usque adeone mori miserum est? Vos o mihi Manes
„Este boni, quoniam superis aversa voluntas.
„Sancta ad vos anima atque istius nescia culpae
„Descendam, magnorum haud unquam indignus avorum.“
Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hostes
Vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
„Turne, in te suprema salus: miserere tuorum!
„Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
„Deiecturum arces Italûm excidioque daturum,
„Iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
„In te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
„Quos generos vocet, aut quae sese ad foedera flectat.
„Praeterea regina, tui fidissima, dextra
„Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.

„Soli pro portis Messapus et acer Atinas
„Sustentant aciem; circum hos utrimque phalanges
„Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
„Ferrea: tu currum deserto in gramine versas?“
Obstupuit varia confusus imagine rerum
Turnus, et obtutu tacito stetit. Aestuat ingens
Uno in corde pudor mixtoque insania luctu
Et furiis agitatus amor et conscia virtus.
Ut primum discussae umbrae et lux reddita menti;
Ardentes oculorum orbes ad moenia torsit
Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad coelum undabat vertex, turrimque tenebat,
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontesque instraverat altos.
„Iam iam fata, soror, superant: absiste morari:
„Quo deus et quo dura vocat fortuna, sequamur.
„Stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbi est,
„Morte pati, neque me indecorem, germana, videbis
„Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem.“
Dixit, et e curru saltum dedit ocius arvis,
Perque hostes, per tela ruit, maestamque sororem
Deserit ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice praeceps
Quum ruit, avulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas;
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exsultatque solo, silvas, armenta virosque
Involvens secum: disiecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet striduntque hastilibus aurae,
Significatque manu et magno simul incipit ore:
„Parcite iam, Rutuli, et vos tela inhibete, Latini:
„Quaecumque est fortuna, mea est; me verius unum
„Pro vobis foedus luere et decernere ferro.“
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
At pater Aeneas audito nomine Turni
Deserit et muros et summas deserit arces,

Praecipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
Laetitia exsultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos aut quantus Eryx aut ipse, ccruscis
Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
Vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
Iam vero et Rutuli certatim et Troes et omnes
Convertere oculos Itali, quique alta tenebant
Moenia quique imos pulsabant ariete muros,
Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coïisse viros et cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi,
Procursu rapido, coniectis eminus hastis,
Invadunt Martem clipeis atque aere sonoro -
Dat gemitum tellus -; tum crebros ensibus ictus
Congeminant: fors et virtus miscentur in unum.
Ac velut ingenti Sila summove Taburno
Quum duo conversis inimica in proelia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri,
Stat pecus omne metu mutum mussantque iuvencae,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
Illi inter sese multa vi vulnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt, et sanguine largo
Colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit:
Non aliter Tros Aeneas et Daunius heros
Concurrunt clipeis; ingens fragor aethera complet.
Iupiter ipse duas aequato examine lances
Sustinet, et fata imponit diversa duorum,
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
Emicat hic, impune putans, et corpore toto
Alte sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit: exclamant Troes trepidique Latini,
Arrectaeque amborum acies. At perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu:
Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramque adspexit inermem.
Fama est, praecipitem, quum prima in proelia iunctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,

Dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci;
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit; postquam arma dei ad Vulcania ventum est,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit, fulva resplendet fragmen arena.
Ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus,
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes:
Undique enim densa Teucri inclusere corona,
Atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt.
Nec minus Aeneas, quamquam tardante sagitta
Interdum genua impediunt cursumque recusant,
Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urguet:
Inclusum veluti si quando flumine nactus
Cervum, aut puniceae septum formidine pennae,
Venator cursu canis et latratibus instat;
Ille autem, insidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias, at vividus Umber
Haeret hians, iam iamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor, ripaeque lacusque
Responsant circa, et coelum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem;
Aeneas mortem contra praesensque minatur
Exitium, si quisquam adeat, terretque trementes,
Excisurum urbem minitans, et saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc: neque enim levia aut ludicra petuntur
Praemia, sed Turni de vita et sanguine certant.
Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum,
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo et votas suspendere vestes;
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam
Detulerat fixam et lenta in radice tenebat.
Incubuit voluitque manu convellere ferrum

Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus
„Faune, precor, miserere,“ inquit „tuque optima ferrum
„Terra tene, colui vestros si semper honores,
„Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.“
Dixit, opemque dei non cassa in vota vocavit:
Namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Aeneas. Dum nititur acer et instat,
Rursus in aurigae faciem mutata Metisci
Procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphae indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
Adsistunt contra certamine Martis anheli.
Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
„Quae iam finis erit, coniux? quid denique restat?
„Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
„Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli.
„Quid struis, aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
„Mortalin' decuit violari vulnere divum,
„Aut ensem - quid enim sine te Iuturna valeret? -
„Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
„Desine iam tandem, precibusque inflectere nostris;
„Nec te tantus edat tacitam dolor, et mihi curae
„Saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.
„Ventum ad supremum est. Terris agitare vel undis
„Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
„Deformare domum, et luctu miscere hymenaeos;
„Ulterius tentare veto.“ Sic Iupiter orsus;
Sic dea submisso contra Saturnia vultu:
„Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
„Iupiter: et Turnum et terras invita reliqui;
„Nec tu me aëria solam nunc sede videres
„Digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsam
„Starem aciem traheremque inimica in proelia Teucros.

„Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
„Suasi, et pro vita maiora audere probavi;
„Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
„Adiuro Stygii caput implacabile fontis,
„Una superstitio superis quae reddita divis.
„Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo;
„Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
„Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
„Quum iam connubiis pacem felicibus - esto -
„Component, cum iam leges et foedera iungent;
„Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
„Neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari,
„Aut vocem mutare viros, aut vertere vestem.
„Sit Latium, sint Albani per saecula reges,
„Sit Romana potens Itala virtute propago;
„Occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.“
Olli subridens hominum rerumque repertor:
„Es germana Iovis Saturnique altera proles:
„Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
„Verum age et inceptum frustra submitte furorem:
„Do, quod vis, et me victusque volensque remitto.
„Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
„Utque est, nomen erit; commixti corpore tantum
„Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
„Adiiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
„Hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
„Supra homines, supra ire deos pietate videbis,
„Nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.“
Adnuit his Iuno, et mentem laetata retorsit;
Interea excedit coelo, nubemque relinquit.
His actis aliud genitor secum ipse volutat,
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,
Quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hae Iovis ad solium saevique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus aegris,

Si quando letum horrificum morbosque deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demisit ab aethere summo
Iupiter, inque omen Iuturnae occurrere iussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam saevi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive Cydon, telum immedicabile, torsit,
Stridens et celeres incognita transilit umbras.
Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;
Alitis in parvae subitam collecta figuram,
Quae quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens serum canit importuna per umbras,
Hanc versa in faciem Turni se pestis ob ora
Fertque refertque sonans, clipeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor,
Arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
At, procul ut Dirae stridorem agnovit et alas,
Infelix crines scindit Iuturna solutos,
Unguibus ora soror foedans et pectora pugnis.
„Quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare,
„Aut quid iam durae superat mihi? Qua tibi lucem
„Arte morer? Talin' possum me opponere monstro?
„Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem,
„Obscenae volucres: alarum verbera nosco
„Letalemque sonum, nec fallunt iussa superba
„Magnanimi Iovis. Haec pro virginitate reponit?
„Quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademta est
„Condicio? Possem tantos finire dolores
„Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
„Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
„Te sine, frater, erit? O quae satis alta dehiscat
„Terra mihi, manesque deam demittat ad imos?“
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, et se fluvio dea condidit alto.
   Aeneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, et saevo sic pectore fatur:

„Quae nunc deinde mora est, aut quid iam, Turne, retractas?
„Non cursu, saevis certandum est comminus armis.
„Verte omnes tete in facies, et contrahe, quidquid
„Sive animis sive arte vales; opta ardua pennis
„Astra sequi clausumque cava te condere terra!“
Ille caput quassans: „Non me tua fervida terrent
„Dicta, ferox; dî me terrent et Iupiter hostis.“
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte iacebat,
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus;
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
Altior insurgens et cursu concitus heros.
Sed neque currentem se nec cognoscit euntem,
Tollentemve manu saxumque immane moventem;
Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit totum, neque pertulit ictum.
Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequidquam avidos extendere cursus
Velle videmur, et in mediis conatibus aegri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
Successum dea dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii. Rutulos adspectat et urbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit;
Nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt aurigamque sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis, et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus: volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricae et clipei extremos septemplicis orbes.
Per medium stridens transit femur. Incidit ictus

Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem
Protendens „Equidem merui, nec deprecor“ inquit:
„Utere sorte tua. Miseri te si qua parentis
„Tangere cura potest; oro - fuit et tibi talis
„Anchises genitor -, Dauni miserere senectae,
„Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
„Redde meis. Vicisti, et victum tendere palmas
„Ausonii videre; tua est Lavinia coniux:
„Ulterius ne tende odiis.“ Stetit acer in armis
Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit;
Et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
Coeperat, infelix humero quum apparuit alto
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
Straverat atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
Exuviasque hausit, furiis accensus et ira
Terribilis: „Tune hinc spoliis indute meorum
„Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
„Immolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.“
Hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus; ast illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

P. VIRGILII MARONIS

C U L E X

AD OCTAVIUM.

Lusimus, Octavi, gracili modulante Thalia,
Atque, ut araneoli, tenuem formavimus orsum,
Lusimus: haec propter Culicis sint carmina dicta.
Omnis ut historiae per ludum consonet ordo
Notitiae: ducam voces, licet invidus adsit.

Quisquis erit culpare iocos Musamque paratus,
Pondere vel Culicis levior famaque feretur.
Posterius graviore sono tibi Musa loquetur
Nostra, dabunt cum securos mihi tempora fructus,
Ut tibi digna tuo poliantur carmina sensu.
Latonae magnique Iovis decus, aurea proles,
Phoebus erit nostri princeps et carminis auctor,
Et recinente lyra fautor, sive educat illum
Acta Chimaereo Xanthi perfusa liquore,
Seu decus Asteriae, seu qua Parnasia rupes
Hinc atque hinc patula praepandit cornua fronte,
Castaliaeque sonans liquido pede labitur unda.
Quare, Pierii laticis decus, ite, sorores
Naiades, et celebrate deum ludente chorea.
Et tu sancta Pales, ad quam ventura recurrit
Agrestum bona sors, si qua est tibi cura tenentis
Aërios nemorum saltus silvasque virentes:
Te cultrice vagus saltus feror inter et astra.
Et tu, cui meritis oritur fiducia chartis,
Octavi venerande, meis allabere coeptis,
Sancte puer: tibi namque canit non pagina bellum,
Phlegra Giganteo sparsa est quo sanguine tellus;
Nec Centaureos Lapithas compellit in enses;
Urit Erichthonias Oriens non ignibus arces,
Nec perfossus Athos nec magno vincula Ponto
Lecta meo quaerent iam sera volumine famam;
Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum,
Graecia cum timuit venientes undique Persas;
Mollia sed tenui decurrens carmina versu,
Viribus apta suis, Phoebo duce, ludere gaudet.
Et tibi, sancte puer, memorabitur: et tibi certet
Gloria perpetuum lucens, mansura per aevum.
Et tibi sede pia maneat locus, et tibi sospes
Debita felices numeretur vita per annos,
Grata, bonis lucens. Sed nos ad coepta feramur.
Igneus aethereas iam Sol penetrarat in arces,
Candidaque aurato quatiebat lumina curru,
Crinibus et roseis tenebras Aurora fugarat:

Propulit e stabulis ad pascua laeta capellas
Pastor, et excelsi montis iuga summa petivit,
Lucida qua patulos velabant gramina colles.
Iam silvis dumisque vagae, iam vallibus abdunt
Corpora, iamque omni celeres e parte vagantes
Tondebant tenero viridantia gramina morsu.
Scrupea desertae haerebant ad cava rupis,
Pendula proiectis carpuntur et arbuta ramis,
Densaque virgultis avide labrusca petuntur.
Haec suspensa rapit carpente cacumina morsu
Vel salicis lentae, vel quae nova nascitur alnus;
Haec teneras fruticum sentes rimatur; at illa
Imminet in rivi praestantis imaginis undam.
O bona pastoris, si quis non pauperis usum
Mente prius docta fastidiat, et probet illa
Omnia, luxuriae spretis incognita curis,
Quae lacerant avidas inimico pectore mentes.
Si non Assyrio fuerint bis lauta colore
Attalicis opibus data vellera; si nitor auri
Sub laqueare domus animum non tangit avarum,
Picturaeque decus, lapidum nec fulgor in ulla
Cognitus utilitate manet, nec pocula gratum
Alconis referent Boëtique toreuma, nec Indi
Conchea bacca maris pretio est: at pectore puro
Saepe super tenero prosternit gramine corpus,
Florida cum tellus gemmantes picta per herbas
Vere notat dulci distincta coloribus arva;
Atque illum, calamo laetum recinente palustri,
Otiaque invidia degentem ac fraude remota,
Pollentemque sibi, viridi cum palmite lucens
Tmolia pampineo subter coma velat amictu.
Illi sunt gratae rorantes lacte capellae,
Et nemus, et fecunda Pales, et vallibus imis
Semper opaca novis manantia fontibus antra.
Quis magis optato queat esse beatior aevo,
Quam qui mente procul pura sensuque probando
Non avidas cognoscit opes, nec tristia bella
Nec funesta timet validae certamina classis,

Nec spoliis dum sancta deûm fulgentibus ornet
Templa vel evectus finem transcendat habendi,
Adversum saevis ultro caput hostibus offert?
Illi falce deus colitur, non arte, politus;
Ille colit lucos; illi Panchaïa tura
Floribus agrestes herbae variantibus adsunt;
Illi dulcis adest requies et pura voluptas,
Libera simplicibus curis: huc imminet, omnes
Dirigit huc sensus, haec cura est subdita cordi,
Quolibet ut requie victu contentus abundet,
Iucundoque liget languentia corpora somno.
O pecudes, o Panes et o gratissima Tempe
Fontis Hamadryadum, quarum non divite cultu
Aemulus Ascraeo pastor sibi quisque poëtae
Securam placido traducit pectore vitam!
Talibus in studiis baculo dum nixus apricas
Pastor agit curas, et dum non arte canorus
Compacta solitum modulatur arundine carmen;
Tendit inevectus radios Hyperionis ardor,
Lucidaque aethereo ponit discrimina mundo,
Qua iacit Oceanum flammas in utrumque rapaces.
Et iam compellente vagae pastore capellae
Ima susurrantis repebant ad vada lymphae,
Quae subter viridem residebant caerula muscum.
Iam medias operum partes evectus erat sol.
Cum densas pastor pecudes cogebat in umbras,
Et procul adspexit luco residere virenti,
Delia diva, tuo, quo quondam victa furore
Venit, Nyctelium fugiens, Cadmeïs Agave,
Infandas scelerata manus ex caede cruenta:
Quae gelidis bacchata iugis requievit in antro,
Posterius poenam gnati de morte datura.
Hic etiam viridi ludentes Panes in herba
Et Satyri Dryadesque choros egere puellae
Naïadum coetu. Tantum non Orpheus Hebrum
Restantem tenuit ripis silvasque canendo,
Quantum te pernix remorantem, Diva, choreae,
Multa tuo laetae fundentes gaudia vultu,

Ipsa loci natura domum, resonante susurro,
Quîs dabat, et dulci fessas refovebat in umbra.
Nam primum prona surgebant valle patentes
Aëreae platanus, inter quas impia lotos,
Impia, quae socios Ithaci maerentis abegit,
Hospita dum nimia tenuit dulcedine captos.
At, quibus insigni curru proiectus equorum
Ambustus Phaëthon luctu mutaverat artus,
Heliades, teneris amplexae brachia truncis,
Candida fundebant tentis velamina ramis.
Posterius, cui Demophoon aeterna reliquit
Perfidia lamentari, male provida Phyllis;
Quam comitabantur fatalia carmina quercus,
Quercus ante datae, Cereris quam semina, vitae:
Illas Triptolemi mutavit sulcus aristis.
Hic magnum Argoae navi decus edita pinus
Proceras decorat silvas hirsuta per artus;
Appetit aëreis contingere montibus astra
Ilicis et nigrae species et laeta cupressus;
Umbrosaeque monent fagus, hederaeque ligantes
Brachia, fraternos plangat ne populus ictus,
Ipsaeque excedunt ad summa cacumina lentae,
Pinguntque aureolos viridi pallore corymbos;
Quîs aderat veteris myrtus non nescia fati.
At volucres patulis residentes dulcia ramis
Carmina per varios edunt resonantia cantus.
His suberat gelidis manans e fontibus unda,
Quae levibus placidum rivis sonat acta liquorem.
Hinc illi geminas avium vox obstrepit aures.
Hinc querulas referunt voces, quîs nantia limo
Corpora lympha fovet; sonitus alit aëris Echo,
Argutis et cuncta fremunt ardore cicadis.
At circa passim fessae cubuere capellae,
Excelsisque super dumis, quos leniter afflans
Aura susurrantis possit confundere venti.
  Pastor, ut ad fontem densa requievit in umbra,
Mitem concepit proiectus membra soporem,
Anxius insidiis nullis; sed lentus in herbis

Securo fessos somno mandaverat artus.
Stratus humi dulcem capiebat corde quietem,
Ni fors incertos iussisset ducere casus.
Nam solitum volvens ad tempus tractibus îsdem
Immanis vario maculatus corpore serpens,
Mersus ut in limo magno subsideret aestu,
Ille viam contra carpens, gravis ore trilingui,
Squamosos late torquebat motibus orbes,
Tollebatque aurae venientis ad omnia visus.
Iam magis atque magis corpus revolubile volvens
Attollit nitidis pectus fulgoribus atque
Sublimi cervice caput, cui crista superne
Edita purpureo lucens maculatur amictu,
Adspectuque micant flammantia lumina torvo.
Metabat late circum loca, cum videt ingens
Adversum recubare ducem gregis. Acrior instat
Lumina diffundens intendere, et obvia torvo
Saepius arripiens infringere, quod sua quisquam
Ad vada venisset. Naturae comparat arma:
Ardet mente, furit stridoribus, intonat ore,
Flexibus inversis torquetur corporis orbis,
Manant sanguineae per tractus undique guttae,
Spiritibus rumpit fauces. Quo cuncta parante,
Parvulus humoris pastorem terret alumnus,
Et mortem vitare monet per acumina: namque
Qua diducta genas pandebant lumina gemmis,
Ac senioris erat naturae pupula, telo
Icta levi. Tum prosiluit furibundus, et illum
Obtritum morti misit: cui dissitus omnis
Spiritus excessit sensus. Tum torva tenentem
Lumina respexit serpentem comminus; inde
Impiger, exanimis, vix compos mente, refugit,
Et validum dextra truncum detraxit ab orno;
Cui casus sociarit opem numenve deorum,
Prodere sit dubium; voluit sed vincere talis
Horrida squamosi volventia membra draconis;
Atque reluctantis crebris foedeque petentis
Ictibus ossa ferit, cingunt qua tempora cristae;

Et quod erat tardus, somni languore remoto,
Nec prius adspiciens timidos caecaverat artus:
Hoc minus implicuit dira formidine mentem.
Quem postquam vidit caesum languescere; sedit.
Iam quatit et biiuges oriens Erebo cit equos Nox,
Et piger aurata procedit Vesper ab Oeta:
Cum grege compulso pastor, duplicantibus umbris,
Vadit et in fessos requiem dare comparat artus.
Cuius ut intravit levior per corpora somnus,
Languidaque effuso requierunt membra sopore;
Effigies ad eum culicis devenit, et illi
Tristis ab eventu cecinit convicia mortis.
Inquit: „Quid meritus, ad quae delatus acerbas
„Cogor adire vices? Tua dum mihi carior ipsa
„Vita fuit vita, rapior per inania ventis.
„Tu lentus refoves iucunda membra quiete,
„Ereptus tetris e cladibus; at mea Manes
„Viscera Lethaeas cogunt transnare per undas:
„Praeda Charontis agor. Vidi ut flagrantia taedis
„Limina collucent infernis omnia templis.
„Obvia Tisiphone, serpentibus undique comta,
„Et flammas et saeva quatit mihi verbera poenae,
„Cerberus et diris flagrat latratibus ora,
„Anguibus hinc atque hinc horrent cui colla reflexis,
„Sanguineique micant ardorem luminis orbes.
„Heu, quid ab officio digressa est gratia, cum te
„Restitui superis leti iam limine ab ipso?
„Praemia sunt pietatis ubi? Pietatis honores
„In vanas abiere vices, et rure recessit
„Iustitia et prior illa fides? Instantia vidi
„Alterius: sine respectu mea fata relinquens
„Ad pariles agor eventus. Fit poena merenti!
„Poena sit exitium: modo sit dum grata voluntas,
„Exsistat par officium. Feror avia carpens,
„Avia Cimmerios inter distantia lucos:
„Quem circa tristes densentur in omnia poenae.
„Nam vinctus sedet immanis serpentibus Otos,
„Devinctum maestus procul adspiciens Ephialten,

„Conati cum sint quondam rescindere mundum;
„Et Tityos, Latona, tuae memor anxius irae -
„Implacabilis ira nimis -, iacet alitis esca.
„Terreor ah tantis insistere, terreor, umbris!
„Ad Stygias revocatus aquas, vix ultimus amni
„Restat, nectareas divûm qui prodidit escas,
„Gutturis arenti revolutus in omnia sensu.
„Quid, saxum procul adverso qui monte revolvit,
„Contemsisse dolor quem numina vincit acerbus,
„Otia quaerentem frustra? Vos ite, puellae,
„Ite, quibus taedas accendit tristis Erinnys,
„Sicut Hymen praefata dedit connubia mortis!
„Atque alias alio densat super agmine turmas,
„Impietate fera vecordem Colchida matrem,
„Anxia sollicitis meditantem vulnera natis;
„Iam Pandionias miserandas prole puellas,
„Quarum vox Ityn edit Ityn, quo Bistonius rex,
„Orbus epops maeret volucres evectus in auras.
„At discordantes Cadmeo semine fratres
„Iam truculenta ferunt infestaque lumina corpus
„Alter in alterius; iamque aversatur uterque,
„Impia germani manat quod sanguine dextra.
„Heu heu, mutandus numquam labor! Auferor ultra
„In diversa magis; distantia limina cerno;
„Eridanus tranandus; agor delatus ad undam.
„Obvia Persephone comites heroïdas urget
„Adversas perferre faces. Alcestis ab omni
„Inviolata vacat cura, quod saeva mariti
„Ipsa suis fatis Admeti fata morata est.
„Ecce, Ithaci coniux semper decus Icariotis,
„Femineum incorrupta decus manet, et procul illa
„Turba ferox iuvenum telis confixa procorum.
„Quid misera Eurydice tanto maerore recessit,
„Poenaque respectus et nunc manet, Orpheus, in te?
„Audax ille quidem, qui mitem Cerberon unquam
„Credidit, aut ulli Ditis placabile numen,
„Nec timuit Phlegethonta furentem ardentibus undis,
„Nec maesta obtenta Ditis ferrugine regna,

„Defossasque domos ac Tartara nocte cruenta
„Obsita, nec faciles Ditis sine iudice sedes,
„Iudice, qui vitae post mortem vindicat acta.
„Sed fortuna valens audacem fecerat ante.
„Iam rapidi steterant amnes, et turba ferarum
„Blanda voce sequax regionem insederat Orphei;
„Iamque imam viridis radicem moverat alte
„Quercus humo: steterant omnes, silvaeque sonorae
„Sponte sua cantus capiebant cortice avara.
„Labentes biiuges etiam per sidera Lunae
„Pressit equos: et tu currentes, menstrua Virgo,
„Auditura lyram, tenuisti nocte relicta.
„Haec eadem potuit Ditis te vincere coniux,
„Eurydicenque ultro ducendam reddere? Non fas:
„Non erat invictae divae exorabile numen!
„Illa quidem, nimium Manes experta severos,
„Praeceptum signabat iter, nec retulit intus
„Lumina, nec divae corrupit munera lingua;
„Sed tu crudelis, crudelis tu magis, Orpheu,
„Oscula cara petens rupisti iussa deorum.
„Dignus amor venia, gratum si Tartara nossent
„Peccatum minus esse grave. At nos sede piorum,
„Nos manet heroum contra manus. Hic et uterque
„Aeacides, Peleus namque et Telamonia virtus,
„Per secura patris laetantur numina, quorum
„Connubiis Venus et Virtus iniunxit honorem.
„Hunc rapuit serva; ast illum Nereïs amavit.
„Assidet hac iuvenis, sociat quem gloria, fortis,
„Acer, inexcussus, referens a navibus ignes
„Argolicis Phrygios torva feritate repulsos.
„O quis non referat talis divortia belli,
„Quae Troiae videre viri, videreque Graii,
„Teucria cum magno manaret sanguine tellus,
„Et Simoïs Xanthique liquor, Sigeaque praeter
„Litora cum Troas saevi ducis Hectoris ira
„Videre in classes inimica mente Pelasgas
„Vulnera, tela, neces, ignes inferre paratos.
„Ipsa iugis namque arma patens feritatis, et ipsas

„Ida faces altrix cupidis praebebat alumnis,
„Omnis ut in cineres Rhoetei litoris ora
„Classibus ambustis flamma superante daretur.
„Hinc erat oppositus, contra Telamonius heros,
„Obiectoque dabat clipeo certamina; et illinc
„Hector erat, Troiae summum decus: acer uterque,
„Fulminibus coelo veluti fragor editus alto,
„Ignibus hic telisque super si classibus Argos
„Eripiat reditus, ille ut Vulcania ferro
„Vulnera proiectus depellere navibus instet.
„Hoc erat Aeacides alter laetatus honore;
„Dardaniaeque alter fuso quod sanguine campos,
„Hectoreo victor lustravit corpore Troiam.
„Rursus acerba fremunt, Paris hunc quod letat, et huius
„Alma dolis Ithaci virtus quod concidit icta.
„Huic gerit aversos proles Laërtia vultus,
„Et iam Strymonii Rhesi victorque Dolonis,
„Pallade iam laetatur ovans; rursusque tremiscit
„Iam Ciconas, iam iamque horret Laestrygonas atrox.
„Illum Scylla rapax, canibus succincta Molossis,
„Aetnaeusque Cyclops, illum metuenda Charybdis
„Pallentesque lacus et squalida Tartara terrent.
„Hic et Tantalei generis decus, amplus Atrides,
„Assidet, Argivum lumen, quo flamma regente
„Doris Erichthonias prostravit funditus arces.
„Reddidit, heu, Graius poenas tibi, Troia, ruenti,
„Hellespontiacis obiturus reddidit undis.
„Illa vices hominum testata est copia quondam,
„Ne quisquam propriae fortunae munere dives
„Iret inevectus coelum super: omne propinquo
„Frangitur invidiae telo decus. Ibat in altum
„Vis Argea petens patriam, ditataque praeda
„Arcis Erichthoniae; comes huic erat aura secunda;
„Per placidum cursu pelagus Nereïs ab unda
„Signa dabat; pars inflexis super acta carinis:
„Cum, seu coelesti fato seu sideris ortu,
„Undique mutatur coeli nitor, omnia ventis,
„Omnia turbinibus sunt anxia. Iam maris unda

„Sideribus certat consurgere, iamque superne
„Corripere et Soles et sidera cuncta minatur,
„Ac ruere in terras coeli fragor. Hic modo laeta
„Copia nunc miseris circumdatur anxia fatis,
„Immoriturque super fluctus et saxa Capharei,
„Euboïcas aut per cautes Aegaeaque late
„Litora, cum Phrygiae passim vaga praeda peremtae
„Fluctuat omnis in aequoreo iam naufraga tractu.
„Hic alii sidunt pariles virtutis honore
„Heroës, mediisque siti sunt sedibus omnes,
„Omnes Roma decus magni quos suscipit orbis.
„Hic Fabii Deciique, hic est et Horatia virtus;
„Hic et fama vetus numquam moritura Camilli;
„Curtius et, mediis quem quondam sedibus Urbis
„Devotum bellis consumsit gurgitis haustus;
„Mucius et, prudens ardorem corpore passus,
„Legitime cessit cui fracta potentia regis;
„Hic Curius clarae socius virtutis, et ille
„Flaminius, devota dedit qui corpora famae.
„Iure igitur tales sedes pietatis honorat!
„Illic Scipiadaeque duces, devota triumphis
„Moenia quos rapidos Libycae Carthaginis horrent.
„Illi laude sua vigeant; ego Ditis opacos
„Cogor adire lacus, viduos a lumine Phoebi,
„Et vastum Phlegethonta pati, quo maxima Minos
„Conscelerata pia discernit limina sede.
„Ergo iam causam mortis, iam dicere vitae
„Verberibus saevae cogunt sub iudice Poenae,
„Cum mihi tu sis causa mali, nec conscius adsis.
„Nec tolerabilibus curis haec immemor audi!
„Et tamen ut vanis dimittas omnia ventis:
„Digredior numquam rediturus. Tu cole fontes
„Et virides nemorum silvas et pascua laetus:
„Et mea diffusas rapiantur dicta per auras!“
Dixit, et extrema tristis cum voce recessit.
Hunc ubi sollicitum dimisit inertia vitae,
Interius graviter regementem, nec tulit ultra
Sensibus infusum culicis de morte dolorem: -

Quantumcumque sibi vires tribuere seniles;
Quîs tamen infestum pugnans devicerat hostem: -
Rivum propter aquae viridi sub fronde latentem
Conformare locum capit impiger; hunc et in orbem
Destinat ac fieri capuli repetivit in usum,
Gramineam viridi fodiens de cespite terram.
Iam memor inceptum peragens sibi cura laborem
Congestum cumulavit opus, atque aggere multo
Telluris tumulus formatum crevit in orbem;
Quem circum lapidem laevi de marmore formans
Conserit, assiduae curae memorem. Hic et acanthus
Et rosa purpureo crescit rubicunda colore,
Et violae omne genus; hic est et Spartica myrtus
Atque hyacinthus, et hic Cilici crocus editus arvo,
Laurus item Phoebi surgens decus; hic rhododaphne
Liliaque et roris non avia cura marini,
Herbaque turis opes priscis imitata Sabina,
Chrysanthesque, hederaeque nitor pallente corymbo,
Et Bocchus Libyae regis memor; hic amaranthus
Buphthalmusque virens et semper florida pinus.
Non illinc Narcissus abest, cui gloria formae
Igne Cupidineo proprios exarsit in artus.
Et quoscumque novant vernantia tempora flores,
His tumulus super inseritur; tum fronte locatur
Elogium, tacita format quod litera voce:
Parve Culex, pecudum custos tibi tale merenti
Funeris officium vitae pro munere reddit.

P. VIRGILII MARONIS
C I R I S
AD MESSALAM.

Etsi me, vario iactatum laudis amore
Irritaque expertum fallacis praemia vulgi,
Cecropius suaves exspirans hortulus auras
Florentis viridi Sophiae complectitur umbra:
Non ea quaeret eo dignum sibi quaerere carmen.

Longe aliud studium atque alios accincta labores,
Altius ad magni subtendit sidera mundi,
Et placitum paucis ausa est adscendere collem.
Non tamen absistam coeptum detexere munus:
In quo iure meas utinam requiescere Musas,
Et leviter blandum liceat deponere morem.
Quod si mirificum: modo sit tibi velle libido!
Si me iam summa Sapientia pangeret arce,
Quatuor antiquis quae heredibus est data consors,
Unde hominum errores longe lateque per orbem
Despicere atque humiles possem contemnere curas:
Non ego te talem venerarer munere tali,
Non equidem, quamvis interdum ludere nobis
Et gracilem molli liceat pede claudere versum;
Sed magno intexens, si fas est dicere, peplo,
Qualis Erechtheis olim portatur Athenis,
Debita cum castae solvuntur vota Minervae,
Tardave confecto redeunt Quinquennia lustro,
Cum levis alterno Zephyrus concrebruit Euro,
Et prono gravidum provexit pondere currum.
Felix illa dies, felix et dicitur annus,
Felices, qui talem annum videre diemque!
Ergo Palladiae texuntur in ordine pugnae,
Magna Giganteis ornantur pepla tropaeis,
Horrida sanguineo pinguntur proelia cocco;
Additur aurata deiectus cuspide Typhon,
Qui prius, Ossaeis consternens aethera saxis,
Emathio celsum duplicabat vertice Olympum.
Tale deae velum solemni in tempore portant:
Tali te vellem, iuvenum doctissime, ritu
Purpureos inter Soles et candida Lunae
Sidera, caeruleis orbem pulsantia bigis,
Naturae rerum magnis intexere chartis;
Aeternum Sophiae coniunctum carmine nomen
Nostra tuum senibus loqueretur pagina seclis.
Sed quoniam ad tantas nunc primum nascimur artes,
Nunc primum teneros firmamus robore nervos;
Haec tamen interea, quae possumus, in quibus aevi

Prima rudimenta et primos exegimus annos,
Accipe dona meo multum vigilata labore,
Et promissa diu non magna exordia rebus:
Impia prodigiis ut quondam exterrita amoris
Scylla novos avium sublimis in aëre coetus
Viderit, et tenui conscendens aethera penna
Caeruleis sua tecta supervolitaverit alis,
Hanc pro purpureo poenam scelerata capillo
Proque patris solvens excisa funditus urbe.
Complures illam et magni, Messala, poëtae -
Nam verum fateamur: amat Polyhymnia verum -
Longe alia perhibent mutatam membra figura:
Scyllaeum saxum monstra infectata vocari;
Illam Messanam, quam saepe legamus Ulixi,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
Dulichias vexasse rates et gurgite in alto
Deprensos nautas canibus lacerasse marinis.
Sed neque Maeoniae haec patiuntur credere chartae
Nec malus istorum dubiis erroribus auctor.
Namque alias alii vulgo finxere puellas,
Quae Colophoniaco Scyllae dicantur Homero.
Ipse Crataein ait matrem; sed sive Crataeis,
Sive illam monstro genuit germana biformi,
Sive est neutra parens, atque hoc in carmine toto
Inguinis est vitium et veneris descripta libido;
Sive etiam est iactis speciem mutata venenis
Infelix virgo - quid enim commiserat illa?
Ipse Pater nudam saeva complexus arena
Coniugium carae violaverat Amphitrites.
Attamen exegit longo post tempore poenas,
Ut, cum cura sui veheretur coniugis alto,
Ipsa trucem multo misceret sanguine pontum -;
Seu vero, ut perhibent, forma cum vinceret omnes
Et cupidos quaestu passim popularet amantes,
Piscibus et canibus rabidis vallata repente
Horribiles circum vidit se sistere formas -
Heu quoties mirata novos expalluit artus
Ipsa suos! quoties heu pertimuit latratus! -,

Ausa quod est mulier numen fraudare deorum
Et dictam Veneri voto intervertere poenam:
Quam, mala multiplici iuvenum quod saepta caterva
Dixerat atque animo meretrix iactata ferarum,
Infamem tali merito rumore fuisse,
Docta Palaephatia testatur voce papyrus.
Quidquid et ut quisque est tali de clade locutus,
Omnia sint: potius liceat notescere Cirim,
Atque, unam ex multis Scyllam non esse puellis.
Quare quae, cantus meditanti mittere certos,
Magna mihi cupido tribuistis praemia, divae
Pierides - quarum castos altaria postes
Munere saepe meo inficiunt, foribusque hyacinthi
Deponunt flores, aut suave rubens narcissus,
Aut crocus alterna coniungens lilia caltha,
Sparsaque liminibus floret rosa -, nunc age, divae,
Praecipue nostro nunc adspirate labori,
Atque novum aeterno praetexite honore volumen.
Sunt Pandioniis vicinae sedibus urbes
Actaeos inter colles et candida Thesei
Purpureis late ridentia litora conchis,
Quarum non ulli fama concedere digna
Stat Megara, Actaei quondam munita labore
Alcathoi Phoebique: deus namque adfuit illi;
Unde etiam, citharae voces imitatus acutas,
Saepe lapis recrepat Cyllenia murmura pulsus,
Et veterem sonitu Phoebi testatur amorem.
Hanc urbem, ante alios qui tum florebat in armis,
Fecerat infestam populator remige Minos,
Hospitio quod se Nisi Polyïdos avito,
Carpathium fugiens et flumina Caeratea,
Texerat. Hunc bello repetens Gortynius heros
Attica Cretaea sternebat rura sagitta.
Sed neque tunc cives, neque tunc rex ipse veretur
Infesto ad muros volitantes agmine turmas
Vincere, et indomitas virtute retundere mentes,
Responsum quoniam satis est meminisse deorum.
Nam capite a summo regis - mirabile dictu -

Candida caesaries, - florebant tempora lauro -
At roseus medio surgebat vertice crinis:
Cuius quam servata diu natura fuisset,
Tam patriam incolumem Nisi regnumque futurum,
Concordes stabili firmarunt numine Parcae.
Ergo omnis caro residebat cura capillo:
Aurea solemni comtum quem fibula ritu
Crobylus et tereti nectebant dente cicadae.
Nec vero haec urbis custodia vana fuisset,
Nec fuerat, ni Scylla novo concepta furore,
Scylla, patris miseri patriaeque inventa sepulcrum,
O nimium cupidis si non inhiasset ocellis!
Sed malus ille puer, quem nec sua flectere mater
Iratum potuit, quem nec pater atque avus idem
Iupiter - ille etiam Poenos domitáre leones
Et validas docuit vires mansuescere tigris;
Ille etiam divos, homines... sed dicere magnum est -,
Idem tum tristes acuebat parvulus iras.
Iunonis magnae, cuius periuria divae,
Olim si meminere, diu periura puellae
Non ulli liceat, violaverat inscia sedem,
Dum sacris operata deae lascivit et extra
Procedit longe matrum comitumque catervam,
Suspensam gaudens in corpore ludere vestem,
Et tumidos agitante sinus Aquilone relaxans.
Necdum etiam castos gustaverat ignis honores,
Necdum solemni lympha perfusa sacerdos
Pallentis foliis caput exornarat olivae;
Cum lapsa e manibus fugit pila, cumque relapsa
Procurrit virgo: quod uti ne prodita ludo
Auratam gracili solvisset corpore pallam!
Omnia, quae retinere gradum cursusque morari
Possent, o tecum vellem tua semper haberes:
Non umquam violata manu sacraria divae
Urendo, infelix, nequidquam thura piasses.
Et si quis nocuisse tibi periuria credat,
Causa pia est: timuit fratri te ostendere Iuno.
At levis ille deus, cui semper ad ulciscendum

Quaeritur ex omni verborum iniuria dicto,
Aurea fulgenti depromens tela pharetra,
Heu nimium mentem et nimium irritantia visu,
Virginis in tenera defixerat omnia mente.
Quae simul ac venis hausit sitientibus ignem,
Et validum penitus concepit in ossa furorem:
Saeva velut gelidis Edonum Bistonis oris,
Ictave barbarico Cybeles antistita buxo,
Infelix virgo tota bacchatur in urbe,
Non styrace Idaeo flagrantes tincta capillos,
Cognita non teneris pedibus Sicyonia servans,
Non niveo retinens baccata monilia collo.
Multum illi incerto trepidant vestigia cursu:
Saepe redit patrios adscendere perdita muros,
Aëriasque facit causam se visere turres;
Saepe etiam tristes volvens in nocte querelas,
Sedibus ex altis coeli speculatur amorem,
Castraque prospectat crebris lucentia flammis.
Nulla colum novit, carum non respicit aurum,
Non arguta sonant tenui psalteria chorda,
Non Libyco molles plauduntur pectine telae.
Nullus in ore rubor: ubi enim rubor, obstat amori.
Atque ubi nulla malis reperit solatia tantis,
Tabidulamque videt labi per viscera mortem:
Quo vocat ire dolor, subigunt quo tendere fata,
Fertur, et horribili praeceps impellitur oestro,
Ut patris, ah demens, crimen te vertice ferret
Furtimque arguto detonsum mitteret hosti -
Namque haec conditio miserae proponitur una -,
Sive illa ignorans: quis non bonus omnia malit
Credere, quam tanti sceleris damnare puellam?
Heu tamen infelix - quid enim imprudentia prodest? -
Nise pater, cui, direpta crudeliter urbe,
Vix erit una super sedes in turribus altis,
Fessus ubi exstructo possis considere nido.
Tu quoque avis moriere: dabit tibi filia poenas.
Gaudete, o celeres, subnixae nubibus altis,
Quae mare, quae virides silvas lucosque sonantes

Incolitis, gaudete, vagae blandaeque volucres;
Vosque adeo, humani mutatae corporis artus,
Vos o crudeli fatorum lege, puellae
Dauliades, gaudete: venit carissima vobis
Cognatos augens reges numerumque suorum
Ciris, et ipse pater. Vos, o pulcherrima quondam
Corpora, caeruleas praevertite in aethera nubes,
Qua novus ad superûm sedes Haliaeëtus, et qua
Candida concessos adscendat Ciris honores.
  Iamque adeo dulci devinctus lumina somno
Nisus erat, vigilumque procul custodia primis
Excubias foribus studio iactabat inani:
Cum furtim tacito descendens Scylla cubili
Auribus arrectis nocturna silentia tentat,
Et pressis tenuem singultibus aëra captat.
Tum suspensa levans digitis vestigia primis
Egreditur, ferroque manus armata bidenti
Evolat; at demtae subita in formidine vires.
Caeruleas sua furta prius testatur ad umbras.
Nam, qua se ad patrium tendebat semita limen,
Vestibulo in thalami paullum remoratur, et alti
Suspicit ad Lunae nutantia sidera mundi,
Non accepta piis promittens munera divis.
Quam simul Ogygii Phoenicis filia Carme
Surgere sensit anus - sonitum nam fecerat illi
Marmoreo aeratus stridens in limine cardo -,
Corripit extemplo fessam languore puellam,
Et simul „O nobis sacrum caput,“ inquit „alumna,
„Non tibi nequidquam viridis per viscera pallor
„Aegrotas tenui suffudit sanguine venas,
„Nec levis, hoc faceres - neque enim pote -, cura subegit.
„Haud fallor, quod ut o potius, Rhamnusia, fallar!
„Nam qua te causa nec dulcis pocula Bacchi
„Nec gravidos Cereris dicam contingere fetus;
„Qua causa ad patrium solam vigilare cubile,
„Tempore quo fessas mortalia pectora curas,
„Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus?
„Dic age nunc miserae saltem, quod saepe petenti

„Iurabas nihil esse mihi, cum maesta parentis
„Formosos circum virgo morerere capillos?
„Hei mihi, ne furor ille tuos invaserit artus,
„Ille, Arabae Myrrhae quondam qui cepit ocellos,
„Ut scelere infando, quod nec sinit Adrastea,
„Laedere utrumque uno studeas errore parentem!
„Quod si alio quovis animo iactaris amore -
„Nam te iactari, non est Amathusia nostri
„Tam rudis, ut nullo possim cognoscere signo -,
„Si concessus amor noto te macerat igne:
„Per tibi Dictynnae praesentia numina iuro,
„Prima deûm quae dulce mihi te donat alumnam,
„Omnia me potius digna atque indigna laborum
„Millia visuram, quam te tam tristibus istis
„Sortibus et morbo patiar tabescere tali.“
Haec loquitur, mollique ut se velavit amictu,
Frigidulam iniecta circumdat veste puellam,
Quae prius in tenui steterat succincta crocota.
Dulcia deinde genis rorantibus oscula figens,
Persequitur miserae causas exquirere tabis;
Nec tamen ante ullas patitur sibi reddere voces,
Marmoreum tremebunda pedem quam retulit intra.
Illa autem „Quid nunc me,“ inquit „nutricula, torques?
„Quid tantum properas nostros novisse furores?
„Non ego consueto mortalibus uror amore,
„Nec mihi notorum deflectunt lumina vultus,
„Nec genitor cordi est: ultro namque odimus omnes.
„Nil amat hic animus, nutrix, quod oportet amari,
„In quo falsa tamen lateat pietatis imago;
„Sed media ex acie, mediisque ex hostibus. Heu, heu,
„Quid dicam, quove ipsa malum hoc exordiar ore?
„Dicam equidem, quoniam — quid non tibi dicere, nutrix,
„Non sinis? extremum hoc munus morientis habeto.
„Ille - vides -, nostris qui moenibus assidet hostis,
„Quem pater ipse deûm sceptri donavit honore,
„Cui Parcae tribuere nec ullo vulnere laedi -
„Dicendum est, frustra circumvehor omnia verbis -
„Ille mea, ille idem, oppugnat praecordia Minos.

„Quod per te divûm crebros testamur amores,
„Perque tuum memori sanctum mihi pectus alumnae,
„Ut me, si servare potes, ne perdere malis;
„Sin autem optatae spes est incisa salutis,
„Ne mihi, quam merui, invideas, nutricula, mortem.
„Nam nisi te nobis malus, o malus, optima Carme,
„Ante hunc conspectum casusve deusve tulisset,
„Aut ferro hoc“ — aperit ferrum quod veste latebat -
„Purpureum patris demsissem vertice crinem,
„Aut mihi praesenti peperissem vulnere letum.“
Vix haec ediderat, cum clade exterrita tristi
Intonsos multo deturpat pulvere crines,
Et graviter questu Carme complorat anili·
„O mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
„O iterum nostrae Minos inimice senectae,
„Semper ut aut olim natae te propter eundem
„Aut amor insanae luctum portavit alumnae:
„Tene ego tam longe capta atque avecta nequivi,
„Tam grave servitium, tam duros passa labores,
„Effugere, ut sistam exitium crudele meorum?
„Iam iam nec nobis ea, quae senioribus, ullum
„Vivere uti cupiam vitae genus. Ut quid? Ego amens
„Te erepta, o Britomarti, mei spes una sepulcri,
„Te, Britomarti, diem potui producere vitae?
„Atque utinam celeri ne tantum grata Dianae
„Venatus esses virgo sectata virorum,
„Cnosia heu Partho contendens spicula cornu!
„Dictaeas ageres ad gramina nota capellas:
„Numquam, tam obnixe fugiens Minois amores,
„Praeceps aërei specula de montis obisses,
„Unde alii fugisse ferunt, et numina Aphaeae
„Virginis assignant; alii, quo notior esses,
„Dictynnam dixere tuo de nomine Lunam.
„Sint haec vera velim; mihi certe, nata, peristi:
„Numquam ego te summo volitantem in vertice montis
„Hyrcanos inter comites agmenque ferarum
„Conspiciam, nec te redeuntem amplexa tenebo.
„Verum haec tum non sic gravia atque indigna fuere,

„Tum, mea alumna, tui cum spes integra maneret,
„Et vox ista meas nondum violaverat aures.
„Tene etiam Fortuna mihi crudelis ademit?
„Tene, o sola meae vivendi causa senectae?
„Saepe tuo dulci nequidquam capta sopore,
„Cum premeret natura, mori me velle negavi,
„Ut tibi Corycio glomerarem flammea luto.
„Quo nunc me, infelix, aut quae me fata reservant?
„An nescis, qua lege patris de vertice summo
„Edita candentes praetexat purpura canos?
„Quae tenuis patrio prae sit suspensa capillo?
„Si nescis, aliquam possum sperare salutem,
„Inscia quandoquidem scelus es conata nefandum;
„Sin est, quod metuo, per te, mea alumna, tuumque
„Expertum multis miserae mihi rebus amorem,
„Per, te saeva precor, per flumina et Ilithyiae,
„Ne tantum in facinus tam nulla mente sequaris.
„Non ego te incepto, fieri quod non pote, conor
„Flectere amore, neque est cum dîs contendere nostrum;
„Sed patris incolumi potius denubere regno,
„Atque aliquos tamen esse velis tibi, alumna, penates.
„Hoc unum, exitio docta atque experta, monebo.
„Quod si non alia poteris ratione parentem
„Flectere - sed poteris; quid enim non unica possis? -,
„Tunc potius tamen ipsa, pio cum iure licebit,
„Cum facti causam tempusque doloris habebis,
„Tunc potius conata tua atque incepta referto;
„Meque deosque tibi comites, mea alumna, futuros
„Polliceor: nihil est, quod texas ordine, longum.“
His ubi sollicitos animi relevaverat aestus
Vocibus, et blanda pectus spe vicerat aegrum;
Paullatim tremebunda genis obducere vestem
Virginis et placidam tenebris captare quietem,
Inverso bibulum restinguens lumen olivo,
Incipit, ad crebros insani pectoris ictus
Ferre manum, assiduis mulcens praecordia palmis.
Noctem illam sic maesta super morientis alumnae
Frigidulos cubito subnixa pependit ocellos.

Postera lux ubi laeta diem mortalibus almum
Praegelida veniens miseris quatiebat ab Oeta,
Quem pavidae alternis fugitant optantque puellae -
Hesperium vitant, optant ardescere Eoum -;
Praeceptis paret virgo nutricis, et omnes
Undique conquirit nubendi sedula causas.
Tentantur patriae submissis vocibus aures,
Laudanturque bonae pacis bona; multus ineptae
Virginis insolito sermo novus errat in ore.
Nunc tremere instantis belli certamina dicit
Communemque timere deum, nunc regis amicis,
Nunc ipsi verita est, orbum flet maesta parentem.
[Cum Iove communes qui quondam habuere nepotes;]
Nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
Invenit, et divûm terret formidine cives;
Nunc alia ex aliis, nec desunt, omina quaerit.
Quin etiam castos ausa est corrumpere vates,
Ut, cum caesa pio cecidisset victima ferro,
Esset, qui generum Minoa auctoribus extis
Iungere et ancipites suaderet tollere pugnas.
At nutrix, patula componens sulfura testa,
Narcissum casiamque herbas contundit olentes,
Terque novena ligat triplici diversa colore
Fila; „Ter in gremium mecum“ inquit „despue virgo,
„Despue ter, virgo: numero deus impare gaudet.“
Inde Iovi magno geminat Stygialia sacra,
Sacra nec Aeaeis senibus nec cognita Graiis;
Pergit, Amyclaeo spargens altaria thallo,
Regis Iolciacis animum defigere votis.
Verum ubi nulla movet stabilem fallacia Nisum,
Nec possunt homines, nec possunt flectere divi -
Tanta est in parvo fiducia crine cavendi -;
Rursus ad inceptum facinus se cingit alumna
Purpureumque parat rursus tondere capillum,
Praelongo quod iam captat succurrere amori;
Non minus illa tamen, revehi quod moenia Cressa
Gaudebat, cineri patria est iucunda sepulto.
Ergo iterum capiti Scylla est inimica paterno.

Tum coma Sidonio florens deciditur ostro;
Tum capitur Megara et divûm responsa probantur;
Tum suspensa novo ritu de navibus altis
Per mare caeruleum trahitur Niseïa virgo.
Complures illam nymphae mirantur in undis,
Miratur pater Oceanus, et candida Tethys,
Et cupidas secum rapiens Galatea sorores;
Illam etiam, iunctis magnum quae piscibus aequor
Et glauco bipedum curru metitur equorum,
Leucothee, parvusque dea cum matre Palaemon;
Illam etiam, alternas sortiti vivere luces,
Cara Iovis soboles, magnum Iovis incrementum,
Tyndaridae niveos mirantur virginis artus.
Has adeo voces atque haec lamenta per auras
Fluctibus in mediis questu volvebat inani,
Ad coelum infelix ardentia lumina tendens,
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas:
„Supprimite o paullum turbati flumina venti,
„Dum queror, et divos, quamquam nil testibus illis
„Profeci, extrema moriens tamen alloquor hora.
„Vos ego, vos adeo, venti, testabor, et aurae,
„Vos, Pandionia si qui de gente venitis,
„Cernitis: illa ego sum cognato sanguine vobis
„Scylla; quod o salva liceat te dicere Procne;
„Illa ego sum Nisi pollentis filia quondam,
„Certatim ex omni petiit quam Graecia regno,
„Qua curvus terras amplectitur Hellespontus;
„Illa ego sum, Minos, sacrato foedere coniux
„Dicta tibi; tamen haec, etsi non accipis, audis.
„Vinctane tam magni tranabo gurgitis undas?
„Vincta tot assiduas pendebo ex ordine luces?
„Non equidem me alio possum contendere dignam
„Supplicio, quod sic patriam carosque penates
„Hostibus immitique addixi ignara tyranno.
„Verum isthaec, Minos, illos scelerata putavi,
„Si nostra ante aliquis nudasset foedera casus,
„Facturos, quorum direptis moenibus urbis,
„O ego crudelis, flamma delubra petivi;

„Te vero victore prius vel sidera cursus
„Mutatura suos, quam te mihi talia captae
„Facturum metui. Iam iam scelus omnia vincit.
„Ten' ego plus patrio dilexi perdita regno?
„Ten' ego? Nec mirum, vultu decepta puella
„Ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error!
„Non equidem ex isto speravi corpore posse
„Tale malum nasci; forma vel sidere fallor.
„Me non deliciis commovit regia dives,
„Curalio fragili, atque electro lacrimoso,
„Me non florentes aequali corpore nymphae,
„Non metus incensam potuit retinere deorum.
„Omnia vincit amor: quid enim non vinceret ille?
„Non mihi iam pingui sudabunt tempora myrrha,
„Pronuba nec castos accendet pinus honores,
„Nec Libys Assyrio sternetur lectulus ostro.
„Magna queror; nec me illa quidem communiter alma
„Omnibus iniecta tellus tumulabit arena.
„Mene inter matres ancillaresque maritas
„Mene alias inter famularum munere fungi,
„Coniugis atque tuae, quaecumque erit illa, beatae
„Non licuit gravidos penso devolvere fusos?
„At belli saltem captivam lege necasses!
„Iam fessae tandem fugiunt de corpore vires,
„Et caput inflexa lentum cervice recumbit,
„Marmorea adductis tabescunt brachia nodis.
„Aequoreae pristes, immania corpora ponti,
„Undique conveniunt et glauco in gurgite circum
„Verbere caudarum atque oris minitantur hiatu.
„Iam tandem casus hominum, iam respice, Minos!
„Sit satis hoc, tantum solam vidisse malorum.
„Vel fato fuerit nobis haec debita pestis,
„Vel casu incerto, merita vel denique culpa.
„Omnia nam potius, quam te laesisse, putabo."
  Labitur interea revoluta ab litore classis,
Magna repentino sinuantur lintea Coro,
Flectitur in viridi remus sale, languida fessae
Virginis in cursu moritur querimonia longo.

Deserit angustis inclusum faucibus Isthmon,
Cypselidae magni florentia regna Corinthi;
Praeterit abruptas Scironis protinus arces,
Infestumque suis dirae testudinis exit
Spelaeum multoque cruentas hospite cautes.
Iamque adeo tutum longe Piraeea cernit,
Et notas secum, heu frustra, respectat Athenas.
Iam procul e fluctu Salaminos suspicit arva,
Florentesque videt iam Cycladas; hinc Ceus illi,
Sunion hinc statio contra patet Hermionea.
Linquitur ante alias longe gratissima Delos
Nereïdum matri et Neptuno Aegaeo.
Prospicit incinctam spumanti litore Cythnon
Marmoreamque Paron, viridemque allapsa Donusam
Aeginamque simul sementiferamque Seriphum.
Fertur et incertis iactatur ad omnia ventis,
Cymba velut, magnas sequitur cum parvula classes,
Afer et hiberno bacchatur in aequore turbo;
Donec tale decus formae vexarier ultra
Non tulit, et miseros mutavit virginis artus
Caeruleo pollens coniux Neptunia regno.
Sed tamen externam squamis vestire puellam,
Infidosque inter teneram committere pisces
Non statuit - nimium est avidum pecus Amphitrites -;
Aëreis potius sublimem sustulit alis,
Esset ut in terris facti de nomine Ciris,
Ciris Amyclaeo formosior ansere Ledae.
Hic velut in niveo, tener est cum primitus, ovo
Effigies animantis et internodia membris
Imperfecta novo fluitant concreta calore;
Sic liquido Scyllae circumfusum aequore corpus
Semiferi incertis etiamtum partibus artus
Undique mutabant, atque undique mutabantur.
Oris honos primum et multis optata labella
Et patulae frontis species concrescere in unum
Coepere, et gracili mentum producere rostro;
Tum, qua se medium capitis discrimen agebat,
Ecce repente, velut patrios imitatus honores,

Puniceam concussit apex in vertice cristam;
At mollis varios intexens pluma colores
Marmoreum volucri vestivit tegmine corpus,
Lentaque perpetuas fuderunt brachia pennas.
Inde alias partes minioque infecta rubenti
Crura novam macies obduxit squalida pellem,
Et pedibus teneris ungues affixit acutos.
Et tamen hoc demum miserae succurrere pacto
Vix fuerat placida Neptuni coniuge dignum.
Nunquam illam posthac oculi videre suorum
Purpureas salvo retinentem vertice vittas,
Non thalamus Tyrio fragrans accepit amomo,
Nullae illam sedes: quid enim cum sedibus illi?
Quae simul ut sese cano de gurgite velox
Cum sonitu ad coelum stridentibus extulit alis,
Et multum late dispersit in aequora rorem;
Infelix virgo nequidquam a morte recepta
Incultum solis in rupibus exigit aevum,
Rupibus et scopulis et litoribus desertis.
Nec tamen hoc iterum poena sine: namque deûm rex,
[Omnia qui imperio terrarum millia versat,]
Commotus talem ad superos volitare puellam,
Cum pater exstinctus caeca sub nocte lateret,
Illi pro pietate sua - nam saepe nitentum
Sanguine taurorum supplex resperserat aras,
Saepe deûm largo decorarat munere sedes -
Reddidit optatam mutato corpore vitam,
Fecitque in terris Haliaeëtus ales ut esset:
Quippe aquilis semper gaudet deus ille coruscus.
Huic vero miserae, quoniam damnata deorum
Iudicio patriaeque et coniugis ante fuisset,
Infesti apposuit odium crudele parentis.
Namque, ut in aetherio signorum munere praestans,
Unum quem duplici stellarum sidere vidi,
Scorpius alternis clarum fugat Oriona;
Sic inter sese tristes Haliaeëtus iras
Et Ciris memori servant ad secula fato.
Quacumque illa levem fugiens secat aëra pennis,

Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
Insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat aëra pennis.

P. VIRGILII MARONIS
CATALECTA.

I.
AD TUCCAM.

Delia, Tucca, tibi venit; sed saepe videre
Non licet: occulitur limine clausa viri.
Delia saepe tibi, non venit adhuc mihi: namque
Si occulitur, longe est, tangere quod nequeas.
Venerit illa tibi! Sed iam iam mihi nuntius iste
Quid prodest? illi dicito, quae rediit!

II.
IN C. ANNIUM CIMBRUM RHETOREM.

Corinthiorum amator iste verborum,
Thucydides Britannus, Attice febris,
Tau Gallicum, min, al, sil ut male elisit,
Ita omnia ista verba miscuit fratri.

III.
IN NOCTUINUM.

Socer, beate nec tibi nec alteri,
Generque Noctuine, putidum caput,
Tuone nunc puella talis, heu tuo
Stupore pressa rus abibit? Hei mihi!
Ut ille versus usquequaque pertinet:
Gener socerque, perdidistis omnia.

IV.
IN EUNDEM.

Superbe Noctuine, putidum caput,
Datur tibi puella, quam petis, datur;

Datur, superbe Noctuine, quam petis.
Sed, o superbe Noctuine, non vides
Duas habere filias Atilium,
Duas, et hanc et alteram, tibi dari.
Adeste nunc, adeste: ducit, ut decet,
Superbus, ecce, Noctuinus herneam.
Thalassio! Thalassio! Thalassio!

V.

IN LUCIUM.

Iacere me, quod alta non possum, putas,
Ut ante, vectari freta,
Nec ferre durum frigus aut aestum pati,
Neque arma victoris sequi.
Valent, valent mihi ira et antiquus furor,
Et lingua, qua adsiem tibi,
Et prostitutae turpe contubernium
Sororis. O quid me incitas?
Quid, impudice et improbande Caesari?
Sed furta dicantur tua,
Et heluato sera patrimonio
In fratre parsimonia,
Vel acta puero cum viris convivia,
Udaeque per somnum nates,
Et inscio repente clamatum super
Thalassio, Thalassio.
Quid palluisti, femina? an ioci dolent?
An facta cognoscis tua?
Non me vocabis pulchra per Cotyttia
Ad feriatos fascinos;
Nec dein movere lumbos in crocotula
Prensis videbo altaribus,
Flavumque propter Thybrim olentes nauticum
Vocare, ubi appulsae rates
Stant in vadis coeno retentae sordido
Macraque luctantes aqua;
Neque in culinam et uncta compitalia
Dapesque duces sordidas,

Quibus repletus, ut salivosis aquis,
 Obesam ad uxorem redis,
Et aestuantes nocte solvis pantices,
 Olusque lambis saviis.
Nunc laede, nunc lacesse, si quidquam vales!
 Et nomen adscribo tuum.
Cinaede Luci, an te reliquerunt opes,
 Fameque genuini crepant?
Videbo habentem praeter ignavos nihil
 Fratres et iratum Iovem,
Scissumque ventrem, et herniosi patrui
 Pedes inedia turgidos.

VI.

AD VENEREM.

Si mihi susceptum fuerit decurrere munus,
 O Paphon, o sedes quae colis Idalias,
Troïus Aeneas Romana per oppida digno
 Iam tandem ut tecum carmine vectus eat:
Non ego ture modo aut picta tua templa tabella
 Ornabo, et puris serta feram manibus;
Corniger hos aries humilis et maxima taurus
 Victima sacratos tinguet honore focos,
Marmoreusque tibi, dea, versicoloribus alis
 In morem picta stabit Amor pharetra.
Adsis, o Cytherea: tuus te Caesar Olympo
 Et Surrentini litoris ora vocat.

VII.

RELICTIS ALIIS STUDIIS PHILOSOPHIAM EPICUREAM AMPLECTITUR.

Ite hinc, inanes, ite, rhetorum ampullae,
Inflata rore non Achaico verba;
Et vos, Sile Albuti, Arquitique, Varroque,
Scholasticorum natio madens pingui,
Ite hinc, inanis cymbalon iuventutis.
Tuque, o mearum cura, Sexte, curarum,

Vale, Sabine; iam valete, formosi.
Nos ad beatos vela mittimus portus,
Magni petentes docta dicta Syronis,
Vitamque ab omni vindicabimus cura.
Ite hinc, Camenae, vos quoque limite saevae,*
Dulces Camenae: nam fatebimur verum,
Dulces fuistis. Et tamen meas chartas
Revisitote, sed pudenter et raro.

VIII.

DE SABINO PARODIA CATULLIANA.

Sabinus ille, quem videtis, hospites,
Ait fuisse mulio celerrimus,
Neque ullius volantis impetum cisî
Nequisse praeterire, sive Mantuam
Opus foret volare, sive Brixiam.
Et hoc negat Tryphonis aemuli domum
Negare nobilem, insulamve Caeruli,
Ubi iste, post Sabinus, ante Quinctio
Bidente dicit attotonse forcipe
Comata colla, ne qua sordidum, iugo
Premente, dura vulnus ederet iuba.
Cremona frigida et lutosa Gallia,
Tibi haec fuisse et esse cognitissima
Ait Sabinus; ultima ex origine
Tua stetisse dicit in voragine,
Tua in palude deposisse sarcinas,
Et inde tot per orbitosa millia
Iugum tulisse, laeva sive dextera
Strigare mula sive utrimque coeperat
. . . .
Neque ulla vota semitalibus deis
Sibi esse facta, praeter hoc novissimum,
Paterna lora proximumque pectinem.
Sed haec prius fuere; nunc eburnea
Sedetque sede, seque dedicat tibi,
Gemelle Castor, et Gemelle Castoris.

IX.

AD VARIUM.

Scilicet hoc sine fraude, Vari dulcissime, dicam:
Dispeream, nisi *me perdidit iste putus.*
Sin autem praecepta vetant me dicere; sane
Non dicam, sed: *me perdidit iste puer.*

X.

AD VILLAM SYRONIS.

Villula, quae Syronis eras, et pauper agelle,
Verum illi domino tu quoque divitiae,
Me tibi et hos una mecum, quos semper amavi,
Si quid de patria tristius audiero,
Commendo, in primisque patrem. Tu nunc eris illi,
Mantua quod fuerat quodque Cremona prius.

XI.

AD M. VALERIUM MESSALAM.

Pauca mihi, niveo sed non incognita Phoebo,
Pauca mihi doctae dicite Pegasides.
Victor adest, magni magnum decus ecce triumphi,
Victor, qua terrae quaque patent maria,
Horrida barbaricae portans insignia pugnae,
Magnus ut Oenides, utque superbus Eryx;
Nec minus idcirco nostros expromere cantus
Maximus, et sanctos dignus inire choros.
Hoc itaque insuetis iactor magis, optime, curis,
Quid de te possim scribere, quidve tibi.
Namque - fatebor enim - quae maxima deterrendi
Debuit, hortandi maxima causa fuit.
Pauca tua in nostras venerunt carmina chartas,
Carmina cum lingua, tum sale Cecropio,
Carmina, quae Pylium, seclis accepta futuris,
Carmina, quae Pylium vincere digna senem.
Molliter hic viridi patulae sub tegmine quercus
Moeris pastores et Meliboeus erant,
Dulcia iactantes alterno carmina versu,
Qualia Trinacriae doctus amat iuvenis.

Certatim ornabant omnes heroïda divae,
  Certatim divae munere quaeque suo.
Felicem ante alias tanto scriptore puellam!
  Altera non fama dixerit esse prior:
Non illa, Hesperidum ni munere capta fuisset,
  Quae volucrem cursu vicerat Hippomenem;
Candida cycneo non edita Tyndaris ovo;
  Non supero fulgens Cassiopea polo;
Non defensa diu volucrum certamine equorum,
  Optabant Graiae quam sibi quaeque manus,
Saepe animam generi pro qua pater impius hausit,
  Saepe rubro Eleïs sanguine fluxit humus;
Regia non Semele, non Inachis Acrisione,
  Immitti expertae fulmine et imbre Iovem;
Cuius et ob raptum pulsi liquere Penates
  Tarquinii patrios, filius atque pater,
Illo quo primum dominatus Roma superbos
  Mutavit placidis tempore consulibus.
Multa, neque immeritis, donavit praemia alumnis,
  Praemia Messalis maxima Poplicolis.
Nam quid ego immensi memorem studia ista laboris?
  Horrida quid durae tempora militiae?
Castra foro solitos, urbi praeponere castra,
  Tam procul hoc nato, tam procul hac patria?
Immoderata pati iam frigora, iamque calores?
  Stertere vel dura posse super silice?
Saepe trucem adverso perlabi sidere pontum?
  Saepe mare audendo vincere, saepe hiemem?
Saepe etiam densos immittere corpus in hostes,
  Communem belli nec timuisse deum?
Nunc celeres Afros periturаque millia gentis,
  Aurea nunc rapidi flumina adire Tagi?
Nunc aliam ex alia bellando quaerere gentem?
  Vincere et Oceani finibus ulterius?
Non nostrum est, inquam, tantas attingere laudes;
  Quin ausim hoc etiam dicere, vix hominum est.
Ipsa, haec ipsa ferent rerum monumenta per orbem,
  Ipsa sibi egregium facta decus parient;

Nos ea, quae tecum finxerunt carmina divi,
Cynthius et Musae, Bacchus et Aglaie.
Si laudes adspirem: humili sit adire Camena;
Si patrio Graios carmine adire sales
Possumus: optatis plus iam procedimus ipsis.
Hoc satis est; pingui nil mihi cum populo.

XII.
IN M. ANTONIUM.

Adspice, quem viduo subnixum gloria regno
Altius et coeli sedibus extulerat!
Terrarum hic bello magnum concusserat orbem,
Hic reges Asiae fregerat, hic populos;
Hic grave servitium iam iam tibi, Roma, ferebat -
Cetera namque viri cuspide conciderant -:
Cum subito in medio rerum certamine praeceps
Corruit, e patria pulsus in exsilium.
Tale deûm numen; tali mortalia nutu
Fallax momento temporis hora dedit.

XIII.
AD ANTONIUM MUSAM.

Quocumque ire ferunt variae nos tempora vitae,
Tangere quas terras, quosque videre homines:
Dispeream, si te fuerit mihi carior alter.
Alter enim quis te dulcior esse potest,
Cui Venus ante alios, divi, divûmque sorores
Cuncta, neque indigno, Musa, dedere bona,
Cuncta, quibus gaudet Phoebi chorus ipseque Phoebus:
Doctior o quis te, Musa, fuisse potest?
O quis te in terris loquitur iucúndior uno?
Clio tam certe candida non loquitur.
Quare illud satis est, si te permittis amari;
Non, contra ut sit amor mutuus inde mihi.

XIV.
IN OCTAVII MORTEM.

Quis deus, Octavi, te nobis abstulit? an quae
Dicuntur nimio pocula dura mero?

Vobis si culpa est bilis; sua quemque sequuntur
  Fata: quod immeriti crimen habent cyathi?
Scripta quidem tua nos multum mirabimur, et te
  Raptum et Romanam flebimus historiam;
Sed tu nullus eris. Perversi, dicite, Manes,
  Hunc superesse patri quae fuit invidia?

XV.

P. VIRGILII MARONIS

FRAGMENTA EX EPISTOLA, QUAM AD AUGUSTUM CAESAREM SUPER AENEIDE SUA SCRIPSIT.

Ego vero frequentes a te literas accipio. *Et infra:* De Aenea quidem meo, si, me Hercules, iam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed tantum inchoata res est, ut paene vitio mentis tantum opus ingressus mihi videar: cum praesertim, ut scis, alia quoque studia ad id opus, multoque potiora, impertiar.

P. VIRGILII MARONIS

C O P A.

Copa Syrisca, caput Graia redimita mitella,
  Crispum sub crotalo docta movere latus,
Ebria famosa saltat lasciva taberna,
  Ad cubitum raucos excutiens calamos.
Quid iuvat aestivo defessum pulvere abesse?
  Quam potis es bibulo decubuisse toro!
Sunt cupae et calices, cyathi, rosa, tibia, chordae,
  Et trichila umbriferis frigida arundinibus;
En et, Maenalio quae garrit dulce sub antro,
  Rustica pastoris fistula in ore sonat.
Est et vappa, cado nuper defusa picato,
  Et strepitans rauco murmure rivus aquae.
Sunt etiam croceo violae de flore corollae,
  Sertaque purpurea lutea mixta rosa,
Et quae virgineo libata Achelois ab amne
  Lilia vimineis attulit in calathis.

Sunt et caseoli, quos iuncea fiscina siccat;
Sunt autumnali cerea pruna die,
Castaneaeque nuces et suave rubentia mala;
Est hic munda Ceres, est Amor, est Bromius.
Sunt et mora cruenta, et lentis uva racemis,
Et pendet iunco caeruleus cucumis.
Est tugurî custos, armatus falce saligna,
Sed non et vasto est inguine terribilis.
Huc Calybita veni: lassus iam sudat asellus;
Parce illi: vestrum delicium est asinus.
Nunc cantu crebro rumpunt arbusta cicadae;
Nunc viridis gelida sepe lacerta latet.
Si sapis, aestivo recubans te prolue vitro,
Seu vis crystallo ferre novos calices.
Eia age pampinea fessus requiesce sub umbra,
Et gravidum roseo necte caput strophio,
Formosus tenerae decerpens ora puellae.
Ah pereat, cui sunt prisca supercilia!
Quid cineri ingrato servas bene olentia serta?
Anne coronato vis lapide ista tegi?
Pone merum et talos! Pereat, qui crastina curat!
Mors aurem vellens „Vivite“ ait „venio.“

P. VIRGILII MARONIS

MORETUM.

Iam nox hibernas bis quinque peregerat horas,
Excubitorque diem cantu praedixerat ales:
Simulus exigui cultor cum rusticus agri,
Tristia venturae metuens ieiunia lucis,
Membra levat sensim vili demissa grabato,
Sollicitaque manu tenebras explorat inertes,
Vestigatque focum, laesus quem denique sensit.
Parvulus exusto remanebat stipite fumus,
Et cinis obductae celabat lumina prunae.

Admovet his pronam submissa fronte lucernam,
Et producit acu stupas humore carentes,
Excitat et crebris languentem flatibus ignem.
Tandem concepto tenebrae fulgore recedunt;
Oppositaque manu lumen defendit ab aura,
Et reserat casulae, quae praevidet, ostia clavi.
Fusus erat terra frumenti pauper acervus:
Hinc sibi depromit, quantum mensura patebat,
Quae bis in octonas excurrit pondere libras.
Inde abit adsistitque molae, parvaque tabella,
Quam fixam paries illos servabat in usus,
Lumina fida locat; geminos tum veste lacertos
Liberat, et, cinctus villosae tegmine caprae,
Praeverrit cauda silices geminumque molarem.
Advocat inde manus operi, partitus utrimque:
Laeva ministerio, dextra est intenta labori.
Haec rotat assiduis gyris et concitat orbem:
Tunsa Ceres rapido silicum decurrit ab ictu.
Interdum fessae succedit laeva sorori,
Alternatque vices. Modo rustica carmina cantat,
Agrestique suum solatur voce laborem;
Interdum clamat Cybalen. Erat unica custos,
Afra genus, tota patriam testante figura,
Torta comam, labroque tumens et fusca colore,
Pectore lata, iacens mammis, compressior alvo,
Cruribus exilis, spatiosa prodiga planta;
[Continuis rimis calcanea scissa rigebant.]
Hanc vocat atque arsura focis imponere ligna
Imperat et flamma gelidos adolere liquores.
Postquam implevit opus iustum versatile finem;
Transfert inde manu fusas in cribra farinas
Et quatit: ac remanent summo purgamina dorso,
Subsidit sincera foraminibusque liquatur
Emundata Ceres. Laevi tum protinus illam
Componit tabula, tepidas super ingerit undas;
Contrahit admixtos tum fontes atque farinas,
Transversat durata manu, liquidoque coacto
Interdum grumos spargit sale. Iamque subactum

Laevat opus, palmisque suum dilatat in orbem,
Et notat impressis aequo discrimine quadris.
Infert inde foco - Cybale mundaverat aptum
Ante locum - testisque tegit, super aggerat ignes.
Dumque suas peragit Vulcanus testaque partes,
Simulus interea vacua non cessat in hora;
Verum aliam sibi quaerit opem, neu sola palato
Sit non grata Ceres, quas iungat, comparat escas.
Non illi suspensa focum carnaria iuxta,
Durati sale terga suis truncique, vacabant;
Traiectus medium sparto sed caseus orbem,
Et vetus adstricti fascis pendebat anethi.
Ergo alium molitur opem sibi providus heros.
Hortus erat iunctus casulae, quem vimina pauca
Et calamo recidiva levi munibat arundo,
Exiguus spatio, variis sed fertilis herbis.
Non illi deerat, quod pauperis exigit usus:
Interdum locuples a paupere multa petebat.
Nec sumtus erat illud opus, sed regula curae.
Si quando vacuum casula pluviaeve tenebant
Festave lux, si forte labor cessabat aratri;
Horti opus illud erat. Varias deponere plantas
Norat, et occultae committere semina terrae,
Vicinosque apte cura submittere rivos.
Hic olus et late fundentes brachia betae
Fecundusque rumex malvaeque inulaeque virebant,
Hic siser et capiti nomen debentia porra,
[Hic etiam nocuum capiti gelidumque papaver,]
Grataque nobilium requies lactuca ciborum,
Et gravis in latum demissa cucurbita ventrem.
Verum hic non domini - quis enim contractior illo? -
Sed populi proventus erat, Nonisque diebus
Venales humero fasces portabat in urbem:
Inde domum cervice levis, gravis aere, redibat,
Vix umquam urbani comitatus merce macelli.
Cepa rubens sectique famem domat area porri,
Quaeque trahunt acri vultus nasturtia morsu,
Intubaque et Venerem revocans eruca morantem.

Tunc quoque tale aliquid meditans intraverat hortum,
Ac primum, leviter digitis tellure refossa,
Quatuor educit cum spissis allia fibris;
Inde comas apii graciles rutamque virentem
Vellit et exiguo coriandra trementia filo.
Haec ubi collegit, laetum consedit ad ignem,
Et clara famulam poscit mortaria voce.
Singula tum capitum nodoso cortice nudat,
Et summis spoliat coriis, contemtaque passim
Spargit humi atque abicit; servat cum gramine bulbum.
Tinguit aqua, lapidisque cavum demittit in orbem.
Hinc salis adspergit micas; sale durus adeso
Caseus adiicitur; dictas super ingerit herbas.
Et laeva vestem setosa sub inguina fulcit;
Dextera pistillo primum fragrantia mollit
Allia, tum pariter mixto terit omnia succo.
It manus in gyrum: paullatim singula vires
Deperdunt proprias; color est e pluribus unus,
Nec totus viridis, quia lactea frusta repugnant,
Nec de lacte nitens, quia tot variatur ab herbis.
Saepe viri nares acer iaculatur apertas
Spiritus, et simo damnat sua prandia vultu;
Saepe manu summa lacrimantia lumina tergit,
Immeritoque furens dicit convicia fumo.
Procedebat opus; nec iam salebrosus, ut ante,
Sed gravior lentos ibat pistillus in orbes.
Ergo Palladii guttas instillat olivi,
Exiguique super vires infundit aceti,
Atque iterum commiscet opus, mixtumque retractat.
Tum demum digitis mortaria tota duobus
Circuit, inque globum distantia contrahit unum,
Constet ut effecti species nomenque moreti.
Eruit interea Cybale quoque sedula panem:
Quem laetus recipit manibus, pulsoque timore
Iam famis, inque diem securus Simulus illam,
Ambit crura ocreis paribus, tectusque galero
Sub iuga parentes cogit lorata iuvencos,
Atque agit in segetes, et terrae condit aratrum.

B. Lateinische Au

	Thlr.	Ngr.
Caesaris commentarii (36)	—	12½
Daraus einzeln:		
— — de bello Gallico	—	6
— — de bello civili (36)	—	6
Catullus (40)	—	4½
Celsus (10)	1	—
Ciceronis opera (30), 11 voll.	6	12
(Auch in 35 einzelnen Abthlgn.)		
Ciceronis orationes selectae	—	15
Ciceronis epist. select. (11) Pars I.	—	9
— — — Pars II.	—	15
Cornelius Nepos (11)	—	2½
Curtius Rufus (16)	—	10
Eutropius (11)	—	2½
Florus (21) & Ampelius (51)	—	9
Frontinus (52)	—	15
Gellius (24), 2 voll.	—	27
Horatii carmina (26 & 43)	—	7½
Iustinus (28)	—	27
— Editio minor	—	7½
Iuvenalis satirae (20)	—	4½
— — ed. C. F. Hermann	—	4½
Livii opera (49), 6 voll.	1	24
Lucretius (5)	—	12
Martialis epigrammata (44)	—	12
Ovidii opera (33), vol. I.	—	10
— — vol. II. (metamorphoses)	—	7½
— — vol. III.	—	10
Daraus einzeln:		
Ovidii tristia	—	3¾
— fasti	—	5
— metam. delectus	—	5
Persius (23)	—	3
Phaedri fabulae (14)	—	2½
Plauti comoediae (15), vol. I.	—	12
— — vol. II.	—	10
Jedes Stück einzeln à	—	3¾
Plini epistulae (29)	—	10
Plinii nat. hist. (27), vol. I—IV. à	—	18
Propertii carmina (29)	—	6
Quintiliani inst. (9), 2 voll.	—	18
Salustius (11)	—	3¾
Senecae opera philos. (19) 3 voll.	2	6
Statius (37), 2 voll.	1	—
Suetonius (41)	—	15
Taciti opera (21), 2 voll.	—	18
Daraus einzeln:		
— libri minores	—	3¾
Terenti comoediae (15)	—	9
Tibulli carmina (40)	—	3
Velleius Paterculus (19)	—	4½
Virgilii opera (26)	—	11¼
Daraus einzeln:		
— Bucolica et Georgica	—	3¾
— Aeneis	—	7½

Unter der Presse befinden sich:

A.

Aelianus (22).
Alciphron (32).
Aristotelis opera omnia (8).
Athenaeus (32). Vol. IV.
Corpus poët. epic. Graecor. (31).
Dinarchi orationes (42).
Diogenes Laertius (39)
Dionysii Halic. antiqq. Rom. (38).
Euripidis fragmenta (34).
Hesiodi carmina (31).
Isaei orationes (42).
Plutarchi moralia (22).
Polyaen (51).
Stobaei eclogae (32).
Themistii paraphrases (47).
Theophrasti characteres (16).

B.

Mythographi Latini (48).
Orosius (21).
Plauti comoediae (15), vol. III, IV.
Plinii naturalis historiae libri XXXVII (27), vol. V.
Quintiliani declam. (19).
Rhetores Latini (21).
Scriptores rei rusticae (29).
Scriptores historiae Augustae (6).
Senecae Rhet. opera (19).
Silius Italicus (57.)
Symmachus (58).
Valerius maximus (35).

Hiernächst werden folgende Schriftsteller in neuen Ausgaben erscheinen:

A.

Anacreon — Anthologia Graeca — Anthologia Lyrica — Antoninus — Aratus — Aristides — Artemidorus — Cebes — Chariton — Demetrius Phalereus — Cassius Dio — Epictetus — Euclides — Heraclides — Himerius — Hippocrates — Libanius — Lycophron — Musaeus — Nicander — Nicolaus Damascenus — Palaephatus — Philostratus — Polybius — Ptolemaeus — Themistii orationes — Tryphiodorus — Zonaras.

B.

Ammianus Marcellinus — Anthologia Latina — Appuleius — Aurelius Victor — Ausonius — Aviani fabulae — Avienus — Boëthius — Calpurnius — Valerius Cato — Catonis disticha — Censorinus — Claudianus — Fronto — Gratius Faliscus — Lactantius — Lucanus — Lucili Aetna — Macrobius — Manilius — Nemesianus — Iulius Obsequens — Petronius — Pomponius Mela — Rutilius Namatianus — Senecae tragoediae — Serenus Samonicus — Apollinaris Sidonius — Publius Syrus — Valerius Flaccus — Varro de lingua Latina — Vitruvius.

Leipzig, im Juni 1859. B. G. Teubner.

LIPSIAE.

SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.

MDCCCLX.

